

Ön Bilgi Raporu:

14. yüzyıldan 21. yüzyıla

Türkiye'de Eğitim

Necdet Sakaoğlu

Osmanlı Eğitiminin Temel Kurumu: Medrese

1332de, Orhan Bey'in Ýznik'te açtırdığı ilk Osmanlı medresesi tipik bir Selçuklu medresesiydi. Burada, pozitif bilimlere ağırlık verilmesine ise ne gerek ne de öncelik vardı. Çünkü yüzyıllar boyu Hıristiyanlık dogmalarının tartıđıldđı, dinsel kurulların toplandığı Ýznik'te, öncelikle Ýslâm dinini öğreten bir kuruma ihtiyaç duyulmuğtu. Gerek bu ilk medresenin gerekse yine Orhan Bey tarafından Bursa'da hizmete sokulan ikinci medresenin, eski birer manastır olmaları da dikkati çekiyor. Orhaniye medreselerinin üçüncüsü Ýzmit'in alınışından sonra buradaki bir kilisede çalışmaya başladı. Orhan Bey'in ođlu Süleyman ise Ýznik'te yeni bir medrese yaptırdı. Murad Hüdavendigâr, Bursa Çekirge'de camiyi merkez alan büyük medresesini 1365'te yaptırdı. Bundan sonra I. Bayezid'in (Yıldırım) (1389-1402) Bursa'da ve Edirne'de, ođlu Çelebi Mehmed'in (1413-21) Bursa'da, II. Murad'ın (1421-51) Bursa'da ve Edirne'de tesis ettikleri külliyeler kapsamındaki medreseler, بیمارhaneler, darülahdisler geliyor.

Yıldırım'ın Bursa'daki dar'üttıbbında da uygulamalı hekimlik bilgi ve becerisi kazandırdığı biliniyor. Kadızâde-i Rumî'nin matematik, Hacı Paşa'nın hekimlik alanlarında birinci sınıf bilim adamları oldukları da kuşkusuz. (Kadızâde-i Rumî, Semerkand'a gitmiş, Uluđ Bey'e matematik ve astronomi hocasığı yapmıştı. Ali Kuşçu ve Fethullah Pirvanî de öğrencileridir.) Dâvud Kayserî, Ýznik Orhaniyesi'nde dersler vermiş; onu Peyh Taceddin el-Kürdî ve Kara Hoca (Alâeddin Esved) izlemişlerdir. Bursa medreselerinde ders okutan Cemaleddin, Arap sözlüğünün tamamını biliyor ve Muradiye Medresesi'nde dil dersleri veriyordu.

Necdet Sakaoğlu (*)

Türk Tarihi araştırmacısı ve yazarı

Selçuklu ve Osmanlı dönemleri siyasal, kültürel ve toplumsal tarihleri üzerine yayınlanmış kitaplarıyla makaleleri vardır. Osmanlı padişahlarının biyografilerini içeren "Bu Mülkün Sultanları" (Oğlak Yayınları, 1999-2003 arası 11 baskı) Türkiye'de en çok okunan bilimsel tarih kitaplarından. Osmanlı saray yaşamı ve Topkapı Sarayı üzerine yaptığı çalışma ise "Mekanları, Tarihi, Anıları ve Kitabeleriyle Saray-ı Hümayun" (Creative Yayıncılık, 2003) adıyla yayınlanmıştır. Topkapı Sarayını konu alan yerli ve yabancı belgesellere danışman olarak katkılarda bulunmuştur.

Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Üyesi olan Sakaoğlu'nun yazıları, bu vakfın yayınladığı İstanbul Ansiklopedisi ile Tarih ve Toplum, Toplumsal Tarih, İstanbul dergilerinde yayınlanmıştır. 1969'da çeviri, 1971'de inceleme dallarında Milliyet Karacan; 1985'te Hürriyet Sedat Simavi Vakfı Sosyal Bilimler ödülleri alan yazarın yapıtlarından bazıları; Türk Anadolu'da Mengücekoğulları (Milliyet Yayınları, 1971), Divriği'de Ev Mimarisi (T.C. Kültür Bakanlığı, 1978), Anadolu Derebeyi Ocaklarından Köse Paşa Hanedanı (Tarih Vakfı, 1984, 1998), Çeşm-i Cihan Amasra (Tarih Vakfı 1998), Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi (Bilgi Üniversitesi 2003)'dir.

(*) MEB eski Başmüfettişı ve TTK üyesi

I. Bölüm:

Osmanlı Eğitimi Fatih'in Kurduğu Medrese

Eğitimde büyük atılımın İstanbul'un alınışından sonra II. Mehmed (Fatih) (1451-1481) tarafından başlatıldığı görölmektedir. Önce kütüphanesine Grekçe ve Latince bilim kitaplarını toplatıp sayılı filozofları, bilginleri ve sanatçıları İstanbul'a davet ederek pozitif bilimlerin, felsefenin ve sanatın egemen olduğu bir kültür ve eğitim ortamı tasarlayan Fatih'in, huzurunda Hıristiyanlığı, Hurufiliği serbest tartışmalara açması; kendi portresini ve insan figürlü resimler yaptırması; Müslüman olmayan bilginlere de Müslüman ulemaya gösterdiği saygıyı göstermesi; "Batı ile Doğu'nun eğinde", bu iki dünyanın kültürlerini buluşturmak amacıyla sarayda kütüphane tesisi, o çada uygun bir laik eğitim ve laik insan tipi düblediğini akla getiriyor.

Fatih'in eğitime verdiği önemin somut kanıtı ise yapılarının, plansal ve ipevsel özelliklerini bugün bile görebileceğimiz, adını taşıyan caminin çevresindeki medreselerdir. Bu eğitim kurumlarının vakfiyesinde "Medrese-i Semaniye" (sekizli medrese) adı geçiyor. Dört köpedeki sekiz medreseyle bunların arkasındaki tetimme (hazırlık okulu) 1471'de tamamlanmıştır. Bu medreseleri planlayan vezir Mahmud Paşa, yüksek sınıfların öğretim programlarını da hazırlamış; bu çalışmalarında ona, Ali Kuşçu, Molla Hüsrev gibi bilginler de yardım etmişlerdir. Sekiz medresenin her birinde 19'ar oda vardı. Bunların 15'i danişmend denen yüksek öğrenim öğrencilerine barınma ve çalışma mekânı olarak ayrılmıştı. Medreselerde görevli müderrislere 50 akçe gündelik, danişmendlere de ahevinden parasız yemeğin yanısıra günde ikişer akçe harçlık öngörölmüştü. Ayrıca bir kütüphane, darü't-talim denen ve okuma-yazma ile temel din bilgilerinin verildiği bir mektep, darü'şşifa, eczane, konuk evi bu büyük öğretim sitesini tamamlıyordu. Kurala göre, her müderris önüne oturan danişmende, dersinden yeterli düzeye ulaşıncaya değin çalışma yaptııyor; müid denen asistanlar ders tekrarlarında bulunuyorlardı. Müderrislerin takrirlerine sahn-ı seman (sekiz sahn) dersleri deniyordu. Bu düzeye öğrenci hazırlayan sınıf da musıla-ı sahn (sahnına ulaştıran) ya da tetimme idi. Buradaki öğrencilere softa denmekteydi. Müderrislerin, akli bilimlerde yetkin hocalardan seçilmeleri, her birine 50 dirhem; bir alt düzeydekilerine 40 dirhem gündelik bağlanması; darü'şşifa hekimlerinin cüz'iyat ve külliyyat (ilk ve ileri bilimleri) bilmeleri; kurumun vakfiyesinde yazılı koşullarındı. Medresede öğrenim gören gençlerin, hekimlerin tedavi faaliyetlerini izleyerek tıp eğitimi görmelerine de olanak vardı.

Fatih döneminde hizmete giren ve açılışı Medre-se-i Semaniye'den daha önce olan Ayasofya Medresesi ise bu ünlü mâbedin yanındaki eski papaz odalarının danişmend "hücre"lerine dönüştürölmesi ile meydana getirilmişti. Molla Hüsrev, buranın baş müderrisiydi. Hızır Çelebi, Ali Kuşçu da burada müderrisler. Molla Zeyrek ise, Zeyrek Camii'nde ders okutuyordu. Fatih Medresesi yapırlınca Zeyrek'teki öğrenciler buraya nakledildi.

16. Yüzyılda Medreseler

II. Bayezid (1481-1512), hekimlere, astronomlara, matematikçilere saygı göstermesine, şehzadelinde çok iyi bir saray eğitimi almasına, İstanbul'da daha küçük çapta bir medrese yaptırmasına karşın, babası Fatih'in özgür düpüncelerinden ve yaklaşımlarından uzaktı. Ama, onun, Edirne'de Tunca Irmağı kıyısına yaptırtıdı, akıl ve ruh hastalarının tedavisine mahsus (burada

müzikle tedavinin uygulandığı anlatılır) tıp merkezi, dünya ölçüsünde bir yenilikti. Osmanlı bilimi, eğitimi ve tıbbı, Bursa, Edirne ve İstanbul'daki sayılı ve sınırlı medreselerde çalışma ortamı bulurken, önce İtalya kentlerinde, sonra da Almanya'da ve Fransa'da, hümanistler, İnkısağ eğitiminden aldıkları esintilerle yeni okullar açmaya, kitlelere yönelik aydınlanmayı peşertiyorlardı. Bilimsel çalışmalar hızlanmış, fizik deneyleri, merceklerden yararlanma gerçekleştirilmiş, matbaalar kurulmuş, “deneysiz ve matematisiz tabiat felsefesine ve tabii bilimlere ulaşılmaz” ilkesi vurgulanmış, tıpta önemli atılımlar gündeme gelmiş bulunuyordu. Bunlara oranla, Osmanlı medreselerindeki programların ne o gün ne de daha sonra getirebileceği hiçbir yenilik yoktu. Kaldı ki, İstanbul medreselerinin en büyüğü ve geniş örgütlüsü olan Medaris-i Semaniye'de toplam 200 kadar öğrenci barınabiliyordu.

I. Süleyman'ın (Kanunî) (1520-1566) 1559'da yaptırdığı Süleymaniye Camii ve medreseleriyle Osmanlı örgün eğitiminin doruğa ulaştığı kuşkusuz. Sahn-ı Süleymaniye denen bu yeni kurumda, tıp, tabiiyat (doğal bilimler), riyaziye (matematik), heyet (gökbilim) alanlarında ders programları yer aldığı gibi Kelâm (İslâm felsefesi) dersinin de düşünürlerin görüşlerinin tartışılması biçiminde yapılması öngörüldü. Havamis-i Süleymaniye (Süleymaniye Beğli Medreseleri) denen beş bölüm, Fatih Medreseleri düzeyinde; kalan iki bölümden biri Darü't-tıbb, diğeri de Darü'l-hadis'ti. Bu ikisi birer ihtisas kurumu olmak bakımından “yüksek okul” konumundaydı. Süleymaniye medreselerinde din derslerinin yanında, mantık, matematik, felsefe, fizik, astronomi, meteoroloji, madenler, bitkiler, bir ölçüde de “insan”ın okutulması olumluydu. Darü't-tıbb'da ise doğrudan hekimlik ve eczacılık çalışmaları yapılıyordu. Ama, buradaki fen öğretimi, Aristo ve Oklides'ten süregelen Antik Çağ bilgilerinin basmakalıp yinelenmesiydi.

Medrese çıkışlılar, ilmiye ya da ulemâ sınıfına girebilmek için ilkin ya “tedris” (öğretim) ya “kazâ” (yargı) yolunu seçerler; medreselerde müderrislere muiddik, mülazimlikle ya da naiblik ve küçük kadınlarla ipe bağlarlar, her yıl yinelenen terfi ve atama işlemlerine göre yükselirdi. Oldukça müreffeh bir yapma düzeyleri olan, saygı gören bu okumalara bakılınca, medrese öğrencilerinin yapıları ve çalışma koşulları çok kötüydü. Tek odadan ibaret medrese hücrelerinde barınan, imaretin yavan çorbasıyla nefsinin körleten, ek yiyecek temini için Üç Aylar'da “cer” denen döbürücülüde çıkan gençler, mum ışığında Emsile, Binâ, Maksut, Avamil, İzzar, Kâfiye, Tevâli, Metâli, Telvih, Ferâiz, Mutavvel, Tecrid, Miftah, Tenkih, Mesabih, Tavzih, Meşarık, Hidaye, Buharî, Müslim, Keşşaf, Beyzavî... adlı Arapça kitapları ezberlemeye, müderrislerin imtihanlarında doğru cevaplar vermeye çaba gösterirdi.

Bu kurumlarda konuşma Türkçe, ama ders dili Arapçaydı. Farsça bile ancak 18. yüzyılda bir iki medreseye girebilmiştir. Biricik metod “ezber”di. Hiçbir medreseli okuduğu ya da ezberlediği -çodu zaman anlamlarını da tam olarak bilmediği- konular, metinler, kurallar üzerinde düşünmeye, doğru ya da yanlış, ezberlediklerini özümsemeye gerek duymazdı. Tek amaç; takılmadan, duraksamadan, yanlış telaffuzlara düşmeden bir parçayı ezbere aktarmaktı. Sorular gibi cevaplar da basmakalıptı. Bunun da nedeni, “Her bilim, zamanında en büyük ve yetkin bilginlerce en doğru biçimde açıklanıp çözüme kavuşturulmuştur. Onları değiştirmek ya da bu bilgilere yeni bir şeyler katmaya kalkışmak gınahtır, saygısızlıktır” anlayışındaydı.

17. yüzyıla gelindiğinde, Osmanlı medreselerine. dünyanın gidipine sırtını dönmüştü demek yanlış olmaz. Yenilemeden uzak medreseler, kurumlarının yenilemelerine de dinsel gerekçeler göstererek karşı çıkıyordu. Koyu bilgisizlik içindeki halk ise medrese çevrelerinden yükselen her söze içtenlikle inanıyordu. Dünyanın geçici, dünya nimetlerinin sahte, asıl mutluluğun öbür dünyada olduğunu, tipik bir halk eğitimi sayılması gereken cer yöntemiyle en ücrâ köylerde bile halka anlatan

medreseliler; y d nlar  büsbütün tembelli e, tevekküle, insanca yaşama isteğinin d f na s r klediklerinin farkında değillerdi.

Medreseler, her türlü yeniliklere kapalı, kendi mantı y  doğrultusunda bir diyalekti in, “kelâm” denen  sl m skolastik biliminin darlı y  içinde bocalamasıny s rd redursun sonunda, en m sum tartışma konularıny içeren, Seyyid Perif'in H biye-i Tecrid, Perh-i Mevakıf gibi eserleri de “bunlar felsefiyattandıy” denilerek atıymı ; gözlemler, d b nceler, incelemeler dine aykırı bulunuyordu.

Kâtib  elebi ise Mizanü'l-Hakk adlı eserinde özetle  oyle diyor: “Sözde bilginler, rivayetleri birer ta  gibi katı ve donmuş kabul edip aslıny, i  yüzünü tartı mazlar. ya kabul ya red ederler. Felsefeden çekinirler, yeri güdü bilmez c hillerken âlim geçinirler. Kur n'ın 'Siz, göklerin ve yerin melek tuna bakmıyord, duyular ötesi evren varlıklarını algılamıyord musunuz?..' (A'raf Süresi 185.  yet) hikmetinin gereğini, uzaya s d r gözü ile bakarak yaptıklarıny sanırlar. Fatih'in, kendi medresesine koydurdu  Perh-i Mevakıf ve H biye-i Tecrid derslerini bunlar, felsefedir diye kaldırıy yerine Hidaye ve Ekmel koymu lardıy. Sonraları bunlar bile rafa kaldırıldıy. Medreseler  ok be u radıy. Oyle ki, Kürtlerin yaşadıkları bölgelerden  stanbul'un yakınlarına gelip yerleşen yarı okumu lar, tafra satmaya ba ladılar. Bir  l de saray hekimba larıy, sadlı da ilişkin küçük risaleler, Batıdan, Doğu'dan alıntıly çevirilerle  stanbul'daki d r' b- ifalarda tıy eğitiminin, el altından sürmesine çalıştılar,” diyor.

Kâtib  elebi, medreselerin içine d pt d  aymazlı y, müderrislerin bilgisizli ini,  dretimde doğru yöntemlerin uygulanmasıny, Batıdaki bilimsel gelişmelerden yararlanılmasıny yazan ve savunan ilk Osmanlı aydınydıy. Söz konusu eserinde  u ilginç açıklamalar var: “Medreseler, ipe sapa gelmez tartışmaların yeridir. Tütün ve kahve haram mıdy? M bah mıdy?.. Muhammed milleti mi,  brahim milleti mi, demeli?.. Bir tarafta Müderris Kadı ade,  te tarafta Peyh Sivası, arkalarında da m sum halk y d nlarıy, nice yıllar kavga eksilmedi. Oysa bu iki kurnaz adam, bu kavgadan dolay  nlendiler, varlık bolluk içinde yaşadılar (...) Medreselerde  dretim istidl len (deductif) olup naslara ve sultalara (dogmalara) dayanıy (...) Araplar, mantı y, felsefeyi, doğal bilimleri, matematiği Bizans kaynaklarından aldıklarıy gibi, bel gat, aruz, gramer, dil ve edebiyat için de Bizans'taki yöntemleri örnek almı lardıy. Sonradan, gerek  ranlılar, gerekse Türkler aynı gelenekleri benimsediler.”

 stanbul'u görmeyen, ya amınıy ve  alı malarınıy Erzurum'da ve Siirt'te geçiren  brahim Hakkı (1703-80) ise ba kentteki medrese zihniyetinden uzakta kaldı y için, eski Yunan,  sl m ve Türk eğitim geleneklerinden, bir zamanlar Doğu'da gelişme ortamı bulan pozitif bilimlerden yararlanabilmi tir. Onun Marifetn me adlı büyük eseri hem bu açıdan hem de aile ve okul eğitimine ilişkin  zg n kurallar içermesi bakımından önemlidir. Ona göre: “Erkek kız her  ocuk altı ya ında okula gönderilmeli, erkeklere bir sanat, kızlara ev i leri de  dretilmeli, çocuklara kötü söz söylenmemeli, beddua edilmemeli; mektepte muallim, yumuşak fakat kendisini saydıracak biçimde davranmalıy, ders sırasında gereksiz şeyler ve konu malarla vakit  ld rmemeli; kavrayı y kıt  drenciye ayrıca ilgi göstermeli;  drenciler ise  dretmeni ayakta selamlamalıy, izinsiz oturmamalıy, namaz oturu u gibi oturmalıy, bir şey sormak istediğinde hocasından izin almalıy, eğer bir şeyi hocasından daha iyi ve doğru biliyorsa bunu hocasına sezdirmemeli...” diyor.

 stanbul'a ilk baskı makinesini g cmen Yahudiler 15. yüzyıl sonlarında getirip  alı tırdıklarıy h lde, Osmanlıca kitap basımıy 1720'lere değin mümkün olmadığından bu yoksunluk, Türk eğitimini pek derin etkilemiştir.  brahim Müteferrika, Sadr zam  brahim Paşa'ya sundu  l yihada: “Kitaplar  o alırsa herkes yararlanır. Matbaa yazısıy güzel ve doğru olduğundan okutan da okuyan da sıkyntı  ekmez. Kitap ucuza alınıy ve herkes kitap edinebilir. Böylece köylere bile kitap girer. Kütüphane kurmak kolayla ıy, Müslümanlık da yayılıy” demiş. Bu gerekçelere karşın, matbaanın a ılmasıy için

verdiği fetvada Peyhüslâm Abdullah Efendi, din kitaplarının basımına yasak koyarak koruyuculuğunu yaptığı İslâm dinine büyük kötülük yaptığının farkına varamamış: Netice budur ki; 18. yüzyıl sonlarına gelinceye değin medreselerin yazgısı hep kötüye gitmiştir. Oysa, sistemin kurumsal tutarlılığı, işletmelerinin vakıf güvencesindeki sürekliliği; öğretim programlarının uyumlu ve sistemli oluğu; öğrencilerin bir külliye atmosferinde yoğun ve çok yönlü eğitim sürecine tabi tutulmaları; ders geçme yöntemiyle yıl kayıplarının önlenmesi; cer yöntemiyle kırsal kesimle, medreselerin büyük kentlerin merkezî semtlerinde bulunuuğu ile de kent halkıyla sürekli ilişki sağlanması vb bakımlardan medrese düzeni ve eğitimi, -kötüye gidip önlenbilse- faydalı sonuçlar verebilirdi.

Maarif Tarihi yazarı Osman Ergin ise kitabındaki uzun “Medrese” bahsini böyle bağlamış: “Fatih'ten II. Abdülhamid'e kadar 4,5 yüzyılda medreselerin, memlekete, Türklüde, ilim âlemine ne hizmeti olmuş, ne de tek âlim yetiştirmiştir. Akla gelen Molla Hüsrev, İbn Kemal, Ebussuud, Müstakim-zâde, Cevdet Paşa, Gelenbevi İsmail efendiler ise beş asırdaki beş, altı isim olarak ne Park'ın İbn Sinâ'sı, Seyyid Perif'i, ne Garb'ın Newton'u, Descartes'i ile boy ölçüşemezler. Bir tek Kâtib Çelebi var. Onu da medreseli sayamayız. Otodidakt yetiştirmiştir. 18. yüzyılda yalnız İstanbul'da 275 medrese olduğu hatırlanırsa, bu yargı daha çok dübüdürür.”

Ocak Eğitimi ve Enderun:

Medreselerden sonra, Osmanlı örgün eğitim kurumlarının başında bahlıcaları “ocak” denen askeri eğitim merkezler geliyordu. Ocaklar, okuma ve yazma öğretimi yapılan yerlerden olmadığı için birer mektep değildi ama, kişiye yepyeni bir kimlik ve inanç kazandıran, askerlik formasyonu veren, eğitim ve disiplin ağırlıklı kıplalardı. Tarihçi Pemdani-zâde'nin anlatımıyla: “Reaya zimmileri evlâdından beher sene biner nefer devşirilip sınıf olup Acemi oğlan meyanında terbiye olunup bâdehu güzel yüzlüleri Enderun-ı Hümayun'a ve kuvvetlileri Bostancı, kalanı Yeniçeri” yazılan, aslen Türk ve Müslüman olmayan gençlere, öncelikle milliyetleri unutturulur, hepsinin dindar birer Müslüman olmaları, Türkçe'yi öğrenmeleri sağlanır, Türk görgü kuralları benimsetilirdi. Bunların “saray”dan başka vatan, “padişah”tan başka hâkim ve baba tanımmaları kuraldı. Tek doğru eylemin de “itaat” olduğuna inandıryıyorlardı. Padişah uğruna seve seve can vermeyi onur sayarlar; günde beş vakit namaz kılarak, iki vakit Kur'an dinleyerek gün boyu süren askerlik talimiyle yetiştirlerdi. Acemi kıplalarında okuma programı yoktu. Bununla birlikte yetenekli gençlerden, devşirildikleri sırada kendi dillerinde okuma-yazma öğrenmiş bulunanlar, olanak elde ettiklerinde Osmanlıca'yı da öğreniyorlardı. Acemi ocaklarının en eskileri, 14. yüzyıl ikinci yarısına doğru Gelibolu'da ve Edirne'de faaliyete geçti. Daha sonra, 15. yüzyılda İstanbul'da, Bayezit'teki Eski Saray'da, Galata Sarayında, 16. yüzyılda da At Meydanındaki İbrahim Paşa Sarayında benzeri ocaklar açıldı. Bunlardan son ikisi 17. yüzyılda “mektep” adını almış, programları da okuma ve yazma öğretimini kapsayacak biçimde yenilenmiştir. Devşirme sisteminin işlerliğini yitirdiği 18. yüzyıl sonlarında, acemi ocakları kapanmış yerine; Galata Sarayı “oda” denen (baş oda, orta oda, küçük oda) üç sınıfly Saray Enderunu için aday hazırlayan özel bir eğitim kurumu olmuştur.

Osmanlılar, Antik Çağ'ın eğitim-öğretim kurumlarından izler taşıyan, “iyi bir vücut ve zekâ” gelişimi için cimnastik ve müzik eğitiminin yanında dil, edebiyat, matematik öğretimine de yer veren tek okulu sarayda tesis etmişlerdi. Enderun Mektebi denen bu okulun kurucusu Fatih'dir. Programı, askerlikten güzel sanatlara, politikaya, diplomasiye, spora kadar, sarayın ve üst yönetimin gereksinim duyduğu her alanı kapsayan bu okulun hazırlık sınıfları ve şubeleri, yukarıda sözü edilen acemi

ocakları ile Galata Sarayı Mektebi'ydi. Yakınlık ve yetenekli 12-14 yaş devirmelerinden seçilen adaylar, hazırlık sınıflarında okuma-yazma, temel bilgiler ve din eğitimi aldıktan sonra ikinci bir seçimden daha geçirilerek Topkapı Sarayı'nın Enderun-ı Hümayun denen iç bölümündeki, Büyük Oda ve Küçük Oda denen (hazırlık sınıflarına) alınırlar, burada, medrese eğitimine koşturulan bir öğrenim görürler; ayrıca saray kurallarına ve davranışlarına alınırlardı. Enderun mektebinin asıl sınıfları ağırdan yukarıya Seferli, Kiler ve Hazine koğuşlarıydı. Bunların üstünde de en iyi yetiştirilmiş ve kıdem kazanmış 40 gencin yer aldığı Has Oda vardı. Enderun koğuşları, adlarının çağrışımlı olduğu alanlarda, padişahın özel hizmetine bakan gençlerin, aynı zamanda geceli gündüzlü, çok sıkı bir disiplin altında eğitimlerini sürdürmelerine göre düzenlenmişti. Günlük yaşam; hizmet, ibadet, spor, silah eğitimi, yarışma, müzik, okuma uğraşları ile doluydu. 8 yıllık yasal Enderun hizmetini dolduranlar, koğuşlarının konumuna uygun biçimde ve "çıkma" denen atama işlemiyle diğer göreve giderler, bir daha saray hizmetine dönemezlerdi. Açılan kadrolara da alt sınıflardan ve hazırlık okullarından sırası gelenler alınıyordu. Enderun, amacı bakımından kamu hizmetleri için aydın ve işbilir eleman yetiştirmeyi değil; padişaha en iyi ve kusursuz hizmeti vermeyi hedefleyen bir kurumdu ve dar kadroluydu. Enderunlular, toplumdaki soyutlanmış, saray dışına ancak izinle çıkabilen gençler olarak daha da önemlisi Türk asıllı olmadıklarından, toplumun yabancıydılar Enderunluların büyük çoğunluğu ise Türkleri, "Etrâk-i bî-idrâk" nitelemesiyle ağırdan saray aydınlarıydı. 17. yüzyılın sonlarına kadar devirme kökenli zeki ve yetenekli genç kadrolara dayanan bu kurum, devletin yönetim ve ordu kademelerine sürekli olarak başarılı elemanlar vermiştir. Ama, devirme sisteminin körelmesi, hazırlık okullarına ve saray enderununa han-zâde, bey-zâde sanlı soylu çocuklarının, padişaha yakın kişilerin oğullarının alınmaya başlamasından sonra giderek yozlaşmış; bir dalkavuklar yuvası olmuştur. 1826'dan sonra önemini yitiren Enderun Mektebi'nin islahı 1850'de gündeme gelince Arapça, Farsça ve kütüphane hocaları atanarak burası, iptidai (ilkokul) statüsüne indirilmiştir.

Saray dışında, Bâbü'lî'deki dairelerin "kalem" adı verilen yazı büroları da birer mektep işlevinde sayılabilir. Bu kalemlere "hakird" (öğrenci-çırak) olarak girenler "hâce", "halife", "efendi" ünvanlı kalem heflerinin ve kıdemli kâtiplerin önünde yetiştirilir, gulam, mülâzim, kâtip aşamalarından geçerek bürokrat olurlardı. Kalemlerdeki öğretimin belirgin özelliği salt, o büroya ilişkin konuları ve kuralları kapsaması; yazı eğitimine ağırlık vermesiydi. Bâbü'lî kalemlerinde yetiştirme olanağı bulmak, önemli bir ayrıcalıktı ve bu yol, kişiyi sadrazamlığa kadar ulaştıracak bir gelecek vaadediyordu. Bu sistem, Osmanlı Devleti'nin yıkılışına değin korunmuştur. Türkiye'ye Tanzimat ve Mevritiyet hareketlerini getirenlerin, Batılılaşma sürecini başlatanların, bu dönemlerin kültür ve edebiyat akımlarına öncülük edenlerin neredeyse tamamı Bâbü'lî eğitimi alanlardı. Buradaki eğitime kimi kaynaklarda, devlet terbiyesi, resmî terbiye, "evet efendimcilik" de denmiştir.

Askeri Okullarla Başlayan Yenilikler

Batı kaynaklı ilk askerî eğitim girişiminin, kısa süren Lâle Devri'nde (1718-30) 300 kadar "tâlimli asker" yetiştirmek oldu, kimi tarihlerde yazılıdır. 1734'te ise Fransız asıllı Kont de Bonneval (Humbaracı Ahmed Paşa) Üsküdar'da modern bir kumbaracı kıyası (Humbarahâne) tesis ettiği gibi, bu alanda teknik eğitim için de bir Hendesehane açtı.

İlk yıllarda varlık gösteremeyen bu kurs, Koca Ragıp Paşa'nın Fransa'dan getirttiği Macar asıllı Baron de Tott'un çalışmalarını sonunda 1761'de matematik, denizcilik, istihkâm ve topçuluk konularını kapsayan bir programa kavuştu.

Batılılaşma çabalarının ilk önemli eğitim kurumu ise 1773'te İstanbul'da Haliç Tersanesi'nde açılan Mühendishane-i Bahrî-i Hümayun oldu. Öğrencileri okuma-yazma bile bilmeyen yağı bağı gemi reisleriyle çocuklar olan bu okulun teknik sorumlusu Baron de Tott, ilk bahçocasý da Cezayirli Seyyid Hasan'dýr. Günde 4 saat ders verilen bu askerî denizcilik okuluna yazılan 50 talebeye birçok âletler kullandırılmaktaydı. Gelenbevî Ýsmail Efendi (1730-91), Fransa'dan gelen Jean de Lafitte Clavé de okulun hocalarýndandı.

Ders programlarında, Türkçe, Arapça, Fransızcadan başka aritmetik, geometri, coğrafya, trigonometri, cebir, topoğrafya, harp tarihi, entegral ve diferansiyel hesap, mekanik, astronomi, istihkâm ve balistik de vardı. 1795'te bir kısım dersleri Halıçoğlu'ndaki Mühendishane-i Berrî-i Hümayun ile birleştirildi. Deniz Mühendishanesi'nin Türk eğitim tarihindeki yeri, ilk kez Fransız uzman ve öğretmenlerin Fransızca ders vermeleri, öğretim programında din derslerinin bulunmamasý, araç gereç kullanılmaynın yer almasıyla belirginleşir. Bununla birlikte bu okulda, çağdaş Batı denizcilik akademileri düzeyinde bir eğitim ve öğretimden yine de söz edilemez.

Sonradan Topçu Harbiye Mektebi adını alacak olan Mühendishane-i Berrî-i Hümayun da (Kara Askerî Teknik Okulu) 1793'te, uzman subaylar yetiştirmek amacıyla yine İstanbul'da açıldı. Enderunlulardan seçilen adaylar, önceleri Mühendishane-i Sultanî denen bu okulda öğrenim görmeye başladý. III. Selim'in (1789-1807) modern bir ordu kurma tasarısıyla ilgili olan bu kurum, Halıçoğlu'ndaki Humbaracı Kışlasında bir süre hizmet verdikten sonra 1795'te yeni binasına geçerek Mühendishane-i Berrî-i Hümayun adını aldı. Dört yıllık okulda, Deniz Mühendishanesi'ne koşt dersler; farklı olarak topçuluk, lağımcılık gibi uzmanlık konuları gösteriliyordu. Ayrıca özel bir eğitim alanında teknik ve askerlik uygulamaları yapılmaktaydı. Kara Mühendishanesi'nin en ünlü hocası Ýshak Efendi'dir (ölümü 1834). Ýshak Efendi, Türkiye'de, pozitif bilimler alanında ilk ders ve kaynak kitapları da yazmıştır. Okul, 1847'de Topçu ve Mimar (Ýstihkâm) Mektebi adını aldı.

III. Selim döneminin (1789-1807) ilginç bir öğretim kurumlarından biri, 1805'te Kuruçeşme'de açılan Özel Rum Týb Mektebi'dir. Rum Talimgâhı denen kurumun içindeki bu okul konusunda fazla bilgi yoktur. Bunun gibi, 1807'de Kasımpaşa'da faaliyete geçen ikinci Týb Mektebi de yalnız adıyla biliniyor. Bu okulun ikinci kez açılışı 14 Mart 1827'de, hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi'nin çabasıyla oldu. Týbhane-i Âmire adını alan okula, bir hoca ile iki muallim atanmıştır. Muallimlerden biri Fransızca ve operatörlük, diğeri kâğıt ve resim üzerinde anatomi ve fen, hoca ise Türkçe ve Arapça gramer dersleri vermekteydi.

1831'de ise Topkapı Sarayı mühtemilatından olan üç koğuş, Cerrahhane-i Mâmure adıyla bir tedavi merkezi yapıldı. 1836'da bu iki hastane, Otlukçu Kışlasında (Topkapı Sarayı dş bahçesinde) Mekteb-i Týbbiye olarak birleştirildi. Okulun amacı, savaşlarda, ordunun gereksinimi olan hekim ve operatörleri yetiştirmektir.

1838'de Viyana'dan gelen Dr. Bernard, kurumda yenilikler yaptı. 1854'te, dört sınıflı Týbbiye'ye idadi sınıfları da eklendi. Burada, Fransızca öğretim 1870'e kadar sürmüş, bundan sonra Türkçe öğretim başlamıştır. 1896'da Gülhane Hastanesi, Tatbikat Mektebi konumuna getirildi. Týbbiye, 1908'den sonra Týbbiye-i Mülkiye (sivil hekimlik okulu) ile birlikte Haydarpaşa'ya taşınmıştır.

II. Mahmud'un (1808-1839) Girişimleri

Bu padişah, Avrupa ordularını örnek alan bir kara gücü oluşturmak amacıyla, 1826'da kapatılan Yeniçeri Ocağının yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediye örgütünü kurdu. Erin ve subayın, en azından okuma-yazma bilmesi gerekliliği dikkate alınarak bu yeni ordunun bireyelerine mektep

hizmeti verecek Talimâne 1831'de açıldı. Burada, okuma-yazmanın yanı sıra din bilgileri, savaş teknikleri de gösterildi. 1834'te ilk büyük askerî okul olan Mekteb-i Ulûm-ı Harbiye, Maçka Kışlasında öğretime açıldı. Bir tabur mevcutlu öğrenciler 8 kısma ayrıldı. Birinci kısım, okuma-yazma sınıfıydı. Sekizinci kısmı başarıyla bitirenlerden seçilen 100 aday, idadi düzeyindeki üst mektebe geçerek genel kültür ve askerlik dersleri alıyorlardı. 1837'de Harbiye öğrencilerine “nefer” denilmesi bırakılarak “talebe” denildi. En yüksek başarıyı gösteren talebeler, her yıl üçer beşer Avrupa'daki askerî akademilere gönderilmeye başlandı. Okulun programına Fransızca dersi de konuldu. Tophane'de de Tophane Mekteb-i Harbiyesi açıldı. Müzika-i Hümayun Mektebi ise Donizetti Paşa'nın organizasyonu ile 1835'te hizmete girdi. Mekteb-i Harbiye'nin düzenli bir öğretim programı ile subay yetiştirebilmesi 1847'den sonradır. Bu tarihte askerî derslerle fen ve matematik dersleri dengelenmiş; Piyade ve süvari, top ve tüfek talimleri, istihkâm, resim, harita, yüzme, Fransızca ile hendese, cebir, heyet, perspektif ve mekanik dersleri konmuştur.

II. Mahmud'un 1824'te yayınladığı söylenen fermanı (M. Cevad, Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilât ve İcraatı, s.1) şöyle açıklıyor: “Cümleye mâlumdur ki ümmet-i Muhammeddenim diyen her Müslümana, öncelikle İslâmî dinin şartlarını bilmek, sonra geçimini sağlamak için bir dirliğe yönelmek gerekir. Oysa bir zamandır, analar ve babalar kendileri câhil kaldıkları gibi çocuklarını da cahil bırakıp ve Allah'a güvenerek hemen para kazanmak için yavrularını 5-6 yaşına varınca mektep yerine usta yanına vermektedirler. Bilgisiz büyüyen çocukların vebâli kıyamette ana ve babalarında. İp böyle giderse ilahî bir dayak yenileceğini uyararak isterim. Bundan böyle işyerlerine, yeterli tahsili görmemiş çocuklar alınmayacağı gibi, hâlen çırak olup mektep görmeyenlerin de çalıştıkları yerlerden alınıp okullara devamları sağlanacaktır...” Cevdet Paşa Tarihi'nde de bulunan bu belge, ilk kez bir padişahın adından, okuma-yazmanın, eğitimin önemini duyurduğu için çok önemlidir.

Bu padişahın, sbyan mekteplerinin haraplıklarını, hocasız, denetimsiz durumlarını görmeyerek 1838'de, Rûşdiye adıyla, sbyan mektebi üstü okullar açılmasına izin vermesi de bir hesapsızlığı aklı getiriyor. Rûşdiye açılmasına ilişkin Hatt-ı Hümayun'daki gerekçeler ise dübüdürücüdür: “Okuyup yazma bilmeyen ne vatanını sever, ne vatanını düzene koyabilir” deniliyor.

Harbiye, Bahriye, Hendese, Tıp mekteplerine, “mâlumat-ı cüz'iyeye” denen basit bilgileri edinmiş aday öğrenciler bulmakta bile güçlük çekildi; adayların, sınavlarda bir Türkçe kitabı okuyamadıkları; bu durumdakilere, girecekleri okullarda Arapça, Fransızca, fen, matematik öğretmenin ise mümkün olamayacağı açıklanıyor. Ancak zengin ve aydın aileler, özel eğitim yoluyla çocuklarına Farsça, Arapça, hat, müzik, din bilimleri, edebiyat öğretiyorlardı. Bu olanağı elde edenler daha sonra, kapı kapı dolayp dönemin ün yapmış aydınlarından lügat, hesap, hendese, heyet, nücum, dil vb dersleri almaktaydılar. Mesnevi okumak, Farsça öğrenmek isteyenler de mevlevîhanelere gidiyorlardı.

1838'de, sbyan sınıflarını da kapsayan Rûşdiye okullarının açılması kararı çıktı. Bu konuda Meclis-i Vâlâ bir okul programı düzenlerken bunun “Birinci Sınıf” ve “İkinci Sınıf” (ilk ve orta) aşamalı olmasını benimsedi. Padişah II. Mahmud, bu adlandırmayı beğenmeyerek “İptidai” ve “Rûşdi” demiştir. Program; elifba cüzü ile Kur'an cüzleri okutulmasını, namaz sûrelerinin ezberletilmesini, 89 yaşlarında namaza başlatılmasını, hâfızlığın teşvikini öngörüyor; 13 yaşına kadar da her çocuğa yazı, Türkçe risaleler, din konularını öğretmesine; bunların, dileklerini sözle ve yazıyla anlatabilecek duruma

getirilmelerine bundan sonra ulum-ý edebiye (rûþdiye) sýnýflarýna geçen gençlerin burada bilimlerini artýrarak bir üst düzeydeki okullara girebilmelerine imkân tanýyordu.

Rûþdiye yenildi, Türkiye'de Avrupa'ya yönelik ilk sivil okul olarak kabul edilir. Çünkü, Türkçenin, hesabýn, coðrafyanýn okula girmesi, okul yönetiminin kurulmasý, ders nâzýrý denen bir görevlinin denetimlerde bulunmasý ve ilk kez, örgün medreselerin karþýsýna, örgün bir baþka eðitim kurumunun ýkmasý rûþdiyelerle olmuþtur.

Tanzimat Yenilikleri

Tanzimat maarifinin getirdiði yeniliklerin baþýnda “mektep” denen kurumun salt Ýstanbul için gerekli olmadýðý, ülkenin her yanýnda eðitime muhtaç çocuklar ve gençler bulunduðu gereðinden hareketle, önce büyük vilayet merkezlerinde olmak üzere taþrada da okullar açýlmasý gündeme gelir. Aslýnda, eðitimin yaygýnlaþtýrýlmasý ilkesi de bir Tanzimat dþncesidir. Kzlarýn eðitimi, sýbyan mekteplerinin ýslahý, usul-i atika denen eski öðretim metodlarýnýn yerine usul-i cedide (modern eðitim) metodlarýnýn benimsenmesi, idadiye, sultanî, darlmuallim denen ve ðretimin rûþdiyeden sonraki aþamalarýnýn açýlmasý bu dönemdedir.

Tanzimat'a girilirken ülkedeki eðitim; her ikisinin de kaynaðý mahalle mektebi olan, taþrada ve Ýstanbul'da “dine dayalý” eðitim ile; Ýstanbul'la sýnýrlý “Batý rneði” eðitimdi. Medreseler, taþrada bütünüyle geri ve snk manzaralar yansýtýyordu. Ýstanbul'dakiler ise 17. yzyýldaki düzeyin de gerisinde ve baðnazdý. Batý rneði kurumlar ise askerî aýrlýklý okullardý. Genel eðitim alanýndaki ilk iki sivil okul; Mekteb-i Ulum-ý Edebiye, Mekteb-i Maarif-i Adlî, tam oturmamýþ ve sýbyan mekteplerinin biraz daha geliþmiþi rûþdiyelerdi. Taþrada münevver (aydýn) szcd henüz bilinmiyor; viraneleþmiþ eski Selçuklu medreselerinde þyle böyle yetiþenlere hâlâ “lim”, “hekim” deniyor; okuma-yazma bilen ender insanlara aþýrý saygý gösteriliyordu. Ýþte Abdlmeid, böyle bir maarif mirasý almýþ ve Bbali'deki hükümet yetkililerine “Uyruklarýmýn refahý için her önlemi alýnýz. Geliþmenin gerekleþmesi, gerek din gerek dünya iþlerinde bilgisizliðin kaldýrýlmasýna baðlý. Bilimlerin ve fenlerin ðretileceði sanayi okullarýnýn kurulmasýný en öncelikli iþlerden saymaktayým” demiþti. Meclis-i Vâlâ, bu direktif üzerine bir eðitim programý hazýrlatma giriþiminde bulundu. Din, ordu, bürokrasi kesimlerinden seçilen uzman ve aydýnlardan, 13 Mart 1845'te Meclis-i Maarif-i Muvakkat kuruldu. Meclis-i Vâlâ'nýn bir komisyonu olan bu kurulun yeleri Batý kültürüne ya da grþne sahiptiler. Haftada iki gün Bbali'de toplanan kurul bir lâyiha (rapor) hazýrladý; sýbyan mekteplerinin ýslah edilmesini, rûþdiyelerin bir düzene ve sisteme; halka bilgi verecek bir düzeye kavuþturulmasýný, programýndaki din derslerinin arttýrýlmasýný, isteyen herkese aýk, ðrencilerin gece ve gündüz barýnmalarýna uygun bir Darlfnn (niversite) ve bir Encümen-i Daniþ (akademi) aýlmasýný; her düzeydeki öðretim kurumlarýnýn alýþmalarýný izleyecek ve yönlendirecek bir Meclis-i Maarif-i Umumiye kurulmasýný öneren raporun benimsenmesinden sonra Meclis-i Maarif-i Muvakkat; Meclis-i Maarif-i Umumiye adýný aldý. Yukarýdaki kararlara dönük alýþmalara baþlandý. Bizdeki ilk bilim akademisi gösterilen Encümen-i Daniþ, bu abalarýn bir sonucu olarak 15 Temmuz 1851'de kurulmuþ; ama, önemli hiçbir þey yapamadan 1860'tan sonra adýný unutturmuþtur. Maarif Meclisi ise ders kitaplarý yazdýrma, yabancý eserleri Türkçeye evirtme; programlar, tüzükler hazýrlama, eðitim fikirlerini ynetmeliðe

bağlama; yeni eğitimin ulema elinde yön değiştirmemesi için Mekâtib-i Umumiye Nezareti kurulması gibi gerçekten önemli işlerle uğraşmış ve başarılar elde etmiştir.

Tanzimat'ın, 1869'da Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi yayınlanıncaya kadarki ilk otuz yıl sistemlidir. Akla gelen, gereksinim duyulan okullar açılmış, ama neyin, neye dayanması gerektiği üzerinde durulmamıştır. Maarif örgütü de biri Meşihat'a, öteki Bâbâli'ye bağlı iki ayrı merkezden; yönlendirilmiştir. Bu otuz yıllık sürede taşra için uygun görülen okul sayısđ ise çok yetersizdir. Asıl okullaşma 1860'ly yıllarda başlayacaktır. Fakat, 1847'de yayınlanan ilk yönetmelik; kuşkusuz taşra sđbyan mektepleri için de geçerliydi. Bu yönetmelik, mektep hocalarının uygulayacakları metodları, çocukları nasıl eğiteceklerini, nasıl yazı ve okuma öğreteceklerini, hangi dersleri vereceklerini, günü nasıl planlayacaklarını gösteriyordu.

Meslekî eğitim alanında başlıca üç alanda atılımda bulunuldu: Kız-erkek öğretmenlik okulları, kız-erkek teknik okulları, hekimlik. Bunlardan ayrıca, İstanbul'da ve vilâyetlerde değişik alanlarda birçok meslek okulu daha açıldı. Bunlardan ilki, 1847'de Yeşilköy'de Ayamama Çiftliği'nde hizmete giren Ziraat Mektebi'dir. 1891'de Halkalı'daki binasına taşındıktan sonra Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi adını aldı. Her yıl, düzenli 20-30 mezun vererek Türkiye'nin tarımsal gelişmesine katkıda bulunmuştur. 1848'de Fatih Dârülmuallemi'ni (Erkek öğretmen okulu) açıldı. Darülmuallemin-i Rûpdî de denen, rûpdîye üzerine 3 yıl süreli bu okulu bitirenler, rûpdîye öğretmeni olmaktadır. (Buranın ilk mezunlarından olan Selim Sabit Efendi [1829-1910], Türkiye'de eğitimin yenileşmesi için önemli hizmetler veren ilk pedagoglarımızdandır.) 1862'de iptidailere öğretmen yetiştirmek için Darülmuallemin-i Sđbyan (rûpdîye üzerine 1 yıl süreli) açıldıysa ileri programlar uygulandığı gerekçesi 1873'te bir aralık kapatıldı.

Dârülmualleminat (kız öğretmen okulu) Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi'nin 68. maddesi uyarınca 1869'da, hizmete girdi. Okula müzik dersi konması düpünüldü ama, kızların öteki derslerdeki başarılarını etkiler (!) kaygısıyla bundan vazgeçildi. Maarif Nazırı Safvet Paşa'nın okulu açılış söylevi Takvim-i Vekayi'de yayınlandı: "Kadınlar, her türlü saygıya ve riayete lâyıktır. Onların eğitimi ve öğretimine özen gösterilmesi gerekli bir konudur. Çünkü, bir çocuk doğduğu andan, okula gidinceye kadar ana kucağındadır. Erkekler kadar kadınların da bilgiyle donatılmaları gerekir..."

Meslek okulları alanında en önemli ve bir bakıma da yđđınları hedef alan girişim, Mekteb-i Sanayi denen teknik okulların açılmasıdır. Barutçubaşı Dadyan Efendi'nin 1848'de, fabrikalara teknik eleman sağlamak için Zeytinburnu'nda açtığı ilk sanayi mektebinden sonra, özellikle dokuma sanayiinde yetişmiş insana gereksinim arttı. 1850'lerde Zeytinburnu Mektebi'nde Matematik, Kimya, Jeoloji, Maden, Nafia Mühendisliği, Resim dersleri gösteriliyordu. Bu okul fazla yapılamadı. Midhat Paşa (1822-84), Tuna valisi iken, yetim ve öksüz çocuklar için 1860'da Niş'te ve Sofya'da, 1864'te de Rusçuk'ta işlahhaneler açtı.

İstanbul'a döndükten sonra benzeri bir kurumu 1868'de başkentte kurdu. Okuma yazmadan çok, iş eğitimi ağırlıklı bu okullarda Elifba, Amme, Tebareke cüzleri, Yazı, Kıraat gösteriliyor, dört işlem, kara cümle hesap dersleri yanında asıl, terzilik, kunduracılık, dokumacılık, debbağlık, matbaacılık vb zanaatlar öğretiliyordu. İstanbul'daki okula İslah-ı Sanayi Mektebi adı verilmişti. Sultanahmed'de eski Kılıçhane'de açılan okulun, Haricî ve Dahilî şubeleri vardı. Birincisine, 30 yapına kadar olanlar, ikincisine 13 yapına kadar çocuklar devam edebiliyordu. Kızlar ve kadınlar için ilk mesleki eğitim, 1860'larda

Ýstanbul'daki Cevri Kalfa Ýnas Rpdiyesi'nde verilen el ipleri kurslarýdýr. Midhat Paþa'nýn Rusçuk'da ilk Kız Sanayi Mektebini açýþý 1865'tedir. 1870'te ise Tophane-i Âmire Nâzýrlýđý, Yedikule'de boþ bir binada 50 öđrencili Kız Sanayi Mektebi'ni hizmete soktu. Burada yetiþenler, ordu dikimevinde iþe alýnýyorlardý.

Bu dönemdeki Osmanlý sivil okullarýn baþýnda, uzun süre adý olup kendi olmayan Darlfnn'u anmak gerekir. Darülfünun, daha 1845'te Maarif-i Umumiye Meclisi'nin kararý dođrultusunda bilimlerin ve fenlerin okutulacađý bir yüksek okul biçiminde tasarlanmýþtý. Yönetim, bunun için ilk kez kesenin adzýný açtý ve mimar Fossati'nin hazýrladýđý proje, 1846'da uygulamaya konuldu. Ayasofya'nýn karþýsýna dev bir binanýn temelleri atýldý. Bina yapýladursun, tartýþmalar da baþladý: 21 Þubat 1870'de yapýldýysa da derslere baþlanamadý ve 26 Mart 1871'de de kapýsýna kilit vuruldu. Sebebi Afganlý Cemaleddin'in ileri sürdüđü grþlerin softalar arasýnda uyandýrdýđý infialdi. Darülfünun Müdürü Hoca Tahsin Efendi de canlýlarýn havasýz yapamayacađýný kanýtlayan bir deney yaptýđý için di nsizlikle suçlanmýþtý.

Tanzimat'ýn özüne ve yönetsel alanda gerekleþtirilmek istenen reformlara dönük bir okulu ise 1859'da açýlan Mekteb-i Mülkiye'dir. Merkez yönetimi güçlendirmek, taþraya, yasa ve hukuk bilir kaymakamlar göndermek için, Meclis-i Âli-yi Tanzimat'ýn grþ dođrultusunda; rþdiye üstü iki yýllýk böyle bir okulun açýlmasý amacýyla gerekli bina ve muallim sađlandý. Bâbýali memurlarýndan, medreselerden seçilen 100 öđrenciden 30'u iki yýl sonra mezun oldular.

Okul 1861'de 4 yýla kartýldý. 1908'den sonra önemi daha da artan Mülkiye Mektebi, ileri dþncelerin kaynađý olmuþtur. 1916'dan Rþdiye st lise öđrenimi veren ve ilki Mekteb-i Sultan adýyla 1868'de açýlan sultanler, Tanzimat'ýn son döneminde gündeme gelmiþtir. Tefvik Fikret'e göre Galatasarayý Sultanisi "Dođu'nun, Batý ufkuna açýlan ilk penceresi" olmuþtur. 1867'de Avrupa gezisine ýkan Abdülaziz'in, oradan aldýđý etkilerle yurda dönünce "Fransa'daki liselerin eđitimini ve fenlerini verecek, her sýnyf uyruklardan memleket hizmetine ehliyetli insanlar yetiþtirecek, Türkçe ve Fransýzcanýn eþit düzeylerde okutulacađý" okulun açýlmasý kesinleþmiþtir. Zengin Türk, Müslüman ve gayrimüslim 300 gencin alýndýđý, hocalarýnn çođu yabancý, Galatasarayý Mekteb-i Sultanisi, 1 Eylül 1868'de açýldý.

Tanzimat'ýn bir sembolü sayýlan Mekteb-i Sultan, Fransýzca đretiminde çok baþarýlý oldu. Okulun programýný, ilk müdürü M. D. Salve hazýrladý. Okul tüzüđü ise 1874'te yayýnlandý. Lisan-ý Osmanî, Tarih, Cođrafya, Yüksek Matematik, Muhasebe, Biyoloji, Kimya, Hukuk, Latince, Yunanca, Resim, Beden Eđitimi, Bitkiler vb dersler ile adýrlýklý olarak da Fransýz dili đretim programýnda yer aldý. Ertesi yýl yürürlüde giren Maarif-i Umumiye Nizamnamesi; büyük vilâyet merkezlerinde de birer sultanî mektebi açýlmasýný öngörmekteydi.

Yabancý ve Azýnlýk Okullarý

Yabancýlar ve azýnlýklar, Tanzimat'ýn kendilerine tanýdýđý apýrý özgürlüklerden yararlanarak eđitimde önemli mesafeler aldýlar. Misyonerler için, Osmanlýlýđýn çok uluslu, çok dinli ve çok dilli mozaiđi bulunmaz bir ortamdý. Islahat Fermaný (1856) ise gayrimüslim uyruklara, kendi dinlerine ve kültürlerine dönük, ilk orta ve yüksek derecede okullar açma fýrsatý verdi. Rumlar, Ermeniler, Bulgarlar, Hýristiyan Araplar her tarafta okullar atýlar. Katolikliđi, Protestanlýđý yaymak isteyen, Fransa, Ýtalya, Ýngiltere, Almanya, Avusturya ve

Amerika kilise çevreleri de yarış halinde okul kampanyaları başlattılar. Bunda, sayılan devletlerin siyasal, kültürel ve ticarî çıkarlarına hizmet amacı da vardı. Nitekim çok geçmeden, Osmanlı kentlerinde, kendi ülkelerine ve uluslarına hayranlık duyan elit topluluklar ortaya çıktı.

Bu okulların en tanınmış olan Robert Kolej, 1863'te açıldı. 1878'de 400 bin dolarlık veraset parasından yeni binası yapıldı. Bu binanın arsasını 36 bin liraya Ahmed Vefik Paşa satın aldı. Okulun Mühendislik kısmı 1912'de yapıldı. Kız Koleji, Boston Amerikan Kadınlar Cemiyeti'nce 1871'de önce Üsküdar'da High School adı altında faaliyete geçti. 1890'da 4 sınıf eklenerek lise oldu. Adı da Kostantinopl Kızlar Koleji olarak değiştirildi. 1914'te Arnavutköy'deki Kız Koleji açıldı.

Yabancı okulların görkemli ve planlı binaları, kalabalık ve yetkin öğretim kadroları, yabancı dil, cimnastik, müzik derslerini de kapsayan ileri programlarına karşılık, Osmanlı okulları yoksulluk ve yetersizlikler sergiliyordu. Azınlıkların yarış, yabancılarınkinden geri kalmamıştır. Rumlar, 1844'te Heybeliada'da, 1856'da Fener'de iki büyük okulu cemaat hizmetine sokmuşlardı. Heybeliada Papaz Mektebi 1923'e değin, yüksek Ortodoks Teoloji Okulu, bu tarihten sonra ise Rum Lisesi olarak varlığını korumuştur. Kuruçeşme'deki özel Üniversite'de de Dil, Edebiyat, Geometri, Matematik, Tıp bilimleri öğretiliyordu. Rumlar, İstanbul'da ve Rum azınlığın bulunduğu yerlerde, ilk, orta ve lise düzeyinde okullar açtılar. Ermenilerin ise 1859'da yalnız İstanbul'da 42 okulları vardı. Bu okullarda 5531 öğrenci okumaktaydı. 1874'te İstanbul'da 51, Anadolu'da da 469 Ermeni okulu bulunduğunu saptanmıştır. Ermeni okullarının bir özelliği, Ermenice'nin yanında, bir zorunluluk yokken Türkçe'nin de öğretilmesiydi. Hesap dersleri ise Türkçe yapılmaktaydı. Yahudiler, 1854'te Musevî Asrî Mektebi'ni, 1875'te Alians İsrailit'i açtılar. Soydaşlarının çokça yaşadığı kentlerde de birer ilkokulları vardı.

Yasal Düzenlemeler

Osmanlı Hükümetinin, maarif işlerini yasalara bağlama girişimi 1862'dedir. Ahmed Vefik Efendi'nin (Paşa), "Anadolu'nun Sol Kol Müfettişi" geçici göreviyle 1862-64 arasında Batı Anadolu'yu dolaşıp okulları da denetlendikten sonra dönüpünde, Meclis-i Vâlâ'da ve Maarif Nezareti'nde yapılan görüşmeler sonucu, yeni okullar yapılması, okullara kitap gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Nitekim, 1864'te, Maarif Nezareti 92.382 adet Kur'an cüz'ü ile kitap ve risaleyi okullara gönderdiği gibi, 1865'te de 99.700 adet kitap ve risale göndermiştir. Ama, nezaretin bu konudaki başarısızlığı, kitap basımından, sayısına, türüne ve dağılımına varıncaya dek sürmüştür; hattâ daha kötüye gitmiştir. Örneğin, 18 Ekim 1908 (5 Tebrin-i evvel 1324) tarihli Sabah gazetesi, Maarif Nezareti'nin başarısızlığını uzun uzun irdeleyen bir yazıya yer vermiştir. 1869'da yayınlanan ve yasa hükmünde olan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, Maarif Nâzırı Safvet Paşa'nın (1814-83) eseri sayılır. Osmanlı yönetimi ilk kez bu tüzükle eğitim işlerine ciddi biçimde edilmiş; düzensiz, sistemsiz, günün gereksinimlerine göre belirlenmiş kurumlaşma, ilk kez bu tüzükle kurallara bağlanmıştır. Nizamnamenin başlıca hükümleri şunlardır:

- İlköğretim zorunludur. Bu aşama okulları, sığın (ana okulu ve temel eğitim birinci kademe) mahalle ve köy okullarıdır.
- Rüşdiyeler (ikinci kademe) en az 500 haneli kasabalarda açılır.

- Ýdadiyaheler (ortaokul) 1000 haneli büyükçe merkezlerde açýlacaktýr.
- Sultanîler (lise) vilâyet merkezlerinde kurulacaktýr.
- Ýstanbul'da bir Dârülfünûn (üniversite) bulunacaktýr.
- Ýstanbul'da ayrıca bir Darümuallimin (erkek öğretmen) bir de Darümuallimat (kız öğretmen) okulu bulunacaktýr.
- Öğretim yöntemleri ve teknikleri geliştirilecek, öğretmenlerin bilgi ve görgüleri artýrýlacaktýr.
- Maarif merkez örgütü düzenlenecek, illere şubeleri açýlacaktýr.
- Öğrencilerin okulu ve öğretmeni sevmeleri önlemleri alınacaktýr.
- Okul giderleri için halktan yardım toplanacaktýr.

Nizamnamenin uygulanmaya konmasýndan sonraki beş yıllık sürede, Osmanlý maarifinin nereye kadar yol aldyđýný Tanzimat'ýn sonunda 1876 yılına ait resmi verilerden öğrenebiliyoruz. Hicrî 1294'te (M. 1876) yayınlanan 32. devlet salnamesinin “mekâtip” bölümünde, sadıkly sayýlarla Dersaadet (Ýstanbul) okulları, kimilerinin adları, ders cetvelleri ve muallimleri de vilâyet okulları hakkında ayrıntılı bilgiler vardır. Ýstanbul'da 43 mevcutlu 1 idadi bulunduđunu gösteren bu istatistikte, Maarif Nezareti'ne bađly olmayan Galatasarayý Sultanîsi ile Darüþşafaka'ya, azınlık ve yabancı okullarına, özel okullara da yer verilememiştir.

364 rüþdiyede toplam 19.396 öğrenci görülmektedir. Zabtiye Nezareti'ne bađly 13 rüþdiyede 430 öğrenci; Bosna, Girit, Konya'da birer Ýnas (kız) rüþdiyesi bulunuyordu.

Sonuç olarak, Tanzimat maarifi ve okulları Türk eğitiminde bir bağlangıçtır. Bugün bile hangi önemli eğitim kurumumuzun tarihini inceleysek Tanzimat'ın izlerini ya da temelini buluruz. İlköğretimin zorunlu kılınması ve yaygınlaştırılması, yüzlerce yıllık öğretim metodunun değiştirilmesi, dernekler, vakıflar aracılığy, hattâ imecelerle okullaşma sürecinin bağlatılması, din eğitiminin yanında temel eğitimin, bir ölçüde de laik eğitimin ve yabancı dil öğretiminin gündeme gelmesi, kızlara ortaokul, öğretmen okulu, meslek okulu kapýlarının açılması, öğrencilere özel kıyafetler öngörülmesi, okul binaları yapılması, Türkçe eğitimin esas alınması, halk dilinin (kaba Türkçe'nin) öğretilecek kadar önemli olduğu üzerinde durulması, halka kara cümle yazı ve hesap öğretme siyaseti, o kısa dönemi saygıyla anmamızı gerektiriyor. Bununla birlikte, eğitimde kutuplaşmalar da yine Tanzimat'la belirginleşmiştir. Ziya Gökalp böyle diyor: “Medrese ve mektep birbirine zıt birer kurum oldu. Uyanan aydınlar, yenilgilerimizin eğitimdeki ülküzlükten kaynaklandýđýný görüyorlar. Maarifimizin kozmopolitliği meydandadır. Tanzimat'dan beri memleketimizde Fransızların medeniyetçi eğitimi uygulanıyor. Oysa ulusçu eğitim, medeniyetçi eğitime karşı harsçı eğitimidir.”

II. Abdülhamid ve Okullar

II. Abdülhamid'in en çok Mekteb-i Mülkiye'ye önem vererek 1879'da bu okulun açılmasına önayak olduğu biliniyor. Rejime bağlı kamu görevlileri yetiştirme amacıyla Mülkiye, 1885'te 4 yıla çıkartılıp yatılı yapılmıştır. Yıldız Saray'ında Behzâdegân Mektebi kuruluşu da o sıradadır. Okul çatısındaki çok sayıda behzâdenin yanı sıra, padişahın güvenini kazanmış devlet adamlarının çocuklarının da alındığı bu okul, bahçeler içerisinde iki katlı (hâlen Yıldız Teknik Üniversitesi müftemilatından) bir konaktır. Çevresinde hocaların, behzâdelere özel dersler vermelerine mahsus küçük pavyonlar ve kökler bulunuyor; okulun programı, her behzâde için ayrı ayrı düzenleniyordu. Örneğin, Burhaneddin Efendi için, Tâlim-i Kıraat, Kur'an-ı Kerim, Esmâ-yı Osmaniye, İmlâ, Hesab-ı Zihni, İdman-ı Zihni, Hüsn-ü Hat konmuştur. Bu aristokrat okulun genel düzeyi iptidai-rûpdiye idi. Padişahın amacı, hânedan ve zâdegân gençlerini kentteki öteki okullardan, dolayısıyla "zararlı fikirlerden" uzak tutmaktır. II. Abdülhamid, 1892'de bir de Aşiret Mektebi açtırdı. Önce, Arap aşiretlerinden çocuklar, sonraki yıllarda Kürt ve Arnavut beylerinin çocukları, bu 5 yıllık yatılı okulda, saltanata bağlı kuşaklar olarak yetiştirilmek istendi. Oysa Aşiret Mektepliler II. Abdülhamid'in saltanatının sonuna doğru 1907'de yemekleri beşenmeyip eyleme geçmişlerdir.

Siyasal kaygılarla okulların sıkı denetime alınması; mekteplilerin de siyasete ve ideolojilere ilgi duymaları da bu dönemdedir. II. Abdülhamid, bir yüksek okul konumuna getirdiği Mülkiye'den yönetim karıştı sesleri duyunca, aydın hocaları okuldan uzaklaştırmak edebiyat tarihi derslerini de çıkarttırmış, bunun yerine, Mülkiyelilerin dindar olmaları için fıkıh, kelâm, tefsir ve ahlâk dersleri koydurmuştur.

1876'da yürürlüğe giren 34 maddelik İptidai Talimatnâmesi, tedris meclislerini, okulların yönetimine, alınacak vergilere, başarısız, devamsız öğretmenlerin uzaklaştırılmalarına ilişkin ilke ve kuralları içermekteydi. Fakat, mahallelerde oluşturulacak Tedris Meclisleri çalışmayınca yönetmelikte deşiklikte gidildi. 1900'e doğru, İstanbul'daki iptidai sayısız 264'tü. Bunlardan her birinin bir muallimi (25'i bayan) tümünde de yaklaşık 13 bin öğrenci vardı. 1880'lerde 3 yıllık iptidailerde, Elifba, Kur'an-ı Kerim, Tevcid, İmihâl, Ahlâk, Sarf-ı Osmanî, İmlâ, Kıraat, Mülâhhas Tarih-i Osmanî, Muhtasar Coğrafya-ı Osmanî, Hesap, Hüsn-ü Hat; köy iptidailerinde ise Tarih, Coğrafya, Ahlâk ve Sarf-ı Osmanî okutulmaktaydı.

1881'de Kâmil Efendi adında biri, 6-10 yaş kızları için 60 kişilik ve usul-i cedide uygulanan özel bir iptidai açarak burada, elipleri öğretilmesini de programa alırken bir başka okul; yine kızlar için, yabancı dil, müzik, elipleri program ağırlığıyla Cağaloğu'nda açıldı. Yukarıda da deşinildiği gibi dönem,özel okulların altın çatıdır. Bunda da devlet okullarının yetersizliği tek neden gözüküyor. Üçer beşer ortaklı okul şirketleri; Darülfeyz, Burhan-ı Terakki, Nümune-i İrfan, Pems-i İrfan, Gülşen-i Maarif, Füyuzat vb adlarla okullar açmışlardır. 1885'te İstanbul'daki 10 özel okulda toplam 675 öğrenci varken, 1892'de 28 özel okul, 4400 öğrenci sayılması dikkati çeker.

Bu yıllarda nazırların sık sık deşiptirilmesi Abdülhamid'in icraatından. 1879'da Ahmed Vefik Paşa 23 gün, Suphi Abdüllatif Paşa 2,5 ay kadar nazırlık yapabilmişlerdir. Maarif Nezareti, 1848-1880 arasında (32 yılda) 31 nazır deşikliğine tanık olmuştur. Bu sürede Kâmil Paşa yedi, Cevdet Paşa beş kez bu göreve atanmıştır.

Eğitimin genel durumu, devrin aydınlarının eleştirilere, tartışmalara yöneltiyordu. 1878 Çırağan Vak'asında, Hasan Paşa'nın bir deñek darbesiyle yapamını yitiren, medrese, Tanzimat ve Batı kültürlerini özümsemiş, Dârülfünun Müdürlüğü yapmış Ali Suavi;

“öðretim metodlarýnýn önemi, yüzeysel bilgilerin ezberletilmesiyle kalkýnmanýn olmayacađý, ilköðretimin temel sayýlması” üzerinde durmuřtu. Namýk Kemal, görüntülerin gerisindeki gerçeklere bakarak: “Öðretmenlerin yetiştirilmesi asýl önemli iştir. Çođu tařralý ya da medrese kaçkýný öðretmenlerin okuyup yazmalarý yetersizdir. Coðrafya, tarih bilmezler. Bir sýnavdan geçirilseler yüzde beři bařaramaz. Gazete okuyup anlayanlarýn oraný bundan da azdır. (...) Yetiřenlere millet ve vatan sevgisinin ařýlanacađý tek yer okuldur. Medreseler bunu yapamaz. Her çocuk aynı tip okulda okursa Osmanlýlık bilinci de eřit biçimde kökleřir.” diyordu. Paris'teki kaçak Türk aydýnlarý da “Eđer eđitime gereken önem verilseydi, bin yerde benzeri görüldüđü gibi halk hürriyetini elde ederdi. Zulüm ve cehalet, alt organlarý yapýřık ikizler gibidir. Biri yok edilince öteki de yapayamaz...” diyordu. Oysa softa takýmý, camileri dolduran suskun ve mazlum dindarlara “Çocuklarýmýza Frenkçe okutacaklarmýř, Kur'an'ý kaldýracaklarmýř!” demekteydiler.

Maarif Nezareti'nin genelgeler yayýnlayarak vilayetlerdeki iptidaî, rüþdiye sayýlarýnýn artýrýlmasýný, medreselerin ýslahýný, usul-i cedide öðretimini, okur-yazarlarýn, öðretmenlik kursuna alýnmak için Ýstanbul'a gönderilmelerini istemesi de bu yıllardadır.

II. Abdülhamid döneminde eđitimde Batýlýlařmanýn, okul türlerinden, sayýsýndan, programlara deđin, dönülmez bir yolda olduđu saptanýr. Ama, örnek hep Fransa'dan alýndýđý için Fransýzcanýn, vazgeçilmez tek yabancý Batý dili, Fransýz kültürünün taklidi giderek yerleřmiř; bu süreç, Cumhuriyet'in ilk 30 yılında da devam etmiřtir. Tanzimat ve Servet-i Fünûn edebiyatlarý, alafrangalýk, yeni sanat anlayýřý, yasalar, meclisler, yönetsel örgüt tercihleri... Her alandaki Fransýz özentisi, eđitimdeki taklitçiliđin dođal sonuçlarýdır.

Bunun en somut örneklerinden biri de Sanayi-i Nefise (Güzel Sanatlar) Mektebi ve Müze-i Hümayûn'dur. 1870'lerde “Türkvâri” bir yaklařýmla öngörülen Müze Mektebi, eski sanatýn, yazý, cilt, tezhip konularýný da programýna almayý düřlerken, 1876'dan sonra Osman Hamdi Bey'in öncülüđündeki girişimlerle Fenn-i Resim ve Mimari Mektebi hizmete sokulmuřtur (Okulun, Antik Çađ mimarisini çađrıřtıran binasýndaki resmî açýlýřý 3 Mart 1883'tedir).

Bunun gibi, 1882'de açýlan Ticaret Mektebi'nde de Fransýzcanýn etkinliđi gözleniyor. Daha 1860'larda, Hayriye tüccarlarýnýn eđitimi için öngörülen bu tür bir okul giriřimi, ikinci kez 1880'de gündeme geldi. Sadrazam Said Pařa'nýn çabalarý sonucu açýlan 200 mevcutlu okulda iki dil (Türkçe-Fransýzca) ve iki diploma sözkonusuydu. 1914'ten sonra daha da modernleřtirilmiř, devre-i iptidaîye, devre-i intihaiye řubelerine ayrýlmýř, daha sonra da tâli (lise) ve âli (yüksek) olarak, 3'er sýnýfla 6 yıllık olmuřtur. 1875'te Galatasarayýnda hizmete giren Turuk ve Maabir Mektebi'nin devamý durumundaki 3 idadi, 4 yüksek sýnýflý sivil mühendislik okulu olan Hendese-i Mülkiye Mektebi içinde de “Fransa'da 4 bin baytar varken bizde hiç yok!” savýndan hareketle 1887'de Mülkiye Baytar (sivil veteriner) Mektebi açýlıřken, Ticaret Mektebi çatýsý altýnda da 20 kadar dilsiz ve sađýra, özel alfabe ile okumayazma öðretmeye mahsus ve el becerileri kazandıran bir okul açýlmýř; örnekler yine hep Fransa'dan alýnmýřtır.

Zühdü Pařa Maarif Nâziřý iken 1901'de, Mülkiye Mektebi içinde (Cađalođlu'nda) Darülfünûn-ý Pahâne adıyla yeniden açýlan üniversite de Batýlýlařma özentisinin ve Fransa'yý örnek almanýn bir geređiydi ama bir yenileřme kurumu olamadý. 3 yıllık Darülfünûn özerklikten yoksun; Ulûm-ý Âliye-i Diniye, Edebiyat, Ulum-ý Riyaziye ve Tabiiye řubeleri (fakülteler) bađlantýsýzdy. Öðretim üyeleri arasýnda da dayanýřma yoktu. Öðretim ise ne ileri ne de çađdař düzeydeydi. Darülfünûn, ancak II. Meřrutiyet'te, gelen Alman

profesörlerin çabaları ile önemli bir yenileşme görmüş; 1919'da yayınlanan nizamnâmesi ile de Tıp, Hukuk, Edebiyat, İlahiyat, Fünûn medreselerini (fakülte) kapsayan akademik bir kimlik kazanmıştır.

1884'te her vilayette bir maarif müdürü, bunların başkanlığında da Meclis-i Maarif denen kurullar bulunduğ görülüyor. Bu örgütler, il merkezlerinde Darülmualimin (öğretmen okulu) açmayı, iptidaîleri işlah etmeyi, Usul-i Cedide'yi yaygınlaştırmayı ve bu alanda ehliyetli öğretmenler görevlendirmeyi başlıca iş saymaktaydılar. Sivas Darülmualimi'ni, 50 öğrenci ile öğretime açılırken, İstanbul'da da her düzeydeki okulların ders programlarını birleştirip düzenlemek için özel bir komisyon kurulmuştu. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin 1892'ye kadar korunan genel çerçevesi, köklü sayılmayacak birkaç deşpiklik dönünde bu komisyonca da korundu. Taşra rüşdiyelerinin iç yönetmeliği de yine bu yıl hazırlanıp yürürlüğe kondu.

Fakat, kâğıt üzerinde yönetmelikler, programlar, cetveller düzenlemek, tarihe belgeler bırakmak bakımından faydalı görülmüş olsa bile dönemin koşullarını görmezlikten gelen düzenleyiciler, şu gerçekleri fark etmemişlerdir:

- Maarifin belirli, düzenli ve yeterli gelir kaynakları yoktu. Hayır, hasanat; salma paralarının bir kısmı, yükümlü vakıfların gelirleri, velilerden toplanan yardımlar, kurban derileri, fitreler... Ülke genelinde ilköğretim ve rüşdiye okulları bu gelirlerle ayakta tutulmaya çalışılmaktaydı.
- Çocuklar, genelde donanımdan, beslenmeden, sağlıktan, bakımdan yoksundular. Çoğu, okula yalnız ayak, yırtık giysiler ve entarilerle devam ediyordu. Oturacak sıralar, sınyığı sıyan soba yoktu. Uzaktan gelenler, bellerine bağladıkları kuşağın arasındaki kuru ekmek ve soğandan ibaret azykla yetiniyordu. Okul ortamı havasız, rutubetli, kirli, tuvalet ve sudan yoksundu. Falaka, dayak terörü, eğitimin en önemli ve herkesçe tasvip gören, vazgeçilmez ödnesiydi.
- Hocaların çoğu, doğru dürüst ilkokul öğrenimi bile almamış, câhil, kaba, pedagoji nedir bilmez adamlardı. Halk, onların sertliklerini severdi. Darülmualimini bitirenlerin bile bilgileri ve pedagojik yeterlikleri tam değildi. Maarif Nezareti'nin 7 Nisan 1900 tarihli genelgesinin şu paragrafı, öğretmenler için bir yargıda bulunmaya yetiyor: "Muallimlerin, zamanında derslerine devam ve hakkıyla ders vermedikleri, taşra okullarında (rüşdiye ve iptidaîye) bazı öğretmenlerin, burada burada vakit geçirdikleri, mektebe geç geldikleri, erken ayrıldıkları, görev dönüğü ilelerle uğraştıkları, okula gelseler bile öğretime ve eğitime gereği kadar özen göstermedikleri... Bazılarının ise ticaretle uğraştıkları anlaşılmaktadır."*

Bu olumsuzlukları bir tarafa bırakıp II. Abdülhamid dönemi eğitimini, İstanbul ve taşradaki sayısız 100'ü bile bulmayan seçme sultanî, idadî, rüşdiye ve nümune mekteplerine bakarak değerlendirmek hata olur.

Kaldı ki 19. yüzyıl biterken Osmanlı ülkelerinin tamamında 300 dolayında iptidaî (usul-i cedide uygulanan ilkokul), 20 bin dolayında da sıbyan (eski yöntemlerle Kur'an öğreten ve usul-i atika denen mahalle mektebi) okulu vardı. Ortalama olarak her okulda 20 öğrencinin bulunduğu hesabıyla 400 bin çocuk, iyi kötü eğitim görebilmekteydi. İmparatorluk

nüfusunun 20 milyon dolayında olduğu dikkate alındığında, yüzde 2 gibi çok düşük bir oran ortaya çıkar.

II. Mebrutiyet ve Osmanlı Eğitiminin Sonu (1908-1922)

II. Mebrutiyet'in ilk akla gelen Maarif Nazırý Emrullah Efendi (nazırlyđy 1910-12) eğitimin her ağamasında görev almıştı. Nazır olunca yayınladığy genelgesinde “ahlak eğitimi ile zihin eğitimi”nden söz etmesi anlamlıdır. Tuba Ağacı Nazariyesi denen kuram da ona aittir. Eđitimde yeniliğin Darülfünûn'dan (üniversiteden) bağlamasını önermiştir. Bu görüş, II. Mebrutiyet dönemi tartışmalarının çykış noktası sayılabilir.

O sırada Dârümuallimin Müdürü olan Sâtý Bey (1880-1963), bu görüşe karşy çıkarak ilkokulu, ortaokulu, lisesi yeterli olmayan bir memlekette darülfünunun da olamayacağını ileri sürer. Emrullah Efendi, görüşünü ortaya atarken bir takım gerçeklerden hareket etmişti: “Ülke geniş, vasıtalar sınırlı, nüfusa oranla bütçe ödeneği pek az, para olsa da öğretmen yoktu.

70 bin öğretmene ihtiyaç vardı. Eğitimi, çocuk yetiştirmeyi bilen 70 bin öğretmeni değil, bunun yüzde 1'ini bulmak bile hayaldi. Maarif programları bina ve para istiyordu. Köylerde ise okul olabilecek tek bina yoktu. Bina yapılırsa, gönderilecek öğretmen bulunmamaktaydı.” Tartışmaların bir nedeni de 1869'da yürürlüde konuduğu halde bir türlü tam uygulanamayan Maarif Nizamnamesi'nin değiştirilmesi görüşüydü. “Aynen uygulayalım”, “Mebrutiyet'in gerektirdiği bir Maarif-i umumiye Kanunu hazırlayalım”, “Nizamnameye ilişmeyelim, ayrı yasalar yapalım” gibi fikirler ortaya atılmıştı.

Bizdeki ilk pedagoji kitaplarından olan Fenn-i Terbiye'yi yayınlayan Sâtý Bey beden eğitimini, alfabe öğretimini, çocuk edebiyatını ve müziğini, el-iři derslerini, laboratuvarı okullara sokan eğitimci olarak bilinir. Ona göre, “Öđretmenlik herkesin yapacağy bir meslek değildir. Özel yetenek ister. Mebrutiyet, ancak öğretmenlerin çabaları ile topluma mal edilebilir. Öđretmen ordusu, halkı uyarıcı, iyiye yöneltici çalışmalar yapmalıdır.” Sâtý Bey, Prens Sabahattin'in (1877-1948) görüşüne de karşy çıkarak “İlkokul olmazsa yüksek okul da olmaz” görüşünü savunmuştur. Ziya Gökalp, ise eğitim ve öğretimi bütünüyle millileştirmeyi savunmuştur. “Milli eğitim, çadış öğretim” diyen Gökalp, “Çadış eğitim, çadış kültür gibi milli hayatın bir olgusudur. Çadış öğretim ise, teknoloji gibi uluslararası uygarlıktan alınabilir. Eđitimimiz mutlaka milli olmalıdır. Çadış bir toplumda, milli eğitim yoluyla çocuğa çadış eğitim de verilmiş olur. Biz çadış bir toplumuz. Öyleyse eğitimimizin milli olması yeterlidir,” görüşlerini, Durkheim'dan ve Spencer'dan esinlenerek savunmaktaydı.

Ziya Gökalp, önceleri koyu bir Osmanlı milliyetçisi iken 1909'dan sonra, Mebrutiyet'in getirdiği yeni havada “tarihleri, gelenekleri, dinleri, ülkeleri ayrı kavimleri toplayıp bir millet yapamazsınız” görüşünü benimsemişti. Çok geçmeden Türkçülük akımına katıldı, hattâ öncülüğünü yaptı. Türkçülük eğitiminin programını belirledi: “Türk tarihi ve kültürü incelenecek, dünden bugüne bağlar kurulacak, Türkçe yabancı dillerin ağırlığından kurtarılacak, İslâm ulusları arasında eğitim ve yazı birliği kurulacak”tı. Gökalp, Osmanlılığın gelişme göstermeyen, durağan ve çadışlı eğitim sistemini de biddetle eleştiriyordu: “Vatana en zararlı kipiiler medreselerle Tanzimat mekteplerinden yetiştiler. Medrese, Türkleri gayr-i Türk yaptı.

Oysa Enderun, Türk olmayanları Türkleştirme çabasındaydı. Tanzimat mektepleri zamanla millilikten uzaklaştı. Medrese ve mektep birbirine zıt birer kurum oldu. Her ikisi de

ahlak ve seciyeyi bozdu. Uğranılan kötölüklerin darbesiyle uyanan aydınlar, yenilgilerin, eğitimdeki ülküsüzlükten kaynaklandığını görüyorlar. Gençlerimize asrımızın terbiyesini veremedik diyordu.

Eğitimle ilgili bir dizi eser yazan, tarımın ve köylünün eğitimini yoluyla kalkınmasını savunan Edhem Nejat millî duyguları güçlü, pratik becerilere sahip gençler yetiştirilmesini istemiştir. İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun görüşleri ise "çadıplaşmaya, üretime ve yaratıcılıkta dönük eğitim" olarak özetlenebilir. Baltacıoğlu, üretici ve yaratıcı eğitimin, menfaatçiliği ön plana çıkartmayacak bir anlayışla verilmesinden yanadır.

Bu nedenle "Türkiye'de eğitime, 'çok para kazanmanın yolu' gözüyle bakılıyor. Oysa eğitimin amacı meslek ve temel bilgiler kazandırmaktır. Editsel öğretim yoluyla da bireylere yarar gözetmeme, özveri duyguları ağınabilir" demidir.

Meprutiyet'in gözde pairi Tevfik Fikret (1867-1915), umudunu yeni kuşaklara bağlamıştı. Galatasaray Sultanisi'ndeki müdürlüğünde (1909-10) yetişkin öğrencilere kişilik kazandırmayı, yeteneklerini sergilemeye dönük eğitim çalışmalarını yapıyordu. "Ferda" piirinde, ülkenin ve ulusun, "gayur gençlerin omuzları üstünde" yükselbileceğini, çadıplaşmanın fikir üretmek, çalışmak, yenilikleri almak, eskiden uzaklaşmakla mümkün olabileceğini işlemiş; gençlere "Bütün ümmid-i vatan şimdi sizdedir!" diyordu.

1917'de dönemin Maarif Nazırı Đükrü Bey, Meclis-i Mebusan'daki bütçe konuşmasında, ilköğretimin temel amacını açıklarken, "Dinine bağlı, vatanını seven, milliyetini tanıyan, görevini lâıykıyla yapar adamlar yetiştirmek" tanımını yapmak suretiyle eğitim tartışmalarının ortak bir noktasını, bunun da ötesinde devlet için eğitim felsefesini bulmuş gözükmektedir.

1912'deki Balkan Savaşı'nın ağır yenilgisinden sonra ulusal eğitime ağırlık verildiği gözlemleniyor. Bunun için de "alfabe arayışı" önem kazanmıştır. O zaman savti usul denen modern eğitim tekniğini Türkiye'ye ve Türkçe'ye uyarlayan Nüzhet Sabit Bey'dir. Bu, Türk eğitim tarihinde adeta bir devrim sayılır. Bu yeniliğin okullara girdiği sırada, Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkatı'nın hazırlanması da yine, Balkan boşgunu ile dolaylı olarak bağlantılıdır. Herkesin kurtuluğu eğitimde görmesi, düpmanın Çatalca'ya kadar gelmesinden sonradır. Bu acı durum, 23 Eylül 1913'te yayınlanan 101 maddelik Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkatı'nın oluşumundada etkili olmuştur. Yeni yasa, ilkokullar için esaslı yenilikler içermekteydi.

Đükrü Bey'in uzunca süren nazırlığı (1913-17) boyunca, bu görüşler doğrultusunda birtakım adımlar atıldı.

Öğretim programlarının köy ve şehir mekteplerine göre, 1, 2, 3 sınıflı okul ölçeklerinde hazırlanması, öğretmenlerin atama ve nakil işlemlerinin düzene konması, ders kitaplarındaki yanlışlıkların düzeltilmesi, terim farklılıklarının giderilmesi, idadilerle sultanilerin eşitlenip hepsine sultani denmesi, her sultaninin, 5 iptidai, 7 tâli sınıflardan 12 yıllık olması, Samsun, Antep ve İnebolu'da yeni Ticaret mekteplerinin açılması bu dönemdedir. Đükrü Bey bir konuşmasında (Sabah, 21 Mart 1914) "İhmali, toplum hayatında pek vahim sonuçlar doğuracak, maarif düzeyinde bir başka saha yoktur. Amcamız, iptidailerden başlayarak uygulamalı bilgilere ağırlık vermektir. Çocuklarımızı hayata hazırlayacağız. Gençleri, toprağa bağlı olarak bilinçlendireceğiz. İdadî programlarına fen ve sanayi dersleri koyacağız," derken, Meclis-i Mebusan'ın ateşli bir üyesi "Memleketin

milletin en büyük meselesi, altı seneden beri yoluna konmadı. Meclis'te de maarif için konuşulmuyoruz. Artık mebusluk olanağı kalmadı!" diye bağıyordu.

Mebrutiyet maarifinin bütçesi, Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkat'ının 15. maddesi uyarınca konan "Tedrisat-ı İptidaiye Vergisi" ile özel ve düzenli bir gelir kaynağına kavuşturulmuştu. Önceki yıllarda Maarif bütçeleri 180-200 bin lira arasında iken, 1909-14 arasında giderek yükselmiş 600 bin liraya kadar çıkmıştı.

Ama I. Dünya Savaşı başlayınca ilk bütçe tırpanını maarif yedi. 1914'te İdare-i Vilâyet Kanunu yürürlüğe konunca da bazı birimler ve harcamalar özel idarelere aktarıldı. Mebrutiyet'ten önce maarif ödeneğinin yüzde 25'i aylıklara giderken bu oran yüzde 2'ye kadar düşürüldü, yatırımlara ayrılan miktarda artış sağlandı.

Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkat'ının yürürlüğe girmesiyle, ilkokullarla ortaokullar "Mekâtib-i İptidaiye-i Umumiye" adı altında birleştirilmeye başlandığundan rübdyeler birer ikiper kapatıldı. 1918'e ait bir istatistik, İstanbul'da 62'si erkek, 23 kız, 2'si karma (toplam: 87) Mekâtib-i İptidaiye-i Umumiye bulunduğunu gösteriyor. Bunlarda 6799 erkek, 4414 kız okumakta, 285 muallim, 186 muallime görev yapmaktaydı.

1913'ten sonra askerî rübdyeler de kapatıldı. 1918'de Türkiye'de 69 idadi vardı. Bunların 7'si İstanbul'daydı. Bu okullarda belirli bir eğitim-öğretim düzeni yoktu. Okul alanları yetersiz, sınıflar hıncahınç doluydu. Sıralar kötü, ehya eski ve azdı. Estetik sözkonusu değildi. Temizlik aranmıyordu. Dersler, kitaplar, öğretim metodları ve öğretmenler de yetersizdi. Bazı vilayetlerdeki 3 sınıflı birinci, 3 sınıflı ikinci devreli İdadi/Sultanilerde bu devrelere uygun ders kitapları bulunmadığı gibi, öğretmenlerin branş ve meslek donanımları da bu ihtiyaca cevap verecek düzeyde değildi. Bu okullar için düzenlenen talimatname (yönetmelik) de uygulanabilir maddeler içermemekteydi. Dönemin basını bu okullara hayli eleştiri yönelmiştir. Kimileri "isimlere aldanmak ve isimlerle aldatmak illeti sürmektedir" diyordu.

Çok mektep açmak, çok mektebi yapmak, niteliğe aldırılmamak zihniyeti Mebrutiyete de egemendi. Sayıları arttırılan sultanilerin ara sınıflarına gündüzlü öğrenciler alınarak bu okulların yatılılık özelliği bozuldu. Elit yetiştirmeye elverişli olmayan il ve ilçelerde de sultaniler açıldı. Yeterli öğretim ve yönetim kadroları kurulamadığı gibi programları da geliptirilemedi. Salt felsefe konuları ile siyasal ve ulusal konular eklendi. 1908'den sonra İstanbul'da yeni 11 sultani açıldığı gibi, İstanbul İnas (kız) İdadisi de 1913-14 öğretim yılında İstanbul İnas Sultanisi adını aldı.

Tek Osmanlı üniversitesi konumundaki Darülfünun-ı Dâhane, açyla kapatyla, etkisiz varlığını II. Mebrutiyet'e deyin korumuş. 21 Ağustos 1909'da Vezneciler'deki Zeynep Hanım Konağına taşınmıştı. Adı Darülfünun-ı Osmanî olarak deyiştirildi. Bu kurumun üniversite konumuna getirilmesi yönündeki girişim, Maarif Nazırı Emrullah Efendi'den gelmiştir. Yeni düzenlemede Darülfünun, Ulûm-ı Per'iyeye, Hukuk, Fünun, Ulûm-ı Tıbbiye, Ulûm-ı Edebiye búbelerine ayrıldı. 1913'ten sonra, "fakülte", "enstitü", "laboratuvar" çalışmalarına geçildiği görülmektedir. 1915'te Almanya ve Avusturya'dan yabancı profesörler getirilmiş; program geliptirilmiş, tarih, edebiyat, felsefe dersleri konmuştur.

Öte yandan, 1913'te "Gülhane Parkı'na girmelerine izin verilen Türk kadınları" için, 1915'te de bir İnas Darülfünununu açılması gündeme gelmiş; ilk dersler Darülfünun'da konferansla başlatılmış; kadınlara ve kızlara, riyaziye, kozmoğrafya, fizik, hukuk-ı nisvan, terbiye-i bedeniye, tarih, hıfzıssıhha, terbiye konularında, Salih Zeki, Gelenbevi Said,

Mahmud Esad, Selim Sýrrý, Ýhsan Þerif, Besim Ömer Paþa, Ýsmail Hakký... ders vermiþlerdir. Dýþarydan gelen kýzlar için, Darülmuaallimat'ta yatý olanađý sađlandıktan sonra Ýnas Darülfününü "Edebiyat", "Riyaziyat", "Tabiiyat" þubelerini kapsayacak biçimde resmen açýlmýþtır. Darülmuaallimat ve idadî mezunu kýzların alýndýđý bu kýz üniversitesi, Darülfünün bünyesindeki varlýđýný Cumhuriyet'in ilânýna kadar koruduktan sonra karma öðretime geçilince dađýlmýþtır. Darülfünün ise savaþ sonrasýnda gerileme göstermiþ; 1919'da, Maarif Nazýrý Ali Kemal Bey tarafýndan ilk kez öðretim üyesi tasfiyesi yapýlmýþ; yeni bir nizamnâme ile de Darülfünun'a özerklik verilmiþtir.

Eđitim-öðretim alanýnýn en üst kesiminde bunlar olurken, en alt kademedede de Türk çocukları için "Ana Mektepleri"nin düþünülmesi önemlidir. 1915'ten önce özel ana okulları salt yabancýlara ve azýnlýklara aitti.

Tedrisat-ý Ýptidâiye Kanun-ý Muvakkatýnýn öngördüdü Ana mekteplerinin ilki 2 Mart 1915'te Ýstanbul'da açýldý. Bu kurumlar için bir de nizamname hazýrlandı. 4-6 yaþ grubu için, yürüyüþ, beden hareketleri, dinî ve millî hikâyeler, resimleri inceleme, elibi çalyþmalarý öngörüldü. Ana mekteplerinin "resmî" ve "hususî" açýlabilmesine izin verildi. Dârülmuaallimat'ta, "Ana Muallimesi" yetiþtirecek bir de þube oluþturuldu.

Sanat eđitimine dönük iki yeni okul ise 1914'te açýlan Dârülbedayî-i Osmanî ile 1916'da açýlan Darülelhan'dýr. Ýstanbul Belediyesi'ne bađlý Dârülbedayî , Türk eđitim tarihinde, 1912 ve izleyen yıllar savaþların büyük olması ve art arda çýkması yüzünden pek elim bir dönemdir. Yetiþkin öðrencileri, daha sonraları da çocuk denecek yaþtakileri, dizi dizi cephelere gönderilen okulların birçođunun kapýsına kilit vurulmuþ ya da okul binaları askerî hizmetlere býrakýlmýþtır.

I. Dünya Savaþý dört cepheden yüklenince, nüfusun sađlýklý, genç ve çalyþabilir tüm erkekleri erimeye baþlamýþ; onların öksüz, kimsesiz ve aç çocukları için, yönetim darüleytamlar (yetimler okulu) açmak zorunda kalmýþtır. Ýttihat ve Terakki bunda bile propagandayı gözetmiþ; Maarif Nezareti'ne bađlamadýklarý darüleytamlar için, manastýrlara, yabancý okul binalarına, köþklere el koymuþlardýr. Nice sanat yapýsýnýn bu uđurda yakýlýp yýkýldýđý biliniyor. Bunların bütçeleri de müsrifane tutulmuþ, hattâ yolsuzluk kaynađý olmuþtur. Hükümet, savaþın sonuna dođru bu okulları kapatmak ve öðrencilerini Ýstanbul'da açýlan Þehir Yatý Mektebi'nde toplamak zorunda kalmýþtır.

Türk Eđitimi, II. Meþrutiyet'e, 1908-1909 devrimleri boyunca, 10 ayda 7 nazýr (bakan) deđiþikliði ile ayak uydurmaya çalyþmýþ; dönemin kapanýþýndan sonraki 3 yılda da (1919-22) 17 kez bakan deđiþikliði ile Cumhuriyet öncesi tarihini kapatmýþtır. Her gelen bir þeyler denemiþ, bir takım iþlere yönelmiþse de devrin heyecanı ve karýþıklýđý eđitimde de aynen yaþanmýþtır.

Öðretmenlerin ilk kez yasal güvenceye kavuþup meslek örgütlerini kurabildikleri, kadınların, eđitimin tüm aþamalarından yararlanma olanađý bulduklarý, eđitim ve öðretime dönük yayınların, öteki alanlarındaki yayınların önüne geçtiði; öðretim birliði düþüncesinin uyandıđý; okul, ders kitabý, metod, öðretmen kavramlarının topluma mal edildiði Meþrutiyet döneminin iç ve dýþ eđitim dinamikleri, dođan çeliþkileri Cumhuriyet'in çözümleneceđi olumlu bir miras býrakmýþtır.

2. Bölüm:

Milli Mücadele Yılları

1918-23 ara dönemi ölüm kalım sorunlarının karabasanında, eğitimi elbette ki öne alamazdı. Ama, cumhuriyete doğru bir yolu akıllarına koyanlar, ulusal bilincin ve egemenlik haklarına sahip çıkmaya erdeminin eğitimle kazanılacağına bilmekteydiler. Kuva-yı Milliye ruhunun köylere kadar yayılmasında, işgallere karşı direnişler ve örgütlenmeler, Osmanlı mekteplerinden yetişen muallimler öncülük etmekteydiler.

Ankara'daki siyasi-askerî kadro, cephedeki savaş kadar içerideki cehaleti de tehlikeli görüyordu. Kurulan ilk Yırcı Vekilleri Heyeti'nde Maarif Vekilliğine seçilen Rıza Nur, üç gün sonra okunacak hükümet programına eğitimle ilgili konuları da katabilmek için, Ankara Maarif Müdürlüğü'nden çağırıldığı bir tek kâtiple çalışarak yeni halk hükümetinin eğitim ilkelerini belirledi:

- Dinî ve millî eğitim,
- Hayatî, işe dönük, üretkenliği aşılayan eğitim,
- Millî yapıya, coğrafyaya, kültüre, geleneklere uygun ders kitapları,
- Çıdık ve bilimsel olanaklara sahip okul,
- Yazılacak sözlük, tarihsel, toplumsal, edebî eserlerle ulusal duyguların geliştirilmesi, Doğunun ve Batının bilim-fen kaynaklarının Türkçeye çevrilmesi,
- Elde bulunan okulları en iyi biçimde, dikkatle ve özel çabalarla yönetmek.

Rıza Nur imzasıyla 10 Mayıs 1920'de yayınlanan ilk genelgede ise öğretmenlere şöyle denmekteydi:

“Batının köle etmeyi amaçlayan emperyalist saldırısına uğrayan ulusumuz bir buhran yaşıyor. Dinimiz ve ulusumuz tehdit altındadır. Eğitim ve öğretim görevlileri olan siz aydınlar, ulusumuzu uyarmakla yükümlüsünüz...”

TBMM Hükümetinin maarif örgütü, 1920 yılının sonlarına doğru, her birimi en fazla 3-4 kadrolu olmak üzere kuruldu: İlk Tedrisat, Tâli (orta) Tedrisat, Sicil ve İstatistik, Muhasebe, Hars (Kültür) Müdürlükleri (Bu mütevazî kadro ancak 1922'de, Müsteşarlık, Yüksek Tedrisat Dairesi, Telif ve Tercüme Heyeti de oluşturularak biraz daha geliştirilebilecektir).

İstanbul ve çevresi ile Yunan işgali altındaki iller dışında kalan, doğrudan Ankara Hükümeti'ne bağlı yerlerde 1920'de, ilk, orta ve lise düzeyinde ne kadar okul, öğrenci ve öğretmen bulunduğuna ilişkin kesin ve güvenilir sayılar mevcut değildir. Meclis tutanaklarından ve arşivlere girebilmiş belgelerden anlaşıldığına göre, 3495 ilkokul (bunlardan 682'si, yani yüzde 20'si kapalı), 3316 (1511'i Muallim Mektebi çalışmayan) öğretmen, tam devreli (ilk-orta-lise: 12 yıllık) 5 Sultanî, 32 İdadî (9 yıllık), 13 Muallim Mektebi (ilkokul sonrası 5 yıllık) vardı. Bazı kaynaklarda bu sayıların daha farklı yer aldığı da görülmektedir. (Örneğin, açık ilkokul sayısı 1764, kapalı ilkokul sayısı 281, öğretmen

Okulu çykýplý 1550, medresede okumuş veya alayly 1511 öđretmen gibi...) Bu okullaryn ne kadarýnyn köylerde olduđuna ilipkin hiçbir kayıt yoktur.

Maarif Kongresi ve Birinci Hey'et-i Ýlmiye

Sakarya Savaşý'nyn bařlamasýndan bir ay önce Ankara'da, 16-21 Temmuz 1921 tarihleri arasýnda Maarif Kongresi toplandı. Mustafa Kemal, cepheden gelerek kongreyi açty. Anadolu'nun her tarafýndan gelen 250 dolayýnda kadýn, erkek öđretmenin katýldýđý kongrenin gündemi iki ana konuyu içeriyordu: Ýlk mekteplerin programlarý ve öđretim süreleri, Orta öđretim programlarý ve dersleri. Düpmanýn Bursa ve Uşak üzerinden saldýryya geçtiđi; Bursa, Uşak, Gediz, Emet, Tavşanlı, Afyon, Kütahya ve Eskişehir'in iřgale uđradýđý günlerdeki bu toplantý anlamlýdır. Mustafa Kemal Pařa'nyn kongreyi açýp konuřması, eđitim tarihimizin önemli bir belgesidir. Bu konuřma Hakimiyet-i Milliye gazetesinin 17 Temmuz 1921 günkü sayýsýnda yayınlanmýřtır.

Bu konuřmada "Milli Türkiye'nin milli maarifini kuracak Türkiye muallime ve muallimlerine" seslenen ve "Asýrlaryn ihmali sonucu devlet bünyesinde ortaya çýkan yaralaryn, irfan yolundaki çabalarla giderilebileceđini" vurgulayan Atatürk; "milli bir terbiye programý", "eđitim örgütünün verimli kýlynması", "řimdiye kadar uygulanagelen öđretim ve eđitim yöntemlerinin ulusu geriletteđi gerçeđi", "programlaryn ve kitaplaryn hurafelerden, yabancý fikirlerden, dýř etkilerden arýndýrylyp ulusal karakterimiz ve tarihimizle uyumlu içeriklere kavuřturulması", "çocuklarmýza yabancý öđelerle bilinçli mücadele fikrinin ařylanması", "eski yollarýn tamamen býrakýlarak yeni bir sanat ve marifet yolu çizilmesi", "ana-babalaryn, çocuklarynyn eđitimi ve öđretimi için her türlü özveriyi göze almalarýnyn önemi", "milleti yetiřtirmenin kutsal bir görev olduđu" konularý üzerinde durmuřtur.

Kongrede, Halk Mektepleri projesi, ilköđretimin dört yýldan beř yýla çýkartýlması, öđretim programýna çalyřma hayatýna dönük dersler konulması, köylülerin, 5-6 yýllýk iptidaí okullaryna süre ve külfet bakımýndan dayanamayarak eski mahalle mekteplerine rađbet etmeleri gerçeđi, halk maarifinin ileri programlarý deđil, köylünün en çok ihtiyaç duyduđu dil, din, hesap konularýnyn içermesi gerektiđi hususlarý tartýřýlmýř, kapanýř konuřmasýnyn yapan Hamdullah Suphi Bey de "ürettiđiyle hem kendi ailesini geçindiren hem memleket ekonomisine temel oluřturan Türk çiftçi ve iřçi sýnyřyna mensup insanlaryn çocuklarynyn, aile geçimlerine göre bir eđitim almalarý ve geçim yollarýnyn ilerletecek bilgi ve becerileri kazanmalarý, programlaryn hedefinin, öđretmenlerin de çalyřmalarýnyn bu yolda olması gerektiđi; ayrıca öđretmenlere, ardy arkasý kesilmeyen savařlarda babalarý ölmüş yüzbinlerce yetime babalyk etmek, onlarý, kimseye muhtaç olmayacaklarý tarzda yetiřtirmek görevinin de düřtüđu" hususlarýna temas etmiřtir.

15 Temmuz 1923'te Ankara'da toplanan Birinci Heyet-i Ýlmiye, eđitim iřlerinin bütün yönleriyle ele alýndýđý, sorunlaryn tartýřýldýđý ilk ciddi çalyřma olarak bilinir. 15 Ađustos'a kadar süren bu çalyřmalarda, 26 maddeden oluřan gündemin konularý: Eđitim programlarý, milli kültür, önemli kaynaklaryn çevirilmesi, Ýstatistik Müdürlüđu örgütü, milli sözlüđün ve dil bilgisinin hazýrlanması, milli arřiv, milli müzik, milli lisan ve edebiyat, milli tarih kütüphanesi, milli tarih ve cođrafya enstitüleri, etnođrafya müzesi, milli müze, mektep müzesi, Ankara'da okutulacak yüksek bilimler, ilköđretim programýnda deđiřiklik, ilkokul sonrası hayatí öđretim programý, Tedrisat-ý İptidaíye (Ýlköđretim) Kararnamesi'nin deđiřiklik önergesi, Darülmualimin ve Darülmualimat tüzük ve programlarý, sultanilerde örgüt ve

öðrenim süresi, izcilik örgütü, öðretmen okullarına birer orta kısıym eklenmesi, Galatasaray Sultanisi'nin örgütü ve programları, Yüksek Öðretmen Okulu öðrencilerine meslek bilgisi verilmesi, Teftiş Heyeti tüzüdü tasladı, Asar-ı Atika Nizamnamesi'ydi. Çalışmaların tamamlanmasından bir gün önce, 14 Ağustos 1923'te Meclis'te okunan hükümet programında, eğitime uzun bir bölüm ayrıldığı görülmektedir. Öngörülen eğitim faaliyetlerine, sözkonusu Heyet-i İlmiye görüşmelerinin ve kararlarının esin kaynağı oldu da açıktır. Çocukların eğitimi, halkın eğitimi, seçkinlerin eğitimi için imkânlar hazırlanması; ilköğretim çağındakilere, mesleklere yönelmelerini sağlayıcı pratikler kazandırılması; ilkokulu bitirenlerin devam edecekleri tarım, sanat, ticaret alanlarında iki yıllık bütünlüme sınıfları açılması; kız liseleri, kız sanayi idadileri ve kız öğretmen okullarının çoğaltılması; ilköğretimin bütün yurttan zorunlu kılınması programda yer almıştı.

Bu belirlemeler ve hedefler bir anda gerçekleştirilemese bile, ümmetçi eğitim düşüncesinden hızla sıyrılıp millî eğitime, hayata, iş ve pratiğe dönük çağdaş öğretime geçiş süreci başlamış bulunuyordu.

Cumhuriyetin İlanı ve Öğretim Birliği Devrimi

Cumhuriyet'in ilan edildiği sıradaki okur-yazar nüfus ve bunun genel nüfusa oranı konusunda veriler yoktur. Ancak 1927 ilk Genel Nüfus Sayımındaki yüzde 10,6'lık okur-yazar oranının, 1923'te de aşağı yukarı aynı düzeylerde bulunduğunu kabul etmek gerekiyor. Sonuç şudur: Saltanattan Cumhuriyete geçişte, kadınların ve kızların yüzde 98'i ümmî olmak üzere 12 milyon nüfusun ancak 1 milyonu "okur-yazarım" diyebiliyor, 355 bin çocuk ve genç de imkânları, şartları birbirinden çok farklı ama ortak adları "mektepe" olan eğitim kurumlarına devam edebiliyordu. Görevdeki 12 bin öğretmenin ise en iyimser tahminlerle ancak 3-4 bini muallim mektebi, sultanî, idadî çikıplı, diðerleri ise medreseden yetiştirme veya ilkokul öğrenimliydi.

Atatürk ve onunla birlikte yeni Türk eğitiminin ilkelerini, yönünü saptayanlar bu yetersiz tabloyu, köklü bir devrimin temelleştirilmesi bakımından bir fırsat olarak değerlendirdiler. 1 Mart 1924 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi açılış söylevinde Cumhurreisi Gazi Mustafa Kemal Paşa, 1934'e deðin çıkartılacak ve hayata geçirilecek "İnkılâp Kanunları"nın bağlama işareti verirken, öncelikle öğretim birliğini (Tevhid-i Tedrisat) vurguladı:

"Türkiye'nin eğitim ve öğretim politikasının tam ve hiçbir kuşkuya yer vermeyen bir açıklıkla belirtilip uygulanması gereklidir. Bu politika, her anlamıyla millî bir kapsamda olmalıdır... Memleket evlâdının birlikte ve eşit olarak edinmeye mecbur oldukları bilimler ve fenler vardır. Yüksek meslek ve ihtisas erbabının ayrılabilirdi eğitim dereceleri kadar eğitim ve öğretimde birlik sağlanması, sosyal yapının gelişmesi ve yükselmesi için önemlidir. Bu sebeple Perîye Vekâleti ile Maarif Vekâleti'nin bu konuda fikir birliği yapması arzu edilir..."

2 Mart 1924 günü Cumhuriyet Halk Fırkası Meclis Grubu'nda görüşülen üç yasa tasarısı, ertesi günkü genel kurulda kabul edildi. Birbiriyle ilgili ve bağıntılı bu yasalar, sonraki devrim yasalarının da temelini oluşturur.

Bunlar: Halifeliðin kaldırılması, Osmanlı Hanedanının yurtdışına çıkartılması, Per'îye ve Evkaf Vekâletinin kaldırılması, Tevhid-i Tedrisat Kanunlarıdır (bkz. s.291).

Saruhan Mebusu Vâsîf Bey (Çınar) ve 57 arkadaşının önerdiği Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun gerekçesi özetle şöyleydi: "Bir devletin genel eğitim siyasetinde, milletin

düþünce ve duygu bakımýndan birliðini saðlamak gereklidir ve bu da öðretim birliði ile olur. Tanzimat'ýn ilan edildiði sýralarda öðretim birliðine geçilmek istenmiþse de baþarýlý olunamamýþ, bilakis bir ikilik ortaya çýkmýþtır. Bu ikilik eðitim ve öðretim birliði bakımýndan birçok kötü ve sakýncaý sonuçlar doðurmuþ, iki türlü eðitimle memlekette iki tip insan yetiþmeye baþlamýþtır. Önerimiz kabul edildiðinde, Türkiye Cumhuriyeti dahilindeki bütün eðitim kurumlarýnýn biricik mercii Maarif Vekâleti olacaktır. Böylece bütün eðitim yuvalarýnda, Cumhuriyetin irfan siyaseti, ortak bir eðitim yolu izlenecektir.”

Öðretim Birliði Yasasýnýn temel amacý ilk, orta ve lise düzeylerinde, yeni kuþaklara ortak bir millî kültür vermek, kuþaklarý farklı akýmlarýn, görüþlerin, maksatlý yetiþtirme ve kopullandırma emellerinden uzak tutmaktır.

Bu da ancak, tüm okullarýn Millî Eðitim Bakanlýðý'na baðlanması ile saðlam bir güvenceye kavuþturulabilirdi. İlk anda askerî okullarýn bile millî eðitime baðlanmasıdaki bir amaç da aynı yolu izlemesi olanaksız medreselerin kendiliklerinden kapanmasını saðlamaktır. 1925'e kadar medreselerin tamamý resmen kapandı. Askerî okullar ise Tevhid-i Tedrisat Kanunu'na eklenen bir fıkra ile Millî Savunma'ya býrakýldý. Yalnız, Ýstanbul Dârülfünûnu ile yüksek öðretim veren diðer okullar (ilahiyat dýþýnda) yasa kapsamına alýnmamýþtır.

Kanun'un 4. maddesi modern anlamda ve üniversite bünyesinde Ýlahiyat Fakültesi ile imam ve hatip yetiþtirecek orta düzeyde okullar açýlmasına izin vermektedir. Ne var ki, açýlan ilk Ýlahiyat Fakültesi ile 26 Ýmam-Hatip Mektebi, bunlara karþý bir politika izlenmediði ve zorlamalar olmadýðý halde 1934'e kadar birer ikiþer kapanmýþ, 1927'de ise okullardan din dersleri kaldýrýlmýþtır.

Tevhid-i Tedrisat'ın neler getirdiði de yeterince anlaþýlamamýþtır. Tanzimat'a kadar Osmanlý Müslüman toplumlarý için eðitim ve öðretim salt “öbür dünya” amacýna dönüktü. Tarih, coğrafya, felsefe, hesap, biyoloji. Dersleri de meslek ve beceri kazandıracý faaliyetler de mektep ve medrese programlarýnda yoktu.

Tanzimat döneminde, bu geleneksel ve uhrevi öðretim kurumlarýnýn yanýnda yarı uhrevi yarı dünyevi yeni okullar öngörüldü. Azınlıklarýn, yabancýlarýn okullarýnda ise her yönüyle yapama dönük, ileri programlar uygulanýyordu. Her okul dilediði biçimde program yapabilmekte, dilediði insanlarý öðretmen olarak görevlendirmektedir. Devletin denetim ve gözetim yetkisi sınırlý ve göstermelikti. Vakıf mahalle mektepleri tümünden denetim dýþý durumdaydı. Yapýlarý, havalarý, programlarý, öðretim kadrolarý, amaçlarý farklı okullar ve medreseler, birbirlerinden kopuk, dünya ve ahiret görüþleri baðdaþmayan kuþaklar yetiþtiriyordu. Kurumlar arasýnda da þiddetli mücadeleler vardı. Eskiler yenilere, yeniler de eskiye düþmandý.

Tevhid-i Tedrisat, “öðretim birliði” kavramý içinde, çaðdaþ eðitimi, millî ve laik öðretim programlarýný, örgün ve yaygın eðitim alanlarýnda örgütsel ve kurumsal yenileþmeyi hedef alarak eski kurumlarýn yapatýlabilmesi olanaklarýný kurutmuştur. Ancak bir yasa çýkartmakla böyle önemli bir sorunun halledilemeyeceðini bilenler, ülkenin dört bir yanına pek seyrek yayılmýþ bir avuç aydın öðretmen kitlesine güvenmekteydiler.

Bu nedendir ki 1928'de “Baþöðretmen” sanýný alan Atatürk, gittiði her yerde, öðretmenlerle bir araya gelmiþ; devrim mesajlarýný öncelikle onlara vermiþti. Tevhid-i Tedrisat'a ikinci güçlü desteðin basýndan geldiði de kuþkusuzdur.

Dönemin Babbakanı Ýsmet Paşa 1925'te, Muallimler Birliði'nde öðretmenlere seslenirken, özetle þunları söylemiþtir:

“Tevhid-i Tedrisat'ın bazılarıncı kötü yorumlanacağı ve öncülük edenlerin dinsizlikle suçlanacaklarını, doðurabileceði sonuçları biliyorduk. Bir takım ıslah önerileriyle eski kurumların yapılmamasını isteyenler de mutlaka çıkacaktır. Fakat Meclis, kararını verdi. Yavaş yavaş varılacak bir sonuca ivedilikle ulaşmak, devrim yapmaktır. Ve gördük ki bütün ileri dünyanın yolu aynıdır. Uygarlığı yakalayanlar hep bu yoldan yürümüþlerdir. Tevhid-i Tedrisat, ülkenin bütün hayatında fikri, fenni, ekonomik ve sosyal alanlarda başlıca temeldir. Yaptığımız işi, dine aykırı görmek, yapılan işi görmemektir. Bunun dinsizlikle hiçbir ilişkisi yoktur. Bu sistemde başarıyla olalım, on yıl azimle yürüelim, şimdi bize karşı olanlar, din adına endişe duyanlar görecektir ki Müslümanlığın asıl en temiz, en saf, en hakiki şekli bizde yaşanacaktır... O noktaya varıncaya kadar, biz bu gerçeği kanunla ve cebren telkine ve uygulamaya devam edeceğiz... Hedefe varmak için her cahilâne itiraz ve girişim önlenecektir. (...) Millî maarif istiyoruz, bu ne demektir? Bunu zıddıyla daha çok anlarız. Bunun zıddı dinî terbiye ya da beynelmilel eğitimdir. Siz öğretmenler, dinî ve beynelmilel değil, millî eğitim vereceksiniz. Dinî terbiyenin millî eğitime saldırı demek olmadığını, her iki eğitimin de kendi yollarında gerçekleştirebileceğini göreceğiz. (...) Dinî eğitim, bir bakıma beynelmilel eğitimdir. Bizim eğitimimiz ise kendimizin olacak ve kendimiz için olacaktır. Millî eğitimde iki kısım düþünebiliriz: Siyasal ve vatansal. Bütün bu topraklara Türk mahiyetini veren bir “Türk” var. Fakat bu millet henüz istediğimiz yekpâre millet manzarasını göstermiyor. Eğer bu nesil, bilinçle, ilmin ve hayatın rehberliğiyle bütün ömrünü vakfederek çalışırsa siyasi Türk milleti, kültürel, düþünsel ve sosyal tam ve olgun bir Türk milleti olabilir. (...) Bir milliyet kütlesi içinde ayrı medeniyetler olamaz. Kendilerini başka camialara bağlı görenlere açıkça teklif ediyoruz: Türk milletiyle beraber olsunlar. Fakat “konfedere” olmuş medeniyetler halinde değil, bir tek medeniyet halinde. Bu vatan işte tek olan bu milletin ve bu milliyetindir. Bu siyaset vatanın bütün hayatıdır. Yapayacaksa yekpâre bir millet kütlesi olarak yapacağız. İşte millî terbiye dediğimiz sistemin genel hedefi” (Muallimler Birliði Mecmuası, sene 1, sayı 4, 1925).

3. Bölüm:

Cumhuriyet'in İlk Beş Yılında Eğitim

Heyet-i İlmiye ve Mustafa Necati'nin Bakanlığı (1924-1929)

1924'te Ankara'da toplanan İkinci Heyet-i İlmiye, okul programlarında gerçekleştirilecek yenilikleri kararlaştırdı: İlköğretimin 6 yıldan 5 yıla indirilmesi, ortaokul ile lisenin 3'er yıllık iki ağama sayılması, böylece ortaöğretimin 7 yıldan 6 yıla çekilmesi, 4 yıllık muallim mektebi programlarının değiştirilmesi ve içtimaiyat (sosyoloji) dersinin de konması, ilk mektep müfredat programlarının hazırlanması, ders kitaplarının yazdırılması.

Bu kararlar 1924-25 öğretim yılından bağlanarak ağamalı yürürlüde kondu. 25 Ağustos 1924'te Ankara'da toplanan Muallimler Birliği Kongresi'nde Atatürk "Öğretmenler, yeni nesli, Cumhuriyet'in fedakâr öğretmen ve eğitimcileri, sizler yetiştireceksiniz ve yeni nesil sizin eseriniz olacaktır. Eserin kıymeti, sizin beceriniz ve fedakârlığınızın derecesi ile orantılı olacaktır. Cumhuriyet, fikren ilmen ve bedenen kuvvetli ve yüksek karakterli muhafızlar ister, yeni nesli bu nitelikte ve yetenekte yetiştirmek sizin elinizdedir. (...) Memleket evladı her öğretim kademesinde ekonomik hayatta yapıcı, etkili ve başarılı olacak şekilde donatılmalıdır. Millî ahlakımız, medenî esaslarla ve hür fikirlerle geliştirilmeli ve kuvvetlendirilmelidir. (...) Yeni Türkiye'nin birkaç yıla sığırdığı askerî, siyasi ve idari devrimler çok büyük, çok önemlidir. Bu devrimler, sizin, sosyal ve fikrî devrimlerdeki başarınızla sağlamlaşacaktır. Hiçbir zaman hatırlığınızdan çıkmasını ki Cumhuriyet, sizden fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür nesiller ister" diyerek seslendi. Bu söylevinde, kızların eğitimi ve okul disiplini üzerinde durdu. Erkek ve kız çocukların aynı tarzda, bütün öğretim ağamalarında öğretim ve eğitimlerinin genel olmasını vurguladı. Tehdide dayalı ahlakın (disiplinin) güvenilir olamayacağını belirtti. Hükümet 1924 Ağustos ayında ilkokulların karma olması kararını aldı. Kızların erkek ortaokullarına devamı serbest oldu. 20 Aralık 1925'te Bakan olan Mustafa Necati, 26 Aralık 1925-8 Ocak 1926 tarihlerinde yüklü bir gündemle Üçüncü Heyet-i İlmiye'yi topladı.

- Devlet ve vilayet bütçelerinden maarife ayrılan paraları en verimli tarzda harcamak ve okulları bütün başvuranları alabilecek surette genişletmek,
- Liselerin düzenlenmesi, belirli merkezlerde büyük ve daha sağlam öğretim veren liseler yapılması ve bunların sayısının yavaş yavaş çoğaltılması,
- Muallim mekteplerinin belirli merkezlere toplanarak takviyesi,
- Meslek mekteplerinin de yine belirli merkezlerde toplanıp takviye edilmeleri,
- Yatılı olmayan ortaokullarda karma öğretimin yaygınlaştırılması,
- Stajyer öğretmenlerin pedagojik formasyon kazanmaları için düzenleme,
- Öğretmenlerin terfilerinin yasal kurallara bağlanması,
- Öğretim ve eğitim ipleriyle ilgilenecek bir Millî Talim ve Terbiye Dairesi kurulması.

Üçüncü Heyet-i İlmiye toplantısının dağılmasından hemen sonra 22 Mart 1926'da, 789 sayılı Maarif Teşkilâtı Kanunu kabul edilmiştir.

Mustafa Necati Bey'in başkanında bulunduğu Maarif Vekâleti, Ulus'taki tarihi binasında, bugün için gülünç gelecek 40-50 kişilik bir kadro ile hizmet vermekteydi: 1 Başkan, 5 üyeli Talim ve Terbiye Dairesi, buraya bağlı Neşriyat Müdürlüğü, 5 çevirmenin çalıştığı Tercüme Heyeti, Terbiye ve Tedrisat müfettişleri, her biri bir umum müdürün yönetimindeki İlk, Orta, Yüksek Tedrisat Daireleri, Müze ve Asâr-ı Atika, Kütüphaneler, Sanayi-i Nefise müdürlükleri, Hıfzıssıhha Mütahassıslığı, İnşaat Dairesi, İhsaiye (istatistik) Dairesi, Teftiş Heyeti (Merkez ve Mıntıka Müfettiş-i Umumileri), Halk Terbiyesi İbnesi, Mektep Müzesi, Sicill-i Memurin Müdürlüğü, Muhasebe Dairesi.

Teşkilât yarası uyarınca Türkiye, 13 Maarif Mıntıkası'na ayrılmıştır. Mıntıka merkezleri: Ankara, İstanbul, Edirne, İzmir, Antalya, Konya, Adana, Gaziantep, Elaziz (Elazığ), Sivas, Van, Erzurum ve Trabzon'du.* Değipik sayıda illeri kapsayan her mıntıkanın başkanında bir Maarif Emini, her il merkezinde de birer Maarif Müdürü bulunuyordu.* Kazalara Maarif memurları atanmıştır. Yasa gereği mıntıkaların eğitim işlerinde en yetkili makam eminlikti. Mıntıkadaki lise, ortaokul, öğretmen okulu, müdür, öğretmen ve memurları ile Maarif müdürü ve Maarif memurları dışında kalan tüm eğitim görevlilerini, ilkokul öğretmenlerini atama, bunların yerlerini değiştirme yetkisi emine aitti. Eminlerin okul ve kurumlar üzerinde geniş yetkileri vardı.

Bakanlık yayınladığı genelgelerle Cumhuriyet maarifinin ilkelerini şu şekilde belirlemiştir: "Türkiye'de herkesin millî ve dünyevî, modern ve demokratik bir terbiye alması esastır. Eğitimin "millî" olmasından maksat, gençleri, yapayan bütün kurumları, düşünce ve idealleriyle millî topluma uydurmaktır... Dünyevî kelimesinden hedeflenen anlam, eğitimin "laik" olması, düşünceyi daraltan ve vicdan özgürlüğünü kıran her türlü dinî etkiden uzak bulunmaktır.

Yasal düzenlemelerin getirdiği zorunlu birtakım değipiklikler gereği düzenlemeler sonunda, 1926-27 öğretim yılında Ankara, Bursa, Kayseri Erkek, Diyarbakır Kız Öğretmen Okulları kapatılmış, 13 Erkek, 9 Kız Öğretmen Okulu kalmıştır. 1927'de Denizli Erkek Öğretmen Okulu "Köy Öğretmen Okulu"na çevrilmiş, Kayseri Köy ve Ankara Ana Öğretmen Okulları açılmıştır. Balıkesir ve Ordu Kız Öğretmen Okulları kapatılmıştır. 1926'da, Vefa ve Diyarbakır Erkek Liseleri kapatıldığından lise sayısı 19'a düşmüştür. O yıl, Diyarbakır Lisesi, Erkek Ortaokulu, Vefa Erkek Ortaokulu ile Mersin'de yeni bir Karma Ortaokul, Düzce, Mardin, Erbaa'da birer Erkek Ortaokulu, Mersin'de bir Ticaret Okulu, 1927'de de Adana, Bursa, Eyüp, İstanbul, İzmir Karma, Balıkesir kız ortaokulları açılmış, Adapazarı, Bolu, Burdur, Çanakkale, Erzincan, Giresun, İzmit, Kilis, Nevşehir, Ordu, Sinop, Tarsus, Tekirdağ, Tokat, Zonguldak, Eskişehir, Afyon, Antalya, Gaziantep, Malatya erkek ortaokulları karma eğitime geçirilmiştir. Kız ortaokullarından Selçuk Hatun ile Üsküdar ise kız sanayi okullarına dönüştürülmüştür. Aydın Sanayi Okulu ile Bolu ve Giresun Kız Ortaokulları da kapatılmıştır.

Sayıları 25 olarak gözüken imam hatip okullarının 1926'da 20'ye düştüğü, 1927'de ise Kütahya, İstanbul İmam Hatip Okulları dışındakilerin kapandığı görülmektedir. (Bu sonuncular ise 1929'da resmen kapanacaktır.)

Maarif Vekâletine bađlý yüksek tahsil kurumları ise; İstanbul'daki Yüksek Mühendis Mektebi, Sanayi-i Nefise (Güzel Sanatlar) Mektebi, Ankara Hukuk Mektebi ve Ticaret Vekâleti'ne bađlý İstanbul Ticaret Mekteb-i Âlisi idi. Meslek okulları ise Trabzon, Ankara, Konya, Adana, Antalya Amelî Ticaret Mektepleri, Ziraat Vekâleti'ne bađlý İzmir, Karesi (Balıkesir), Bursa, Edirne, Ankara, Adana, Sivas, Konya, Erzincan, Kastamonu, Çorum Ziraat mektepleri idi.

Millî Müdafaa Vekâleti'ne bađlý Harp Okulu ile askerî lise ve ortaokullarda ordunun ihtiyacına göre parasız yatılı erkek öğrenciler okumaktaydı. İstanbul'daki Harbiye ve Bahriye mektepleri işlevlerini korurken 1923'te Ankara'da da yeni başkent'in ilk yüksek okulu konumunda bir Harbiye Mektebi açılmıştır.

Bakanlık, yoksul çocuklarının bir işe ve zanaata yönelmeden ilköğretimden geçirmek düşüncesiyle köy ve şehir “yatılı mektepleri” açma çalışmalarını sürdürerek 1927-1928 öğretim yılında köy erkek yatılı mekteplerinin sayısını 22'ye çıkartırken, 3'ü kız olmak üzere 17 şehir yatılı mektebi açmış; köy-şehir yatılı mekteplerindeki öğrenci toplamı da 6580'e (üç yıl önceye oranla dört katı) ulaşmış bulunmaktadır.

Galatasaray Lisesi dönünde, Türkiye'deki tüm ortaokul ve liselerde ortak programların uygulanması bu sıradadır. Galatasaray Lisesi ise yabancı dil dersine (Fransızca) haftalık programında Türkçeden fazla yer vermesi bakımından farklılık göstermektedir. Okullarda “iş prensibine dayalı öğretim”e geçebilmek için pilot uygulamalar başlatıldığı gibi, Avrupa'dan getirilen uzmanlar da bu alanda Türk öğretmenlere ders vermektedirler.

Okullaşma yönünden, “liselerin (20 dolayında) ve ortaokulların (70 kadar) millî maarif için, ihtiyacı karşıladığı, ancak ilköğretim ile meslekî öğretimde hedeflerin uzağında olunduğu” Bakanlıkça itiraf ediliyordu. vurgulandığına göre, yılda, 3-4 bin ortaokul, 200-250 lise mezunu, ileri okur-yazara duyulan gereksinme cevap verebilmektedir. Nitekim o yıllarda bu zümrenin, bürokrasinin her kademesinde söz sahibi olarak elde ettiği saygınlık ve etkinlik, 1960'lara değin sürmüştür. İlköğretim sorununun ise, II. Meşrutiyet'te çıkarılan “Mektep Vergisi Kanunu” ile çözülemeyeceği anlaşıldığından, ilköğretim giderlerini, halka daha az yük getiren bir formülle karşılayıcı yasal hazırlıklar sürdürülmüştür. Meslek eğitimi içinse Bakanlık, iş-okulu, iş-üniversitesi konusunda uzman getirerek ülkenin değişik bölgelerini incelettirip açılacak okullardaki programlara esas olacak bir rapor hazırlanmıştır. Yeni meslek okulları modelinin Belçika'dan alınması öngörülmüştür.

Cumhuriyet'in ilk beş yılının bilançosu, bir başka deyimle Tevhid-i Tedrisat'tan (1924) Harf Devrimi'ne (1928) kadarki dört yılın başarıları şöyle özetlenebilir:

Maarif örgütünün yenilenmesi; öğretim birliği sağlanarak ülkenin her tarafında ortak programların uygulamaya konulması; ümmet eğitimi yerine millî eğitimin, giderek laik eğitimin yaygınlaştırılması; liselerin “kısm-ı iptidai” denen hazırlık sınıfının kaldırılması; ilköğretimin parasız ve zorunlu olması yanında orta öğretimde de parasız öğrenime geçilmesi, devlet parasız yatılı imkânının sağlanması, din eğitiminin okuldan çok aileyi ilgilendirdiği görüşünden hareketle din derslerinin okul programındaki ağırlığının asgari düzeye indirilmesi, kadın ve erkekler için eğitim-öğretimde eşitlik ilkesinin getirilmesi ve karma eğitimin ortaokul ve liselerde yaygınlaştırılması; “karma öğretim-ortak eğitim” ilkesinin benimsenmesi, yüksek öğretim kurumlarının kızlara da açılması, okul programlarının sırf pedagojik bir amaca değil aynı zamanda toplumsal amaçlara da yönelik

tarzda yenilenmesi, derslerin yapıyla doğrudan ilgili alanlara göre belirlenmesi, sınav imtihanlarının kaldırılıp mezuniyet imtihanlarının konması vs'dir.

Harf Devrimi- Millet Mektepleri- Halkevleri:

Atatürk, 9 Ağustos 1928 günü Sarayburnu'nda halka konuşmaları söylüyordu:

“Çok işler yapılmıştır, ama bugün yapmaya mecbur olduğumuz son değil, lakin çok lüzumlu bir iş daha vardır. Yeni Türk harfleri çabuk öğrenilmelidir, her vatandaşa, kadına, erkeğe, hammala, sandalçıya öğretiniz. Bir milletin, sosyal bir toplumun yüzde onu, yirmisi okuma -yazma bilir, yüzde sekseni, doksanı bilmezse bu ayıptır, bundan insan olanların utanması gerekir. Bu millet utanmak için yaratılmamıştır, övünmek için yaratılmış, tarihini övünmekle doldurmuş bir millettir. Fakat milletin yüzde sekseni okuma-yazma bilmiyorsa bu hata bizde değildir, Türkün karakterini anlamayarak kafasını birtakım zincirlerle saranlarındır. Artık geçmişin hatalarını kökünden temizlemek zamanındayız, hataları düzeltceğiz, bu hataların düzeltilmesinde bütün vatandaşların çabalarını isterim. En nihayet bir yıl, iki yıl içinde bütün Türk toplumu yeni harfleri öğrenecektir. Milletimiz yazış ile kafası ile bütün medeniyet âleminin yanında olduğunu gösterecektir.”

Yeni Türk harflerinin kabulünden üç ay önceki bu beyanat, uzun zamandır süregelen hazırlıkların ve aydın çevrelerdeki ortak kanaatin ifadesiydi. Papka İktisası (giyilmesi) (1925), Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddi (kapatılması) (1925), Takvimde Tarih Mebdeinin Tebdili (Beynelmilel Milâdi Takvim) (1926), Türk Kanun-ı Medenisi (1926), İktisadi Müesseselerde Mecburi Türkçe Kullanılması (1926) ve nihayet Beynelmilel Erkamın (rakamlar) Kabulü (1928) kanunları yürürlükte konulmuş, gelen tepkiler etkisiz ve sonuçsuz bırakılmıştı. Yine de Latin harflerinin kabulü 1925-28 arasında tüm üç yıl boyunca tartışılmış, görüşler, karışık görüşler, siyasi kadroları, basın, aydınları sürekli meşgul etmişti. Haziran 1928'de Ankara'da Maarif Vekâleti'nde toplanan Türk Dil Encümeni (Ahmed Cevat, İbrahim Necmi Dilmen, Ragıp Hulusi, Falih Rıfkı Atay da bu komisyonda görev almışlardır) “bir ayda öğrenilebilecek” biçimleri ve seslendirilmeleri kolay bir “gramer layihası” (dilbilgisi önergesi) hazırladı. Bu rapordan başka okullar için ayrı, halk için ayrı alfabeler de yapıldı.

Denilebilir ki, Harf Devrimi, her biri ayrı ya da ortak birçok haklı gerekçelere dayanan devrimler arasında en gerekli ve isabetli olanıydı.

11 Kasım 1928'de de “Millet Mektebi teşkilâtına dair Talimatname 51 maddeden oluşan bu Yönetmelik ve Yeni Türk Harfleri Yasası ile Türkiye'de örgün ve yaygın eğitim alanında, samimi, coşkulu, verimli bir seferberlik başlatılmış, Türkiye tarihinde ilk ve son kez “eğitim”, ülke gündeminin başında yer alabilmiştir.

Halk, daha doğrusu kitle eğitimi, Harf Devrimi'nin ilk amacıydı. Bu nedenle de kolay okuma ve yazmaya engel oluşturacak işaretler, ara seslere ilişkin harfler öngörülmemiş, yalnız ve basit bir alfabe yeterli bulunmuştu.

Millet Mektebi Talimatnamesi'ne göre kabul edilen örgüt, izleyen 2-8. maddelerde ayrıntılandırılmıştı. Buna göre sistem üç aşamalı olacaktı:

- Program ile okuma-yazma öğretilmesi,
- Program ile A'yı bitirenlere yapımları ve işleri için gerekli temel bilgilerin verilmesi,

- Programý ile de B'yi bitirenlere daha üst düzeyde bilgi ve beceriler kazandırılması hedeflenmişti.

Valiler, kaymakamlar, okul müdürleri, memurlar bu alanda görev ve sorumluluk yüklendiler. Okullar, köy odaları, kahvehaneler, hükümet konakları ve camiler Millet Mektepleri için kapılarını açtı. Şö o denli ciddiye alınmış ve hükümetin en önemli işi durumuna getirilmişti ki; “Tepkilâtın umumi reisliğini ve Millet Mektebi başmuallimliğini, Reiscumhur Gâzi Mustafa Kemal Hazretleri kabul buyurmuş”; ayrıca, Büyük Millet Meclisi Reisi, Başvekil, vekiller, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi, Halk Fırkası Umumî Kâtibi de örgütün başkanları, genel müfettişleri, müfettişleri görevlerini üstlenmişlerdi. Maarif Vekili örgütün genel başkanıydı. Ülkede, yaşı 15 ile 45 arasında olan kadın-erkek, okula gitmemiş tüm vatandaşlar da Millet Mektebi'nin öğrencisi sayıldılar. Askerde olanlar okuma-yazma eğitimini köylülerde, subaylardan ve okur-yazar cevaplarından alacaklardı. İlköğretim çağındakilerin zorunlu okula alınması, çağdaş 15-45 kuşaklarının (ki genel nüfusun yarısı dolayında muhtemelen 6 milyon civarında olmalı) da süratle Millet Mektebi halk dersanelerinden geçirilmesi ile iki üç yıl içinde, yaşlı nüfus dönünde herkesin cehaletten kurtarılması tasarlanmıştı.

1929-1935 arasındaki uygulamalar sonunda A ve B kurslarına devam ederek “Millet Mektebi Pehadetnâmesi” alanların sayısı 2.376.845'i bulmuştur (hedef nüfusun yarısına kadar). 1935-36'da bu kurslara katılan 59.202 kişi ile 1936-37'de devam eden 84.732 kişi de hesaba alındığında 2.520.779 vatandaşın yeni harflerle okur-yazar olduğu anlaşılmaktadır.

Ancak şunu hemen belirtmeli ki, Mayıs 1929'a kadar kurslardan geçen ve çok iyi derecelerle yeni Türk alfabesiyle okuma-yazma öğrenen 600 bin vatandaşın bir bölümü eski yazıyı bildikleri için esasen okur-yazardılar.

Orduda ise 1926'da terhis edilenlerin ancak yüzde 17'si eski harflerle okur-yazar iken, kampanyanın başlamasından sonra 1931'de terhis olanların yüzde 25'inin, 1936'da da yüzde 75'inin okur-yazar oldukları saptanmıştır. Gezici Kadın Kursları da çalışmalara katkıda bulunurlarken uzmanlar, Yetkinler İçin Şö ve Hayat İçinde Alfabe, Öğretmen Kılavuzu adlı kitapçıklar hazırlamışlardır. A kursları 90 saattir. İkinci (B) kurslar, 6 ay süreliydi. Burayı başarıyla tamamlayanlara ilköğretim diploması epeyi belge veriliyordu.

Harf Devrimi'nin ve Millet Mektepleri'nin ilk sonuçlarının alamadan 1 Ocak 1929'da ölen, amacı “bütün çocukların okula gittiği, bütün köylerinde okul ve öğretmen bulunan bir ülke olan”, Atatürk'ün temelleptirmeye çalıştığı “halkçılık” ilkesini en doğru anlayan ve o yönde en doğru ve büyük adımları atan Mustafa Necati'nin Türk millî eğitimindeki yeri bir daha doldurulamamıştır.

Millet Mekteplerinin, Köy Öğretmen Kurslarının, “Gezici” ve “Durağan” Ulus Okullarının (Millet Mekteplerine sonradan verilen adlar) getirdiği hareketlilik, 1932'de açılmaya başlayan Halkevlerindeki kapsamlı etkinliklerle bütünleşerek devam etmiştir. Halkevleri, Atatürk devrimlerinin benimsetilmesini, Cumhuriyetin kültür etkinliklerini, millî eğitimin yanında yürütmek için, 1931'de kapatılan Türk Ocaklarının yerine kuruldu.

1932-1952 arasındaki dönemde 478 Halkevi ile 4322 Halk Odası açıldı. Bu kuruluşların amacı “Ulusu, aynı ülkeye bağlı bir kitle yapmak, köy-kent, köylü-aydın ayrımlarını

azaltılmıyordu. Bu kurumlar Ýsmet Ýnönü'nün tanımıyla “garazsız ve menfaatsiz birer medeniyet ve irfan yurduydular.”

Ulusal ve toplumsal hayatın temelleri, eğitim ve öğretim teknikleri uygulanarak bu evlerde atılmak istenmiyordu. İlk on yıl boyunca da halkı aydınlatmaya ve yaşamını çabıca iyileştirmeye dönük çalışmalar Halkevlerinde odaklandı.

Belki en değerli hizmeti de yurdun her köşesinde, ileri-geri farklılıklarını yenilerek eş düzeyde faaliyetlere yer verilmesi olmuştur.

Ýsmet Ýnönü, Halkevlerinde milli ve içtimai hayatın odaklandığını, bu kurumların “çabıca bir ulus” için gerekliliğini açıklarken, “Bir milletin yetişip gelecekte hazırlanmasında klasik kurumlar okullardır. Fakat çabıca uluslar, bir varlık olarak yetişip örgütlenmek için okulların bilinen yöntemlerini yeterli görmüyorlar. Bu sırada, okul öğretiminin yanında mutlaka bir halk eğitimi yapmak ve halkı bir arada çalıştırmak gereklidir” diyordu.

Halkevi, Altı Ok (Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Laiklik, Devletçilik, İnkılapçılık) prensipleriyle çalışan, bir kültür savaşı için görev yüklenmiş, kapsayıcı partili partisiz herkese açık kurumlardır. Her Halkevi 9 şubeye ayrılmıştır. 1- Dil-Tarih-Edebiyat, 2- Ar (sanat), 3-Temsil, 4- Sosyal Yardım, 5- Halk Dershaneleri ve Kurslar, 6- Spor, 7- Kitapsaray ve Yayın, 8- Köycülük, 9- Müze ve Sergi.

Atatürk döneminin asıl hedefi “Cumhuriyet Eğitimi” idi. Bu belirleme, Ziya Gökalp'in “Vatandaşlar, milli harsı (kültürü) kazanmak suretiyle millileşir ve toplum yaşamına katılırlar. Öğretimin amacı da bunu, insanlarda ruhi alışkanlıklar haline getirmekten ibarettir” görüşüne dayanmaktadır. Eğitim Bakanlığının adınının 1935'te, “Maarif” yerine “Kültür”e dönüştürülmesi de halkçı, milliyetçi ve devrimci eğitimin bir gereği görülmüştü. 1933'te ise 2287 sayılı Kanunla Vekâletin Merkez Teşkilâtı ve vazifeleri yeniden belirlendi.

Atatürk 1 Kasım 1936'da Meclis'i açış söylevinde: “İlk tahsilin yayılması için sade ve pratik tedbirler almak zorundayız. İlk tahsilde hedefimiz bunun umumi olmasını bir an evvel tahakkuk ettirmektir. Bu neticeye varmak, ancak fâşilasız tedbir almakla ve onu metodik tatbikle mümkün olabilir. Sanat ve teknik mekteplerine rağbet artmıştır”, bir yıl sonra 1 Kasım 1937 söylevinde de: “Okuyup-yazma bilmeyen tek vatandaş bırakmamak, memleketin büyük kalkınma savaşının ve yeni çatışmasının istediği teknik elemanları yetiştirmek, memleket davalarının ideolojisini anlayacak, anlatacak, nesilden nesile yapatacak fert ve kurumlar yaratmak. İşte bu önemli umdeleri en kısa zamanda temin etmek, Kültür Vekâleti'nin üzerine aldığı büyük ve ağır mecburiyetlerdir” diyerek henüz sevindirici sonuçların alınmadığını imâ ediyordu.

Bir savaşlar döneminden sonra nüfusu gençleşerek çoğalan Türkiye'de, okuyan kitlenin genel nüfusa oranı hiç değilse yüzde 10'ların üstünde seyretmeliydi. Yapı ve öğretmen yetersizliği, ailelerin yoksulluğu; çocuklarını okula göndermeyip işe koşanların, yasal zorlamalara direnişi; ulaşım, iletişim, araç-gereç imkânsızlıkları ortamında, “Bağöğretmeni büyük bir önder olan” eğitim, yüzde 3-4'lük bir oran çözüldüğünde daha bir süre bocalayacaktı. Dahası, yönetim, bir yandan eğitimi teşvik ederken bir yandan da ilkokulu bitirenlerin ortaokula, liseye, oradan üniversiteye yönelmesinin, üst okulların kapılarındaki yığılımların getireceği sıkıntıları hesaba alarak bütün eğitim tarihimizin en “ince eleyip sık dokuyucu” sistemini 1930'lu yıllarda yürürlüğe soktu.

Atatürk'ün son Başvekil Celal Bayar 1 Aralık 1938'de Meclis'teki konuşmasında, “İlk tahsili bitirenlerin hepsini istidat ve kabiliyetleri neden ibaret olursa olsun, üniversiteye

dayanan bir mekanizma karþýsýnda býrakmak istemiyoruz. Çünkü bunun neticesi, bir taraftan, tesis ve kuvvetlendirmek istediðimiz yeni ve ileri Türkiye hayatýný en zarurî elemanlarýndan mahrum býrakmak ve diðer taraftan yavaþ yavaþ memlekette bir ihtisasa varmadan sönmüþ veya yarı tahsille kalmýþ veyahut da bizzat ekmeðini kazanmaktan âciz, sâdece diplomasýna dayanan bir asabî yorgunlar kailesiyle karþýlaþmak olur” sözleriyle hükümetinin eðitim görüþünü açýklamýþtı.

Yetkililer haklýydý. Ortaokullara, liselere hücum vardý. 1937-38 öðretim yýlýnda, Antalya, Diyarbakýr, Ýzmir kız ve erkek liselerinin orta kısımları ile Ankara, Bursa, Ýzmir, Manisa, Mersin, Trabzon, Üsküdar, Zonguldak, Burdur, Nazilli ve Samsun ortaokullarýnda çift öðretime geçilmiþ; ilkokullarýn verdiði mezun sayýsý 1928'den 1937'ye deðin neredeyse ikiye katlanarak 24.114'ten 40.234'e yükselmiþti. Buna koþut olarak 1923-24'te orta ve lise düzeyli okullarda toplam 9674 öðrenci varken, 1937-38'de bu sayý tam on misli artarak 91.702'ye ulaþmýþ bulunmaktaydı. Liselerde ise artýþ oraný daha da yüksek olup 1923'te 910 erkek 331 kız (Toplam: 1241) öðrenci okumakta iken, 1938'de bu sayýlar 14.305 erkek, 3972 kız olmak üzere 18.277'ye (15 katý) ulaþmýþtı (Öðretmen okullarýna devam edenler hariç). Ortaokullardan 1925'te 178 erkek, 12 kız (Toplam: 190) mezuna karþýlýk, 1937'de 7497 erkek, 2422 kız (Toplam: 9919) mezunsa 42 misli bir artýþ demektir. Ayný iki yýlda, liselerden 137 erkek, 52 kız (Toplam: 189), 1682 erkek, 376 kız (Toplam: 2364) mezun alınması, Cumhuriyet'in ilk 13 yýlýnda, ortaokullardan 50.542, liselerden 10.711, gencin “diplomalılar” sınıfına katılması, o günler için azımsanmayacak sayýlar ve boyutlar demektir. Çünkü, 1931'de ortaokul derslik sayýsý 651 iken, 1937'de ancak iki katına, 1394'e çýkartılabildi, lise derslikleri de 126'dan 355'e ulaþmýþtı. Açıkçasý, giderek dar boðaza giriliyor, eðitimin hareketli kitlesi çýð gibi büyürken, kurumsal yapısı geride kalıyordu.

Öte yandan kızların sayısındaki artýþ ayrıca düþündürücüydü. 1923-24'teki ortaokullu 1182 kıza karþýlýk, 1937-38'de 18.450; liseli 311 kıza karþýlýk da 3992 (Ortaokulda 15 kat, lisede 12 kat artýþ) öðrenci bulunmaktaydı.

Raporlar, Programlar ve Okullar

1939'a kadar, eðitim ortamının düzenli bir yapıya kavuþturulması için Türk ve yabancı uzmanların raporlar hazırladıkları, projeler verdikleri biliniyor. Amerikalı Prof. John Dewey'nin 1924 tarihli 2 raporu, Alman danıþman Kühne'nin 1925'te hazırladığı Teknik Öðretim raporu, Belçikalı uzman Omer Buyse'in 1927 tarihli programı, Amerikalı uzmanı Mrs. Parker'ın 1934'te verdiði öðretim raporları, Prof. A. Malche'ın 1932'de Üniversite için hazırladığı reform raporu.

Bunlardan en önemlisi Dewey'nin raporudur. Bu amerikalı profesör, “Esas Rapor”unda: Okul programlarının, eðitim örgütünün yenilenmesini, öðretmen okullarının geliþtirilmesini ve öðretmenlerin özlük haklarının iyileþtirilmesini, okul saðlığına önem verilmesini, yeni bir disiplin sistemi uygulanmasını önermiþ; bakanlıkta 1925'ten itibaren çalıþmalarında en çok Dewey raporunu göz önünde bulundurmuþtur.

1933-34 yıllarında Türkiye'de geniþ çaplı ekonomik araþtırmalar yapan Amerikan heyetinin verdiði raporun eðitimle ilgili bölümü bunlardandır. Sonuçlar þunu gösteriyordu:

- Politeknik Düzeyde Eðitim (ilkokul: 7-12 yaþ): Yüzde 100 saðlanmalı,
- İlköðretimden sonra üçe ayırma (12-15 yaþ):

- Ortaokulda öđretim sonunda bitirme imtihaný þart,
- Çýraklýk ve sanat okullarýnda hayata ve iþe dönük eđitim gerekli,
- Kabiliyetsizler için özel çýraklýklar sađlanmalı,
- Ortaokulu başarıyla bitiren ve imtihan verenler (15-19 yaş) için:
  - Yönelme sýnýfý (müþterek sýnýf): Öđrencinin yeteneđinin ortaya çýkacađý hazýrlık dönemi,
  - Ortak kültür sýnýfları (3 veya 4 yıl): Hem yeteneđe hem beþeri haz ve mevzulara göre. Opsiyon saatleri, sýnýflar yükseldikçe artar.
  - Lise bitirme imtihaný.
- Mutavassýt (ara) yıl: (Lise ile üniversite arasýnda, bir yıl süreyle fen, uygulama, sosyal, fizik, matematik bilimleri ile edebî bilgilerin kazandýrýldýđý ara dönem.)
- Üniversite.

Okul yapılarının çođu saltanat döneminden kalma rüþdiye, idadî, sultanî binaları, konaklar, kiliseler, imece ile yapılmıř derme çatma yapılardý. Araç gereç kıttý. Bakanlık bütçesinden yılda en fazla 400 bin lira gibi sembolik bir donatým ve araç ödeneđi ayrılabiliyordu. Öđretmenler, belirli branřlarda, yenilenme konusunda isteksiz “takrir”e alýpmıř elemanlardý. Ýlkokuldan bařlayarak modern okul binalarýný, atelyeleri, laboratuvarları, birbiriyle uyumlu ve bađlantılı çalıřan okul ve yönetim örgütlerini, yeterli ve verimli öđretim kadroları isteyen okul ařamalarını devreye sokmanın imkânı yoktu. O nedenle Bakanlık, öngörülen sistemin en kolay uygulanabilecek noktalarına ilgi duymakta; imtihanlar ve programlarla oynamaktadı.

Ýlkokul programý esaslı deđiřikliđi 1926'da ve 1936'da gördü. Ortaokul, Lise ve Öđretmen okulları programları daha sık, 1923, 1926, 1927, 1931, 1934 ve 1937'de deđiřikliklere uđramıřtır. Ýmtihanlar da bu deđiřikliklere bađlı olarak ve Batý ülkelerindeki uygulamalar da örnek alınarak birçok kez deđiřtirildi.

O yıllarda köy okullarının hemen hepsi üç sýnýflı, tek dersaneli, tek eđitmenli ya da öđretmenlidir. Köy çocukları, tek öđretmenden üç yıl zarfında alabildikleri eđitimle sosyal ve ekonomik hayata atılmaktadırlar. Mýntýka yatılı okullarının kurulması, iki yıllık tamamlayıcı bilgi ve becerilerin buralarda kazandýrılması isteđi öđretmenlerden gelmektedir. Köylü çocuklarının okullara devamı sađlanmamaktadır.

1936'da yürürlüğe konan Ýlkokul Programı, daha yayınlandığında eleştirilere uğramış, “prensipler ve direktifler yerine, ana konuların neden ayrıntılanmadýđý?” sorulmuş, üzerinde durulması gereken en hayatî noktalara temas bile edilmediği vurgulanmıştır. Buna karşılık, yeni programda, 1926 programına göre ders programlarının daha iyi bir düzene konulduğu, önceki birtakým sıkıntıların giderildiği saptanmaktadır.

Eđitmenli okullarda, haftalık dersler tek kitapta toplanan Okuma ve Yazma, Yurt ve Yařama Bilgisi, Aritmetik, Ziraat'ten ibaretti. Her 5-10 Eđitmenli okul, bir “Gezici Bařöđretmen Bölgesi” teþkil eder; gezici başöğretmenler, bu okulları sık sık yoklayarak programı izler ve eğitmenleri yetiştirirdi. Eđitmenli okullara 9-13 yař arasý çocuklar alınır, bunlar 3 yıl okutulduktan sonra yeni bir tertip alınırdı. 1938-39'da, 3815 eğitmenli okul ve buralarda okuyan 119.683 öğrenci vardı.

Ortaokul ve Lise programlarında, Fransız ve Latin kültürlerinden alınma müfredatların yerine daha millî programların gündeme gelmesi 1923'ten sonradır. Birinci ve İkinci Heyet-i İlmiye toplantılarında, Liselerde, fen ve edebiyat kollarının ayrılması, cumhuriyet ülküsüne hizmet edecek programların hazırlanması benimsendi. 1 Eylül 1924 tarihinden başlayarak eski bir devreli idadilere “ortamektep” buna dayalı 3 yıllık, genel kültür veren resmî okullara da “lise” denildi.

Hazırlanan programlar her ne kadar Fransız ve Latin etkisinden büyük oranda arındırıldıysa da ders kitapları program doğrultusunda yazılmadığından “Belçika tipi okul-Fransız tipi kitap” ikiliği doğdu. 1927'de “1924 tarihli Orta mektep ve Lise müfredat programlarına zeyl” olarak bir program değişikliği yapıldı. Tarih ve edebiyat konularında bir takım eklentilere gidildi. Riyaziye (Matematik) ve Fizik programları da değiştirildi. 1928'de Latin Harfleri kabul edilince 1929-30 öğretim yılında Arapça ve Farsça dersleri kaldırıldı. Bunların yerine ikinci bir yabancı dil konulması kararlaştırıldı.

Ancak öğretmen bulmaktaki güçlükler sonunda 1932-33 öğretim yılında bu ikinci yabancı dil kaldırıldı. Yeni Türk alfabesinin süratle benimsetilmesi, bu alfabeye kültürün en kısa zamanda zenginlik kazanabilmesi için, 31 Ekim 1929'da “Orta Mektep ve Lise Türkçe Müfredatı” yürürlüğe konuldu. Türkçe ve edebiyat öğretiminde asıl hedef “millî ve medenî” hayatın muhtelif cephelemlerini yansıtan eserlerle öğrencilerin duygu ve düşüncelerinin geliştirilmesi” olduğundan, Divan Edebiyatına liselerde yalnızca bir yıl ve haftada 1 saat zaman ayrılması öngörüldü.

Önceki “Türkçe ve Edebiyat” ortak ders adı da dil öğretiminin bir bütün halinde gösterilmesi için Türkçe yapılmıştı. Ortaokulun 1., 2. ve 3. sınıflarında (7-5-4) toplam 16 saat, Lisede (3-3-3) 9 saat (Edebiyat kolunda ayrıca 2 saat Edebî Tetkikler dersi vardı) Türkçe okutulmaya başlandı. Türkçe'nin alt alanları, Ortaokulda Kıraat, Gramer, Tahrir, Lisede Kıraat, Tahrir ve Edebiyat Tarihi idi.

1930'da Ortaokul ve Lise programlarında köklü değişikliklere gidilerek muhtelif zamanlarda düzenlenmiş öğretim programlarının hepsi yeniden hazırlandı. En önemli yenilik de Tarih programında yapıldı ve Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nce hazırlanan kitaplardaki konular programa alındı. Bu program “Türk ırkının üstünlüğü ve bütün uygarlıklara Türk uygarlığının baskınlık ettiği” iddiasına dayandırılmıştır. İkinci bir değişiklik Yurt Bilgisi (kitaplarını Recep Peker ile Afet İnan hazırlamışlardı) dersinin konulmasıdır. Fizik, Kimya ve Tabii İlimler de Amerika'dan alınan örneğe göre birleştirilip adına Fen Bilgisi denildi.

1934'te Lise programında yeni bir değişikliklere felsefe ve estetik derslerine, Edebiyat programı da Batı edebiyatına ağırlık verecek yönde değiştirildi. Kimya programı hafifletildi, matematik ders kitaplarından da bazı konular çıkartıldı. Programlar için “kılavuz” kitaplar yayınlandı. 1935-38 seneleri arasında, öğretim üyelerinden, uzmanlardan oluşan komisyonlar, programlar üzerinde çalıştı. Gündemler genellikle, ilköğretim riyaziye, tabiiye dersleri ile ortaokul riyaziye, fen bilgisi ve biyoloji, lise riyaziye, fizik, kimya ve tabiiye derslerinin gözden geçirilmesi; üniversiteye bırakılması gereken konuların tespiti, programlara aynen uyan Almanca ders kitaplarının belirlenmesi; bunlara göre yeni ders kitaplarının yazılması esasları, programlar için ne gibi ders araçlarının gerektiği vb idi.

Meslekî ve Teknik Eğitim

Meslekî ve Teknik öðretim okulları, Cumhuriyetin ilk yıllarındaki bir duraklamadan sonra, 1935'ten itibaren canlanmıştı.

Maarif Vekâleti'nin Dr. Köhne, Prof. Omer Buysee, Dr. Yung gibi uzmanları getirterek incelemeler yaptırması, doğrudan meslekî ve teknik öðretimle ilgiliydi. Her meslek alanında uzmanlar yetiştirilmek için de yurt dışına öğrenciler ve öğretmenler gönderildi. Okullarda kurslar açıldı. Kız meslek okulları için ilk Meslek Muallim Mektebi 1934'te Ankara'da İsmet Paşa Kız Enstitüsü'nde faaliyete geçti. 1936'da da yine Ankara'da demircilik ve ağaç ipleri öğretmenleri yetiştirmek için Erkek Teknik Öğretmen Okulu açıldı. 1937'de adı Erkek Meslek Öğretmen Okulu oldu. Kız Meslek Muallim Mektebi'nin 3 yıllık bölümünden mezun olanlar, Kız Teknik öðretim kurumlarına, 2 yıllık bölüm mezunları da ortaokullara (Biçi-Dikiş öğretmeni) atanmaktaydılar. 1938'de Erkek ve Kız Meslek öğretmen okullarının bütün şubeleri üçer yıla çıkartıldı. Ankara'da İncebaat Usta Okulu, İstanbul'da Terzilik Okulu, düzenli eğitim almamış kadınlar ve yetmiş kızlar için Akşam Sanat Okulları, 1934-35 eğitim yılında da il merkezlerinde Erkek Sanat, Erkek yapı, Kız Sanat okul ve enstitüleri, Ticaret okulları, Kız Teknik, 1937-38'de de Erkek Teknik Yüksek Öğretmen okulları açıldı. Orta sanat okullarına ilkokul mezunları alınmakta, bunlar haftada 36-44 saat atelye ve kültür dersleri görmekteydiler. Okul sayısı 1930'da 29 iken, 50'ye, öğretmen sayısı 30'dan 607'ye çıktı.

1938'de Meslekî ve Teknik Öğretim kapsamındaki Erkek, Kız Sanat ve Teknik, Sadık, Ticaret, Tarım ve diğer meslek okullarında 9390 öğrenci okumaktaydı. Bu sayı, aynı yıl 91.000 dolayındaki Ortaokul-Lise genel mevcudunun 1/10 düzeyinde olup tarım alanlarında ve muhtelif işkollarında yetmiş elemana ihtiyaç duyulduğu bir sırada son derece yetersizdi. O yıl öğretmen okullarındaki 2962 öğrencinin katılmasıyla meslekî eğitim, ancak 12.000'i aşan bir kapasite gösteriyordu.

Meslekî ve Teknik öğretimde en önemli sorun, bu okullara yoksul aile çocuklarının, yetim ve öksüzlerin, kısa yoldan bir meslek sahibi olmak için başvurularına karşın, okul masraflarının o günkü şartlara göre yüklü olmasıydı. Okullar 1927'den sonra yasa ile Maarif Vekâleti'ne bağlanıp, 1935'te döner sermaye örgütüne kavuşturulurken bu sakıncanın giderilmesi de düşünülmüş; yatılılık imkânlarından da durumu elverişli okullarda öğrencilerin yararlanması sağlanmıştı. 1936'da bir komisyonca hazırlanan Teknik Eğitim Planı, denilebilir ki Cumhuriyet Maarifi'nin en önemli ve akılcı girişimleri ndendir. Teknik Eğitim Genel Müdürü Rüptü Uzel'in çabaları sonucu 10 yıllık bir programın uygulanmasına geçilmiştir. 1941'de 4304 sayılı yasa çıkartılarak Bakanlıkta Meslekî ve Teknik Öğretim Müsteşarlığı kurulması bundan sonradır.

Alan okulları da Birinci Devre: Erkek Sanat Okulları, Kız Sanat Okulları, Orta Ticaret Okulları, Orta Erkek Terzilik Okulları, Orta Yapı Okulları; İkinci Devre: Erkek Sanat Enstitüleri, Ticaret Liseleri, Yapı Usta Enstitüleri; Yüksek Teknik Okulu, Motor Usta Okulu, Yüksek Ticaret Okulları. Yüksekokul; Erkek Teknik Öğretmen Okulu, Kız Teknik Öğretmen Okulu da bu alana öğretmen yetiştiren yüksek okullar olarak örgütlenmiştir.

Kadınların eğitimine dönük çalışmalar da 1938'de Bursa'da Gürsu Bucadında Köy Kadınları Gezici Kursları ve Akşam Sanat Okulu açılmasıyla başlamıştı. Bu alan, gördüğü rahbet, eğitimin pratikliği ve hitap ettiği kitleye sağladığı imkânlar nedeniyle daha hızlı ve yaygın gelişmiş, Pratik Kız Sanat Okulları, Olgunlaşma Enstitüleri (ilki 1945'te Ankara'da) Halk Eğitimi kapsamındaki Gezici Biçi-Dikiş, Ev-ekonomisi, Halıçılık, Yorgancılık,

Çiçekçilik vb kurslar; bu kurslara öğretmen yetiştirme amacıyla da okul bünyelerinde ayrıca kurslar açılmıştır (1938'den 1964'e kadar Kız Meslek Liseleri ile Pratik Kız Sanat okullarına bağlı kalan Gezici Kadın Kursları, bu tarihte Köy İpleri Bakanlığı'na verilmiştir). İlk örnekleri 1928'de hizmete sokulan Pratik Kız Sanat okulları, okur-yazarlık kazandırmaya öncelik tanıyan, 14-70 yaş arasındaki kadınlara açık, Okuma-Yazma, Vatandaşlık (Yurt) Bilgisi, Giyim, El Sanatları, Nakış, Uygulamalı Resim, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi, Aile Ekonomisi ve Beslenme dallarında (günümüzde dal sayısı 80'e ulaşmıştır) 7-8 ay süreli kurslardır.

Bankalara, ekonomik hayata hizmete dönük İstanbul'daki Ticaret Mektebi (Lisesi) ve Yüksek Ticaret Mektebi dışında da ticaret kollarında ve ip hayatında çalışanlar için Akşam Ticaret okulları açılmıştır.

Yüksek Öğretim

İsviçreli Prof. Malche'nin raporu üzerine, Cumhuriyet hükümeti başlangıçtan beri yenilik ve devrimlere beklenen sıcaklıkta yaklaşmayan İstanbul Darülfünunu'na edilerek 31.5.1933 tarih ve 2252 sayılı yasa ile bu tarihî kurumu kapattı. 1.8.1933'te de İstanbul Üniversitesi'nin kuruluşuna geçildi. Eski Darülfünun müderrislerinden seçilenler ve Almanya'dan göçen çoğu Musevi asıllı yabancı profesörlerle o günkü deyimle "Berlin dışında en büyük Alman Üniversitesi" oluşturuldu. Ama, Üniversite Millî Eğitim Bakanlığı'nın denetimi altındaydı. 1935'te Yüksek Mühendis Mektebi de Bayındırlık Bakanlığı'na bağlandı. 1924'te Zonguldak'ta, Ticaret Vekâleti'ne bağlı olarak açılan Yüksek Maden Mühendis Mektebi; 1931'de kapanmış; 1941'de Maden Teknisyen Okulu olarak yeniden açılmış; 1949'da Teknik Okul olmuştur. 1933'te Ankara'da Yüksek Ziraat Enstitüsü, 1934'te yine Ankara'da Millî Müzik Temsil Akademisi, 1935'te adı Siyasal Bilgiler Okuluna çevirilen ve Ankara'ya taşınan İstanbul'daki Mülkiye Mektebi, özel yasalarla Ankara'da açılan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (1935), Devlet Konservatuarı (1936), Ankara Fen Fakültesi (1943), Balıkesir Necati Eğitim Enstitüsü (1944), yasası 1937'de çıkmakla birlikte açılışı geciken Tıp Fakültesi (1945) yüksek öğretim adıyla İstanbul'da üniversiteden başka Yüksek Mühendis Mektebi, Güzel Sanatlar Akademisi, Yüksek Deniz Ticaret, Yüksek Ticaret ve Yüksek Öğretmen okulları kalmış; Harp Okulu da 1935'te Ankara'ya taşınmıştır. 1926'da Konya'da açılan ve 1927'de Ankara'ya taşınan Gazi Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü, 1932'de, Türkçe, Tarih-Coğrafya, Matematik, Fizik ve Tabii Bilimler bölümlerini kapsayarak 4 yıl çıkarılmış 1935'ten sonra yabancı dille hazırlık bölümü kaldırılmıştır. Sonraki yıllarda Müzik, Beden Eğitimi, Resim, Yabancı Dil bölümleri de eklenmiştir. İstanbul Eğitim Enstitüsü'nün açılışı ise 1946'dadır. 1935-40 döneminde Türkiye'deki Üniversite ve Yüksekokullarda genel öğrenci mevcudu 3000-4000 arasında değişmiştir. Bu, genel nüfusa göre yüzde 0,02 gibi çok düşük bir düzeyi göstermektedir. Yüksek tahsil gençliğinin - ailelerinden uzakta olanların- yapama şartları ise parlak değildir. Dönemin başlarında "Medrese köplerinde okuyan gençlik!" gibi ifadelerle sık sık röportajların yer aldığı görülmektedir (bkz. Yeni Mecmua, sene I, cilt 2, no.35, 29 Aralık 1939, s.10 vd.).

Hasan-Âli Yücel ve Köy Enstitüleri (1938-1946):

Yücel'in Maarif Vekilliğine atanması, Atatürk'ün ölümünden 48 gün sonra, 28 Aralık 1938'de, Celâl Bayar kabinesindeki Saffet Arıkan'ın istifa ettirilmesiyle gerçekleştirilmiştir.

Yücel Bakanlık koltuğuna oturduğu sıyada Merkez örgütü; Kültür Kurulu (Tâlim ve Terbiye) Başkanlığı, ıspeskerlik (Teftiđ) Kurulu Başkanlığı ile Yüksek Öđretim, Orta Öđretim, ılk Öđretim, Ertik ve Teknik Öđretim, Ar (Sanat) Genel Direktörlüklerini; Özel Okullar, Beden Eđitimi ve ızcılık, Yayın, Antikite ve Müzeler, Kitapsaraylar, Okul Müzesi, Zatipleri, Özel büro, Gereç, Arşiv, Millî Seferberlik Direktörlüklerini; Umum Müfettiplik ve Maarif Müfettipliđini kapsamakta, her ilde de Maarif Müdürlükleri bulunmaktaydı. İstanbul Üniversitesi Rektörlüđü ve Fakülte Dekanlıklarý, Diğçi, Eczacı, Ankara Dil ve Tarih Cođrafya Fakültesi, Siyasal Bilgiler Okulu, Yüksek Öđretmen Okulu, Gazi Terbiye Enstitüsü, Yüksek Ticaret Okulu, Güzel Sanatlar Akademisi, Kandilli Rasathanesi, Prevantoryum ve Sanatoryum, Devlet Basımevi, Basma Yazı ve Resimleri Derleme Müdürlüđü, Devlet Konservatuvarı ve Tiyatro Okulu, müzeler, kütüphaneler de bakanlığa bağlıydı.

1938 sonunda ülkede 6700 ilkokul, 13.500 öğretmen, 546 eğitmen, 864.590 öğrenci vardý. Hasan Âli Yücel dönemi biterken ilkokul sayıssı 13.655'e (yüzde 100 artığı) öğretmen mevcudu yüzde 50 artığıla 19.658'e, eğitmen sayıssı yüzde 1500 artığıla 8751'e, öğrenci sayıssı da yüzde 70 çoğalma ile 1.360.000'e; 1938'deki 43 erkek ve kız meslek okulu sayıssı 1946'da 227'ye, köy kursları da 1'den 309'a ulaşacaktır. 496 ciltlik klasikler dizisi, Batı ve Dođu kültürlerinin yüzlerce yıllık birikimlerini Türkiye'ye getirirken, 14 ayrı meslekî ve edebî dergi ile ansiklopedi de bu dönemde yayımlandı. Üniversite özerkliği, Yücel'in yüksek öğretime dönük önemli bir hizmetidir. Orta öğretim, çağdağ eğitim kurumlarına yine onun döneminde kavuğmuştur.

Yücel "Büyük Đef" de denilen ısmet ınonu'den aldığı "ılköğretim ve okuma-yazma meselelerini kökünden hallediniz!" direktifi doğrultusunda yeni bir çalışma bağlattı. Tespitler iç açıcı değildi. Erkek nüfusun daha yüzde 23,3'ü, kadınların ise ancak yüzde 8,2'si okuma-yazma bilmekteydi. Nüfusu 10 binden az yerleşim yerlerinde okuma-yazma bilmeyenlerin oranı yüzde 89'du. Daha kötüsü, ıstatistik Genel Müdürlüğü'nün verdiği resmî rakamlara göre şehir ve kasabalardaki ilköğretim çağında bulunan çocukların yüzde 40'ı, köylerde ise yüzde 78'i okulsuzdu. Türkiye'deki yaklaşık 3.500.000 dolayındaki 7-16 yaş kesiminde okuma-yazma oranı henüz yüzde 30'du.

Başka bir deyişle 2,5 milyonluk çađ nüfusu okula gidememekteydi. ılköğretim çağındakilerden, şehir ve kasabalarda oturanların yüzde 60'ına, köylerde ise yüzde 20'sine "zorunlu ilköğretim" verilebilmekteydi. Ülke nüfusunun yüzde 80'ini oluşturan müstahsil (üretici), kesim, okul nimetlerinden tam yararlanamıyordu. Sonuç: Âcilen 20 bin öğretmene ihtiyaç vardý. O tarihlerde ılköğretim Genel Müdürlüđü görevini yürüten ısmail Hakkı Tonguç'un 1939'da Birinci Eđitim Đurası kararları doğrultusundaki "Eđitmen Yetiştirme ve Köy Enstitüleri" projesi, bir çare olarak uygulamaya konuldu. Altı yıl sonra, hedefe hızla yaklağıldığı görülecek; 21 Köy Enstitüsü'nden 16 bin öğretmen ve eğitmen yetişecekti.

Tonguç, Köyde Eğitim kitabında, kaderini köy yaşamıyla kaynaştıracak ideal öğretmene seslenir. Onun köylünün hayatına, çalışmasına katılması; köyün ip alanlarında, yaratıcı, yapıcı sorumluluklar üstlenmesini, modern Türk köyünün böylece gerçeğe geçmesini savunur. Canlandıırılacak Köy adlı eserinde de "Köy kalkınması ülküsünü, köy eğitiminin hedefi" olarak gösterir.

Öte yandan, aylıkların düzenli alamayan, aldığıyla geçinemeyen öğretmenler, her yıl yüzde 10'u geçen yüksek bir oranla meslekten ayrılmaktaydılar. Örneğin 1928-1933 arasında emeklilik, ölüm ve istifa nedenleriyle kadroda 4565 azalma olmuştur. Aynı sürede

meslede katılanlar bu sayıyı telafi etmekten uzaktı. Köye zorunlu hizmet yükümlülüğüyle gönderilen öğretmenler ise etkin ve verimli olamamaktaydılar. Bu sıkıntılara çözüm “Çavuş öğretmenler”de aranmış, alınan olumlu sonuçlardan sonra 1937’de “Köy öğretmenlerinin, Maarif ve Ziraat Vekâletleri tarafından ziraat işleri yaptırmaya elverişli okul veya çiftliklerde açılan kurslarda yetiştirilmeleri, kurs giderlerinin bu iki bakanlıkça karşılanması, köylerin eğitim ve öğretim işlerini görmek, ziraat işlerinin fennî bir şekilde yapılmasında rehberlik etmek üzere, öğretmen verilmesine elverişli olmayan köylere öğretmenli okullar açılması” yasalanmıştı. Yine 1937’de Köy Enstitülerinin deney evresini oluşturan Köy Öğretmen Okulları açılmıştı. Bu okullarda, öğretmen okulları programı ile birlikte tarım ve sanat çalışmalarını da içeren uygulamaların başarılı olduğu görüldüğünden, 17 Nisan 1940’ta Köy Enstitülerinin kuruluş kanunu yürürlüğe konuldu. Yasa’nın gerekçesi, 1935 nüfus sayımı sonuçlarına ve yukarıda verilen okuma-yazma oranlarının düşüklüğüne, 31 bin köyde okul bulunmamasına dayandırılmış ve bu görüşler sıralanmıştı:

- Pratik çözüm bulunmazsa daha yüzyıl sorun sürecekti.
- Kentli öğretmenler, köylere uyum sağlayamamaktaydılar. Köy kökenli bir öğretmen kitlesi kazanılmalıydı.
- Köy yaşamına ve koşullarına uyabilen öğretmenleri yetiştirecek bir program ve ortam gerekliydi. Bu program, öğretmeni köyden uzaklaştırmayan, onu, iyi bir çiftçinin bilgileriyle de donatacak ve başarılı bir uygulayıcı olacak kapsamda olmalıydı.
- Yeni öğretmenler, köyde geçerli demircilik, yapıcılık, dülgerlik, kooperatifçilik, kadınlar için (bayan öğretmenler) çocuk bakımı, dikiş, ev idaresi bilgileri kazandırıcı, tarım işlerini, hasta bakımını öğretici olabilmeliydiler.
- Öğretmen olamayacaklar, öğrendikleri diğer işlerden birini yapmak üzere köy hayatında geçerliliği olan sahalara yönelmeliydiler.
- Köyde açılacak okullar, köye gerekli unsurları yetiştiren birer kurum işlevinde, öğrencinin ihtiyaçlarını karşılayan ve üreten, arazisi bulunan yeni okullar olarak düşünülmeliydi. Böylece, okulun ve öğretmenin devlete getirdiği yük de azalacaktı.

Yasa tasarısının Mecliste görüşülmesi tartışmalı geçti. Bakan Yücel, “Köylerden gelecek çocukları imtihan edip karakterini ve beden kabiliyetini yoklayarak enstitülere alacağız. İctimai bir sınıf yaratmak istemiyoruz. Çiftçilikle uğraşanların çocuklarını okutmak, kendi hayatını daha iyiye götürmek, fakat değiştirmek istemiyoruz. Köyün içinde bilgili, sağlıklı, ülkesine bağlı, üretici vatandaşlar yetiştirmeyi amaçlıyoruz,” diyordu.

3803 sayılı Köy Enstitüleri Kanunu’nun uygulanması için 1940-1945 arasında 3 milyon TL’si inşaat giderleri olmak üzere 25 milyon TL. harcandı. Bu dönemde 18 Köy Enstitüsünde 20 bin öğretmen adayı okudu.

Tam devreli (5 sınıflı) köy ilkokullarından mezun, sağlıklı ve yetenekli çocukların alındığı enstitülerde öğretim-egitim süresi 5 yıldır. Okuldan, sağlık nedeni dışında ayrılan ve uzaklaştırılanlar, kendilerine harcananları faiziyle ödemek zorundaydılar. Mezunlar, Maarif Vekâleti’nce, atandıkları yerlerde 20 yıl çalışma şartını kabul etmiş sayılıyorlardı. Aksi halde

bir daha devlet memurluđuna giremezlerdi. Ayrýca, okuldayken kendilerine harcananlarý da 2 misli ödemeleri ğrekiyordu. Enstitü çýkýþlý öđretmen, gittiđi köyün her iþiyle ilgilenir, rehberlik ederdi. Ayda 20 TL maabý, 6 yýl sonra 30 TL'ye, 15 yýl sonunda 40 TL'ye yükseliyordu. Yolluđunu alýp gittiđi köyde, ayrýca 60 TL'lik sermaye ile kendi tarým iþletmesini de kurar, üretim için araç gereçler devletçe verilirdi. Öđretmenin ve ailesinin geçimine yetecek ölçüde köy toprađýndan ayrýlan tarýma elveriþli arazi dýþýnda, öđrencilerine yaptýracađý tarým uygulama dersleri için de uygun bir arazi tahsis ediliyordu. Müfettiþin ve baþöđretmenin gözetiminde, köyün okul binasýný, öđretmen evlerini, Maariften ayrýlan para ve köy ihtiyar heyetinin imece programý ile öđretmen yapardý. Enstitü çýkýþlý öđretmenlerin hangi köylere atanacađý 3 yýl önceden belirlenerek köy bütçesinde buna göre önlemler alýnýr, öđretmen iþe baþladýđý yýl, inþaatlarý tamamlardý. Sonraki onarýmlar da köy bütçesinden ödenekle yapýlýyordu. Köy Enstitüleri binalarýnýn yapýlmasý için ise 3704 sayýlý yasa çýkartýlmýþtır.

19 Haziran 1942'de çýkartýlan 4274 sayýlý Köy Okullarý ve Enstitüleri Teþkilât Yasasý, enstitülere yeni bir güç ve hýz imkâný getirmiþtir. Yücel'in, yasayla ilgili genelgesi valileri de harekete geçirir. Onlar da köy davasý için çizme giymek mecburiyetini duyarlar, ama istekli, ama isteksiz... Bu konuda baþarýsýz kalacak valilerin "teþhir edilecekleri" dahi açýkça bildirilir. Köydeki her yurttaþ (18-50 yaþ arasýnda) köy ve bölge okullarýnýn kurulmasýna, su getirilmesine, onarýmlarýn zamanýnda yapýlmasýna, yýlda en az 20 gün çalıþarak katýlacaklardýr. Bu kampanya, halkýn yönetime kýzgnlýđýný artttýr ama sonuçta 5500 köy okulu birkaç yýl içinde yapýlýverir. Çođu bunu "Türk köyünün, köylüsünün ölümünden sonraki diriliþi" görmektedir. Sözde yüzyýllarýn derebeylik ve ađalýk düzenleri çökecek, öđretmenin, klasik hocalýđý ve muallimliđi bitecek, önderliđi baþlayacaktır. Dođu-Batý, Güney-Kuzey farklılýklarý da kalkacaktır. 1942-43'te mezunlar, gittikleri köy okullarýna kýdemli öđretmenlerin bile üstünde bir yetkiyle "baþöđretmen" atanýrlar. Baþarýlýlarý da Hasanođlan'daki Yüksek Köy Enstitüsüne gönderilir. Köy Enstitülü öđretmenler, köyelerine 150 kitaplýk bir kültür seti ile gönderilirler. Bunlarda, köylünün kulluk, ümmetlik saplantýlarýný yenecek bilgiler, öyküler, düþünceler yazýlýydý ve Bakanlýkça veriliyordu. Enstitülü öđretmenlere toplam olarak 1,5 milyon dönüm toprak tahsis edilmiþ, 150 bin büyük ve küçük baþ hayvan, 2 milyon parça da araç gereç verilmiþtir ki bu, muazzam bir güç demektir.

Köy Enstitüleri'nde "bilgiyi bilince dönüþtüren, bilgiyi hayat için veren" bir sistem olduđu ileri sürülür. Bunun için de ilkelerde ve yöntemlerde, çevreye uygunluk, insana uygunluk, kendi kendini yönetme, iþ içinde kendi kendine karar vererek çalıþma, esas alýnmýþtır. Dersler 3 kümede toplanmýþtır:

- 1- Kültür Dersleri. Haftada 22 saat.
- 2- Tarým Dersleri. Haftada 11 saat.
- 3- Teknik Ders ve Çalıþmalar. Haftada 11 saat.

Beþ öđretim yýlýnda toplam 114 hafta kültür derslerine, 58 hafta tarým çalıþmalarýna, 58 hafta da teknik çalıþmalara ayrýlmýþtır. Toplam 230 hafta, 5'e bölündüđünde, her öđretim yýlýna 46 haftalýk bir çalıþma düþmektedir ki, öđrencilere tatile girip köyelerine gidebilmek için her yýl 1,5 aylýk izin tanýnmýþ olmaktadır.

1943'e deđin enstitülerin her birinde ne tür programlarýn uygulandýđýna iliþkin kesin bilgiler mevcut deđildir. 1940-43 kuruluþ döneminde "dersten çok çalıþma" esasýyla yollar,

yapılar, kanallar, alanlar yaptırıldı, ekim, dikim işlerinin önde olduğu anlaşıyor. 1943'te hazırlanan ve uygulamaya konulan programın içerdiği dallar ve dersler şunlardır:

1- Kültür Dersleri: Türkçe, Tarih, Coğrafya, Yurttaşlık Bilgisi, Matematik, Fizik, Kimya, Tabiat ve Okul Sağlığı, Yabancı Dil (Programa konmasına rağmen bu dersin okutulduğu Köy Enstitüsü herhalde yoktu), El yazması, Resim-Şiş, Beden Eğitimi ve Ulusal Oyunlar, Müzik, Askerlik, Ev İdaresi ve Çocuk Bakımı (Kızlar için), Öğretmenlik Bilgisi, Ziraat İşletmeler Ekonomisi ve Kooperatifçilik.

2- Ziraat Dersleri ve Çalışmaları: Tarla Ziraati, Bahçe Ziraati, Sanayi Birlikleri Ziraati, Zootehni, Kümes Hayvanları Bilgisi, Arıcılık ve İpekböcekçiliği, Balıkçılık ve Su Ürünleri, Ziraat Sanatları.

3- Teknik Dersler ve Çalışmalar: Köy Demirciliği, Köy Döğeri, Köy Yapıcılık, Köy El Sanatları.

Programda 1947'de yapılan değişlikle kültür derslerine ayrılan süre arttırılmış, teknik derslere Atelye Dersleri denilmiş, bu alan için öğretim yılının üçte birini yeterli görülmüştür. Bu değişlik, kimi çevrelerce Köy Enstitüleri için sonun başlangıç sayılmıştır. 1953'te kültür ve meslek derslerinin ağırlığı daha da arttırılmış, 1954'te ise ilköğretmen okullarına dönüştürülmüştür.

1946'da, çok partili ilk genel seçim süreci başlayınca Demokrat Parti, Köy Enstitülerini baş hedef seçer. Demokratlar, bu kurumlara: "Öğretmenler için gerekli bilgileri vermemek, gelenek ve görenekleri hiçe sayıp ahlak töresini tahrip etmek, halkın çocukunu zorla çalıştırmak, halka angarya yükleyip eza etmek, milliyetçiliği öldürmek..." suçlamalarının yöneltmişlerdir.

Talip Apaydın, Köy Enstitüleri'ni "Yüzyıllardır karanlıkta bırakılmış Türk köylüsünü, kendi gücüyle aydınlatmak, çadırla bilince kavuşturmak çabası, köy çocuklarını kendi yapılarına yabancılaştırmadan yetiştirmek, çeşitli meslek grupları halinde gene köylere göndermek, onların eliyle köyleri içinden canlandırmak" olarak tanımlıyor Cumhuriyet Dönemi Türk Eğitim tarihinde öteki ciddi reformlar (Öğretim Birliği, Harf Devrimi) zamanla toplumun tamamına yakın kesiminden tasvip görmüşken, her yıl enstitülerin kuruluş tarihi olan 17 Nisan geldiğinde bu konunun lehte ve aleyhte yeniden yeniye tartışmaya açılmasının gerisindeki nedenler netleşmiş değildir. Bu gerçek ki, Köy Enstitüleri, - beşenilsin beşenilmesin, mezunları yarım aydın, tam aydın görülsün- 25 bin öğretmen yetiştirmeseydi, Türkiye bugünkü bilinç ve uyanık düzeyini elde edemeyecek, köy ve köylülük eski ikelliğinden daha geç kurtulacaktı. Kaba bir hesaba, bir Köy Enstitüsü öğretmenin yılda 10 kişiye okuma-yazma öğrettiği gibi en düşük bir sayı kabul edilse bile, 20 yılda 5 milyon insanımızın onlardan yararlandıkları tahmin edilebilir. Bu ise 1960'lardaki nüfusumuzun altıda biridir.

Fay Kirby, yalnız Köy Enstitüsü çalışmaları değil, imparatorluktan Cumhuriyet'e geçişteki hizmetleriyle bütün öğretmenleri, daha doğru bir bakışla değerlendirir: "Sâti ve bilhassa Edhem Nejat gibi eğitimcilerle düğün şeref, bu kadar zorluklara rağmen, Muallim Mektebi öğrencilerine yepyeni bir idealizm aşılamada ne kadar başarı gösterdiklerini görünce, büsbütün artıyor. İmparatorluktan Cumhuriyet'e geçişte görev almış memleketin bu fikir delikanlıları, Batı'daki mukabillerinden çok daha üstün anlamıyla uygarlığın gerçek askerleri oldular. Unutulmamalıdır ki, köy ilköğretim davasının pratik çözülmesi

onlardan gelmiştir ve Köy Enstitüleri'ni kurmak için mahrumiyetlere katlanmayı göze alanların bir kısmı yine onlar arasından çıkmıştır” (Türkiye'de Köy Enstitüleri, s.27).

Düplenen modern Türk köyleri için birer model konumunda planlanan Köy Enstitülerinden 1946-47 öğretim yılı sonuna kadar 5447 öğretmen, 8756 eğitimci, 541 aylık memuru mezun olmuştu. 1946-1947 öğretim yılında, 20 enstitüdeki öğrenci mevcudu da 16.400'e ulaşmıştır. Köy çocuklarının yetiştirilmesi için 1945'e değin açılan bölge okullarının sayısı ise 380'dir. 1947'de, o yıla kadar toplam 104 mezun veren Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü kapatıldı. Enstitülerin tüm yöneticileri, eğitimcileri kapatıldı. İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç da görevinden alındı. Demokrat Parti iktidara geldikten bir süre sonra, 1954'de bakan Tevfik İleri, bu kurumlardaki karma eğitime son verdi ve kız öğrenciler ayrıldı. 1954'te, 6234 sayılı kanunla Köy Enstitüsü adı da kaldırılarak bu kurumlar birer İlköğretim Okulu yapıldı. 1940'daki kuruluş gibi, 1954'teki kapanış da basın ve kamuoyunun tepkisinden uzak, sessizlik içinde oldu. Aslında, toplumda önemli değişiklikleri gerçekleştirebilecek bir potansiyel oluşturan Köy Enstitüleri'nin yazgısı, daha 5 Ağustos 1946'da Hasan Âli Yücel'in bakanlıktan istifasıyla başlamış, II. Dünya Savaşı sonrasındaki siyasal ortamda, muhalif kampanyanın baskısı ile enstitülerin felsefesi temelinden yıkılmış bulunuyordu.

Eğitim Kurumları

Millî Mücadelede ve Cumhuriyetin ilk yıllarında, bakanlığın bilimsel toplantılara, konferanslara onca yer vermesine karşılık, Üçüncü Heyet-i İlmîye'nin yapıldığı 1926'dan 1939'daki Birinci Maarif Kurusuna kadar benzeri bir başka önemli toplantının yapılmadığı görülmektedir. 1933'te çıkan 2287 sayılı yasanın öngördüğü kurumlar ise 1939'dan itibaren yapılabilmektedir.

17-29 Temmuz 1939'daki Birinci Kurada, yeni İlkokul Programı, millî eğitim müdürleri, memurları ve ilköğretim müfettişleri yönetmelikleri kabul edilmiş, bir öğretmenli üç sınıflı köy ilkokullarının 5 sınıfa çıkartılması benimsenerek 1940'da yürürlüğe konmuştur. Kurada, eğitimcilerce ilk 3 sınıfta okutulan, nüfusu 400'den az köylerin çocuklarından, 4. ve 5. sınıfları okuyacaklar için bölge merkez okulları oluşturulması da kararlaştırılmıştır. Orta öğretim için sınav yönetmelikleri, disiplin yönetmeliği ve öğretim programları yeni biçimleri ile kabul edilmiştir. Kurada, orta öğretim mevcutlarının ileriye dönük hesaplanması ve 5 yıllık bir plana bağlanması da onaylanmıştır. 1939 Kurusu, yüksek öğretim için de bir takım yenilikler getirmiş, İstanbul Üniversitesi ile Ankara'daki fakülte ve yüksek okulların öğretim, sınav, öğrenci işleri, doktora çalışmaları yönetmelikleri incelenerek uygun bulunmuştur. Yayın işlerinin Bakanlıkça üstlenilmesi ve okul kitaplarının Devlet Matbaasında basılması, teknik öğretim programları ve yönetmelikleri, meslekî öğretimin geliştirilmesi, en az 200 ilkokul mezunu veren yerleşim yerlerinde, mesleğe dönük eğitim programları uygulayan kurs veya okulların açılması, ticaret orta ve liselerinin çoğaltılması, öğretmen yetiştirme, okulların, verimlilik ve kapasite, öğretmenin refahı ve çalışma şartları, aynı düzeydeki okullar arasında eşitlik (muadelet) sağlanması, Yüksek Öğretim Yasa tasarısı ile başka eğitim-öğretim konuları kurunun çalışmalarıyla pekiştirilmiştir.

15-23 Şubat 1943 tarihleri arasındaki İkinci Millî Eğitim Kurusunun gündemi, okullarda ahlak eğitiminin geliştirilmesi, bütün okullarda anadili çalışmalarının veriminin artırılması, Türklük eğitiminde tarih öğretiminin metod ve vasıtalar yönünden incelenmesi konularını

içermekteydi. Ahlâk eğitimi, anadili öğretimi, tarih öğretimi, en önemli üç hassas konu olarak belirlenmişti. Meslek ahlâkı yüksek öğretmenler yetiştirilmesi, öğretmenleri aydınlatıcı kitaplar yazılması, büyük kültür merkezlerinde Ahlâk Danışma Kolları kurulması, Türk diline, kültürüne, devrimin esas ve eserlerine, Türklük idealine bağlı vatandaşlar kazanılması bu þurada benimsenen önerilerdir. İlk, Orta tarih programlarının çocukların seviyelerine uygun olmadığı, mevcut konuların düþünceyi, millî duyguları, karakteri geliştirici nitelikte bulunmadığı, anadili öğretiminin arzulanan düzeyde yürütülemediği açıklanmış, Türkçe, özellikle de “yazma” öğretimine ağırlık verilmesi, resmî yazılarda dil ve ifade birliğinin sağlanması, Türkçe terimlerin yüksek öğretimde de kullanılması, Ortaokul Türkçe Programının yeniden gözden geçirilmesi benimsenmiştir.

2-10 Aralık 1946'daki Üçüncü Þura'da, Ticaret ortaokul ve liselerinin program ve yönetmelikleri, Erkek Sanat Orta ve Enstitüleri, Kız Enstitüleri, İstanbul Teknik Okulu, Ortadereceli Teknik Öğretim Okulları program, yönetmelik, öğretmen ve öğrenci işleri görüþülmüř, alternatifler önerilmiştir.

Tek Parti dönemi biterken, Dördüncü Millî Eğitim Þurası 22-31 Ağustos 1949 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Bu þuranın gündemi, eğitim ve öğretimde demokratikleşme, ortaokul ve liselere öğretmen yetiştiren Eğitim Enstitüleri ile Yüksek Öğretmen Okullarının yeniletirilmesi, 1948 İlkokul Programının sonuçlarının değerlendirilmesi, yeni Ortaokul Programı projesinin incelenmesi, Lise Öğretim Programının 4 yıllık devreye göre düzenlenmesi konularını kapsamıştır.

Bu þuraya, 1946'daki siyasal alanda demokrasiye geçişin yansımaları ve 1948 İlkokul Programının demokrasi anlayışına ne derece uygun olduğunun þura oturumlarında tartışılması önemlidir. Demokratik eğitim kavramı ilk kez bu þurada konuþulmuř, okul içinde her öğrencinin yeteneğine ve gücüne göre başarılı olmasının gözetilmesi ve uygun gelişme imkânlarının sağlanması, okul dışında da okul öncesi eğitimin ve halk eğitimin yine demokratik eğitim ilkeleri çerçevesinde algılanması üzerinde durulmuştur. Ankara'da yeni bir Yüksek Öğretmen Okulu'nun açılması da IV. Þura'da alınan kararın sonucudur. Yeni Ortaokul Programı tasvip görmüş, anadili ve yabancı dil öğretimleri bakımından ve 3 yıllık sürede öğrencilerin ancak yüzde 35'inin başarılı olabildiği gerekçesiyle liselerin öğretim süresinin 4 yıla çıkartılması da kararlaştırılmıştır.

İlk kez, kapsamlı bir orta eğitim programının, 1949'da uygulamaya konulan “Ortaokul Müfredat Programı” ile gündeme geldiği görülmektedir. O tarihe değin, müfredat denilince, okul ders cetvelindeki her bir derste işlenecek konuların bağlıklarını içeren liste anlağılıyordu. 1949 programında ise okulun bir eğitim süreci olduğu gerçeğinden hareketle programın ve dersin genel ve özel amaçları, hedefleri, öğretim stratejisi belirlenmişti. İkinci aþama ise ders kitabı yazarlarının bu programın amaç ve hedeflerine uygun eserler yazmaları, öğretmenlerin de derslerini aynı amaçlar doğrultusunda işleyebilmeleri idi. Fakat bu ikinci aþamadaki noksanlık ve başarısızlık, her zaman sürdüğünden doğru yaklaşımlı programlar hedeflerine ulaşamamıştır.

Okul kitaplarının revizyonu, 1945'ten beri yalnız Türkiye'nin değil, UNESCO'nun da gündemindedir. Halklar ve insanlar arasında düþünsel yakınlaşmanın gerekliliği, bunun etkili yolunun ise yetişmeleri sırasında gençlere yanlış izlenimler ve kanaatler vermemek olduğu, dolayısıyla ilkin tarih kitaplarından yanlış yargılara neden olan olayların çıkartılması girişimleri, henüz sonuçlanmamıştır. Türk hükümetlerinin muhtelif devletlerle

imzalandığı kültür anlayışlarında da “ders kitaplarının, aþadýlayıcı, düþman tanıtıcı açıklamalardan arýndýrýlması” cümlesi daima yeraldığı halde bu bile gerçeðlememiştir. Programların ve ders kitaplarının hazýrlanmasýnda, baþlangıçta atýlan, bir bakýma o dönemlerin mecburiyetlerinden, rejimlerinden kaynaklanan yanlýþlýklar da ýsrafla korunmaktadır. Örneðin, tarih program ve kitaplarının, siyasal ve askerî konulardan çatýlmıþ yapısı gibi. Siyasi tarihle desteklenmiþ, sosyal, ekonomik, kültürel ve çevresel tarih örgüleri yerine, 1930'lardan beri üstün ýrk, uygarlığın atası ýrk tezleri öne çýkartılmıþ; bu yaklaşımla 1950'den sonra da sürmüştür.

Öte yandan, 1942'de kabul edilen ve öðretmene, köy halkını yetiştirme, halkın kültürünü, köy ekonomisini yükseltmede önderlik görevleri yükleyen 4274 sayılı yasaya paralel, halk eðitimine dönük özel bir programın hazýrlanması ve uygulanması böyle dursun, 1946'dan sonra yaygın eðitim çalıþmaları hız kesmiþ, hatta bu yüzden Dördüncü Púra'da “Halk eðitimi örgütünün bulunmadığı, çalıþmaların sınırlı, systemsiz ve -yaz-çiz-cilde yolaçar nitelikte olduðu” vurgulanmıştır. 1951'de Türkiye'deki halk eðitimi çalıþmalarını deðerlendiren Amerikalı Profesör W. Dickerman'ın raporu da bu doğrultuda tespitler içermektedir.

Tek Parti Dönemi Kapanırken

1939-1945 Dünya Savaşı buhranının, bu yıllardaki eðitime verilen önem bakımından bir panssizlik olduðunu kabul etmek gerekir. Bununla birlikte 1940'ta, 268.476.000 TL'lik genel bütçeden Millî Eðitime 17.796.000 TL (yüzde 6,62) bir pay ayrılımla, 1945'e deðin pay ve oran yükseltilerek o yıl 603.405.000 TL'nin, 51.013.000 TL'si (yüzde 8,45) ayrılımlaştır. Bu dönemde, ilköðretimdeki hızlı yapılaşma ve öðretmen kadrolarının arttırılması yükünün ise tamamen il bütçelerine bırakıldığı unutulmamalıdır. Bu yıllarda yüksek öðretim gençliði 16 binlerde, liseliler 30 binlerde, ortaokulların genel mevcudu 100 bini aşma noktasında olup ilköðretimden yararlanan çocuklar da 1 milyona ulaşmıştır. Öyle bir noktaya gelinmiştir ki Baþbakan Recep Peker 14.8.1946'da hükümet programını Mecliste sunarken, “Köylünün de katkısı ile 10 yıllık bir sürede okulsuz köy bırakılmamasının hedeflendiğini, kentlerde köy çocukları için yatılı bölge okulları açılacağını, okullara laboratuvarlar kazandırılacağını, her seviyede ve branþta öðretmen yetiştirmeye önem verileceğini ve Teknik Öðretimin geliştireceğini” rahatlıkla söyleyebilmiştir. Nitekim, 1940'lara kadar, İstanbul Yüksek Öðretmen Okulu ile Ankara Gazi Orta Muallim ve Eðitim Enstitüsü dışında branþ öðretmeni yetiştiren kurum yokken Balýkesir ve İstanbul Eðitim Enstitüleri açılmış, bu okullarda Toplu Dersler bölümleri de oluşturulmuştur. Ancak, Köy Enstitülerine dönük ilgi, kent merkezlerindeki İlköðretmen Okullarından (eski Muallim Mektepleri) her nedense esirgenmiþ, daha önce sayısı 20 olan bu okullar, 1943-44 öðretim yılında 11'e, toplam öðrenci mevcudu da 2558'e düşmüştür.

Türkiye'de, liselerin ve ortaokulların en verimli ve başarılı dönemi olarak da 1940'lı yıllar gösterilir. Bunun da nedeni, okul sayılarının, öðretmen kadroları ile öðrenci mevcudlarının dengeye ve kaliteye ulaştırılmasıdır. Örneðin, 1949-50 öðretim yılına girilirken 406 ortaokulda, 4364 öðretmen, 65.169 öðrenciyi (her okula 11 öðretmen, 160 öðrenci), 63 lisede, 1931 öðretmen, 21.440 öðrenciyi (her okula 23 öðretmen, 258 öðrenci) okutmaya hazırды. Bu dengeler sonraki yıllarda bir daha yakalanamamış, eðitim ve öðretim aleyhine

giderek bozulmuştur. Okul ortamlarının eğitime uygunluğu, öğretim kadrolarının pedagojik yeterliliği ayrıca eğitime tanınan öncelik, yine 1940'lı yıllarda okuyanlar için bir panstı.

II. Dünya Savaşı sonrasında, Türkiye'nin Batı dünyasında yer alması ve çok partili demokratik hayata geçiş gündeme gelince, özerk üniversite ve din eğitiminin okul programlarına girmesi gibi iki farklı gelişme görüldü. 13 Haziran 1946 tarihli 4936 sayılı yasa ile İstanbul Üniversitesi, 1944'te Teknik Üniversite adını alan eski Yüksek Mühendis Okulu, Ankara'daki fakülteleri bünyesinde toplayan Ankara Üniversitesi özerklik elde etti. Ama, o yıllarda daha devrimci bir karakter sergileyen, öğretim üyelerinin bir bölümü de solculukla itham edilen Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Ankara Üniversitesi'nin döneminde bırakılarak özerklikten yararlandırılmadı. Buna karşılık, 1948'de Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü, 1950'de de Siyasal Bilgiler Okulu birer fakülte olarak üniversiteye bağlandı.

1946'da girilen çok partili rejim süreci, Halk Partisi iktidarını, güçlü Demokrat Parti muhalefeti karşısında birtakım ödüllere zorladı. O yılki CHP Kurultayında, okullarda din dersi okutulması önerildi. 1948-49 Öğretim yılında ilkokulların 4. ve 5. sınıflarına veli isteğine bağlı din dersi konuldu. Sonraki yıllarda bu uygulama ortaokul ve liselere kadar yaygınlaştıracaktır. 1949'da Ankara Üniversitesi'nde bir İlahiyat Fakültesi açıldı. 1948'de Millî Eğitim Bakanlığı'nca açılan, 10 aylık İmam ve Hatip yetiştirme kurslarının yetersizliği gerekçesiyle de 19 yıllık bir aradan sonra 1951'de İmam-Hatip okulları açıldı. Mevcut İmam-Hatip kursları ilkokula dayalı 4 yıllık birer meslek okulu oldu. 1955'te, bunlara 3 yıl süreli ikinci devreler (lise) eklenecektir.

1940-1950 döneminde meslekî ve teknik eğitime, savaş sonrası sanayileşme ihtiyacına bağlı olarak edildiği, 1930'larda sayısı 40'ı bulmayan meslekî ve teknik okulların, 1946'da 2004'ü aştığı (6 kat), öğrenci mevcudunun 5 binlerden 50 bine (10 kat) ulaştığı, bu okullardaki öğretmen ve usta kadrolarının da 500'den 3 bine çıktığı (6) kat görülmektedir. Bir yanda, ortaokul ve liselerde "kalite" kaygısı ile sayıların yavaş artması güdülürken, meslekî ve teknik eğitimde, vasıflı eleman ihtiyacını karşılayacak pratik ve kısa sürede yetiştirme yöntemlerine öncelik verilmiştir.

Demokrat Parti Dönemi (1950-1960)

Demokrat Parti'nin CHP iktidarından devraldığı eğitim mirası 17.428 ilkokul, 1.617.000 öğrenci; 406 bağımsız ortaokul, 68.000 öğrenci; 88 lise, 22.000 öğrenci; Köy Enstitüleriyle birlikte 326 meslekî ve teknik okul, 53.000 öğrenci; 34 üniversite ve yüksek okul, 25.000 öğrenci, 7.200.000'i okur-yazar (yüzde 34,6) kabul edilen 20.936.590 genel nüfus, tüm okullara ve bu genel nüfusa kültür, sanat, meslek eğitimi vermekle yükümlü toplam 47.700 kişilik, eğitimden profesöre kadar bir eğitim ordusuydu. Türkiye, 1923-1950 arasında sayıları dört katlamış; okur-yazar sayısını 1.400.000'den beş kat fazlasıyla 7.200.000'e ulaştırırken, genel nüfusa oranı 1/1100 olan öğretmen sayısını da dört kat arttırarak 1/440'a çıkartmış; ilk kez 40.000 köy sayısını aşan ve büyük çoğunluğu köy eğitimi için yetiştirilmiş bir kadroya sahip olabilmisti.

Yeni iktidar, 1940'lardan beri iğbâfında olan ve millî eğitimi yönlendiren kadroları deşirtmekle ipe bağıladı. Teknik eğitimin öncüsü Rüptü Uzel de Köy Enstitülerinin mimarlarından Tonguç da uzaklaştırılanlardandı. O sıradaki uluslararası esintilerle Türk-Amerikan yakınlaşmaları ise, klasik Batı örneği arayışlarını da sona erdirdi. Dönemin en güçlü Maarif Vekili sayılan Tefik İleri'nin ilk başkanlığında (11.8.1950-6.4.1953), Amerikan

kaynaklı eğitim yaklaşımları geldi. Müsteşar Reşad Tardu, yeni dönemin mimarıydı. Türkiye'ye çağırılan Florida Üniversitesi Profesörü Kate Wafford ile Boston Üniversitesi'nden W. Kwaraceus ve Dickerman, 1951'de incelemeler yaptılar. Amerika'ya da 25 eğitimci gönderildi. İzleyen yıllarda da 600 dolayında eğitimci ve eğitim yöneticisi inceleme gezileri için gittiler, geldiler. Bu trafik, ülkeye yepyeni kavramlar, projeler taşıdı. "Program Geliştirme", "Araç Geliştirme", "Beslenme Eğitimi", "Deneme Lisesi", "Fen Lisesi", "Barış Gönüllüleri", "Vakıf Bursları" bunlardandı. 1958'de kurulan Eğitim Millî Komisyonu da yapacağı çalışmalarda sözde bir yanlışlığa düşmemek için Japonya, Amerika, Fransa, İngiltere, Almanya ve İtalya ülkelerini kapsayan bir dünya turuna çıktı.

1948'de başlatılan ve köy şehir okullarının farklılığına kaldırmayı amaçlayan girişimlerin önemli bir adımı, 1950'de 3 sınıflı köy okullarının 5 sınıflı konuma getirilmesi oldu. 5166 ve 5210 sayılı iki yasa ise, 1942'de çıkartılan 4242 sayılı Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilâtı Yasası'nın koyduğu köylüye dönük imceyle okul yapımı yükümlülüklerini kaldırdığından, kimi köylerde bitmek üzere olan okullar, tamamlanmak üzere dursun, çatısı, duvarları bir anda yıkılıp enkazı adlandı. Köy Enstitülerinin ilköğretmen okuluna dönüştürülmesi, Halkevlerinin kapatılması, okur-yazarlığın yaygınlaşmasını da olumsuz etkiledi. 1955'e doğru genel nüfus 24 milyonu bulduğunda, gerçi resmî rakamlar okuma-yazma bilenlerin oranını yüzde 40'a yaklaşmış gösteriyordu ama, 1950'deki okuma-yazma bilmeyen 13 milyonluk nüfusa 1,5 milyon daha eklenmişti. 1960'a gelindiğinde ise 27.800.000'lik genel nüfusun ancak yüzde 39'u olan 11 milyon insanımız okuma-yazma biliyor gözükürken, bu olanaktan yoksun bırakılanların sayısı 18 milyona yükselecekti. Oysa, okuma ve yazma bilmenin çok daha önem ve gereklilik kazandığı kentsel ağırlıklı toplum sürecine girilmişti. Bir başka kıyaslama ile Saltanat'ın Cumhuriyet'e bıraktığı 10 milyon dolayındaki "ümmi"ye mukabil, Cumhuriyet'in 40. yılına doğru 20 milyon cahilimiz var demekti. Demokrat Parti döneminin, eğitim tarihimizdeki bir sorumluluğu bu sayıya somutlaşmaktadır. Öte yandan, sanki bir önceki dönemde milliyetçilik, halkçılık gözardı edilmiş ya da CHP bu iki ilkeye sol ideoloji pencerelerinden bakmışçasına bir savla, ümmetçi-Türkçü ilkeler ortaya atıldı. Çözüm getiren akılcı politikalar yerine, duygusal ve kaderci yollar aranması da 1950-60 arası on yılın gündeminden eksilmemiştir.

İlköğretim ve okul öncesi eğitim düzeyinde önemli bir çalışma, 1953'teki Beşinci Millî Eğitim Dürası kararlarına bağlı olarak 1948 Programının bütünüyle ele alınmasıdır. Bu amaçla 1953-54 yıllarında Bolu'da ve İstanbul'da Deneme ilkokulları açılmıştır. Ovide Decroly, Fanny Dann ve Effie Bathurst'in etkilerini yansıtan, köy okulları için ilgi odaklarının içeren, dönüştürülmüş köy okulu programının hazırlanması ve uygulanması Bolu'da gerçekleştirildi. Bu çalışmalarda, 1952'de Türkiye'deki köy okullarını inceleyen K. V. Wofford'ın raporundan da esintiler vardır. Öğrencilerin serbest bir atmosferde çalışmaları, sosyal faaliyetlere yer verilmesi, konu seçiminde ve aktarımında öğretmene esneklik ve inisiyatif tanınması bu yeni sistemin özüyüdü. Ama, deneme okulları, devamlı ve sistematik bir değerlendirme yaklaşımıyla birer program geliştirme laboratuvarı içerdiği kazanamadı. İlköğretimde gündeme gelen ikinci bir yenilik 4. ve 5. sınıflarda, Coğrafya, Tarih ve Yurttaşlık Bilgisi derslerinin "toplum ve ülke incelemeleri", Tabiat Bilgisi, Tarım, Aile Bilgisi derslerinin de "Fen ve Tabiat Bilgileri" adı altında birleştirilmesi oldu. Yedi yıl süren ve denemeliği daha ziyade kâğıt üzerinde kalan bu çalışmalara paralel "temel kabiliyet testleri" de 1957-61 arasında uygulanmıştır. Fakat asıl değerli sonuç, 1954-1955 Öğretim yılından

itibaren esnek çerçeveler içinde yürütülen ve deneysel mahiyetteki faaliyetlerin, 1961'de değiştirilen İlkokul Programına önemli bazı yenilikleri katmış olmasıdır.

Yönetim, İlköğretim çağındaki nüfusun tamamına yetecek okul ve öğretmenleri sağlayamamanın yarattığı sorunu çözebilmek için, -Köy Okulları ve Köy Enstitüleri Teşkilatına alternatif de bulunamadığından- Silahlı Kuvvetlerin imkânlarına başvurmuş, 15 Nisan 1959'da, Kara, Hava, Deniz ve Jandarma Komutanlıklarına bağlı 2 ay süreli "Okuma-Yazma Taburları" kuruldu gibi, 1952'de kapatılan Halkevlerinin yerine de kitle eğitimi amacıyla dönük olarak Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde Halk Eğitim Bürosu kurulmuş, bu büro aracılığıyla kasabalarda Halk Eğitimi Merkezleri, köylerde de Halk Okuma Odaları açılmaya başlanmıştır. Bu örgüt, 1960'ta Halk Eğitimi Genel Müdürlüğü adıyla altında yenilenecek ve Türkiye'deki yaygın eğitim faaliyetlerinin beceri kurslarına ağırlık veren evresi başlayacaktır.

1930'lu yıllarda önce kent okullarında, sonra da köy ilkokullarında kaldırılan din derslerininubat 1949'da CHP hükümetince "program dışı ve ebeveyn isteğine bağlı" olarak ilkokulların 4. ve 5. sınıflarına konması ardından, DP yönetimi iktidara gelipinden altı ay sonra Kasım 1950'de din derslerinin program içine alması ama, çocuğun bu dersi izlemesi kararını yine ebeveynlere bırakmıştır (zorunlu Ahlak Bilgisi dersinin konulması 1974-75'te CHP-MSP Koalisyon Hükümeti'nin kararıyla; din dersi ile ahlak dersinin birleştirilip ilkokuldan liseye kadar zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi konulması ise Anayasa'nın 24. Maddesi gereği olarak 1982-83 öğretim yılında Askerî Yönetim zamanındadır). 1956-1957 öğretim yılında da ortaokul ve dengi okulların 1. ve 2. sınıflarına Seçmeli Din Dersleri konuldu. (Lise ve Dengi okullara Seçmeli Din Dersleri uygulaması 1967-1968'dedir). 1930'larda herhangi bir yasal önleme başvurulmaksızın, öğrenci yazılımlarının giderek düşmesi sonucu kendiliğinden kapanan İmam-Hatip okulları, aynı biçimde yasal bir düzenlemeye gerek duyulmadan, 1951 ve sonraki yıllarda çözülmeye başlamış, ilkin İstanbul, İzmir, Konya başta olmak üzere 7 il merkezinde açılan bu kurumlar için, İlim Yayma Cemiyetleri aracılığıyla geniş yardım ve katılım kampanyaları gerçekleştirilmiştir. İki devreli (ortaokul-lise) meslek okulu konumundaki bu kurumların birinci devreleri 4, ikinci devreleri 3 yıldır. 1959'da, gerek bu okullara meslek dersi, gerekse ortaokullara din dersleri öğretmeni yetiştirmek için İstanbul'da ilk Yüksek İslâm Enstitüsü açıldı. 4 yıllık olan bu kurumların diğerleri, Konya, Kayseri, İzmir ve Erzurum gibi bölgesel merkezlerde ve yüksek din eğitimine elverişli kentlerde kuruldu. Buralardan mezun olanlar, Diyanet İşleri Başkanlığının müftülük ve vaizlik hizmetlerine de atanmaktadırlar.

Bu gelişmenin, doğrudan DP aleyhine değerlendirilmesi mümkün değildir. Ama, bu durum, Köy Enstitüleri'nin kapatılması gibi olumsuz bir gelişme ile aynı zamana rastladığından haklı tepkilere ve eleştirilere konu olmuştur. 1953'te, programın son bir kez daha değiştirilen ve kuruluş amaçlarından bütün bütün uzaklaştırılan enstitüler, 27 Ocak 1954 tarihli 6234 sayılı yasa ile birer öğretmen okuluna dönüştürüldü. Öğretim süresi 6 yıl ve ilkokula dayalı olan bu yeni ilköğretmen okullarına, her yıl imtihanla ve yüzde 75'i köy ilkokulu mezunlarından öğrenci alınması öngörüldü. Bunun sonuçları 1960'a değin örtbas edilmiş, ancak 27 Mayıs'tan sonra, doğan açığı süratle kapatılabilmek için 11 Ekim 1960'ta 97 sayılı yasa ile üniversite ve yüksek okul mezunları, askerlik yükümlülüklerini yerine getirmiş olmak üzere yedeksubay öğretmen sıfatıyla Millî Eğitim Bakanlığının emrine verildiği gibi; 5 Ocak 1961 tarihli ve 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile de ortaokul

ve dengi okul mezunlarından 18 yaşını tamamlamış olanlara kurs görmek partıyla muvakkat öğretmenlik, lise ve daha yüksek okul mezunlarından istekli olanlara da meslek derslerinden ve bunların uygulamalarından imtihana girmek kaydıyla öğretmenlik yolu açılmıştır. Nihayet 18 Temmuz 1963'te de 291 sayılı kanunla askerliklerine karar alınmış ilköğretmen okulu mezunlarının temel askerlik eğitiminden sonra Millî Eğitim kadrolarına verilmesi sağlanmıştır. Ancak bu önlemlerdir ki, 1960'ta yüzde 39'a gerileyen okuryazarlık oranı 1965'te yüzde 48 düzeyine çıkartılmış, okullardaki büyük öğretmen açığı da iyi kötü onarılmıştır. Dernekler aracılığı ile ve ilk zamanlar gayriresmî tarzda, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'na da tamamen aykırı biçimde ortaya çıkan Kur'an kursları ise hafızlık taliminin ve konsantrasyonunun daha verimli olabilmesi gerekçesiyle, küçük yafta ve zorunlu ilköğretim çağındaki çocukları kaçak olarak almayı amaçlamış; böylece devlet ilkokullarında okuma hakkından yoksun bırakılan çocuklar, "medrese"de okuduklarına inanılarak avutulmuşlar; Arap harfleriyle Kur'an okuyabilir fakat Arapça okuyup yazamaz, Türkçe okur yazar olmayan ilginç bir zümre ortaya çıkmıştır. Bunlardan çoğu, kadrolu imam ve müezzin olabilmek için dıparıdan ilkokul bitirme sınavlarına girmek zorunda kalmışlardır. Bu zümre ile İmam-Hatip mezunları arasında da daha o yıllarda karışık suçlamalarla bir rekabet doğmuştur.

Orta öğretimde önceki dönemin "nitelik" kaygısı da bir tarafa itilip "nicelik" nicelik politikası izlenmiştir. Örneğin, 1949'daki Dördüncü Dura'da Millî Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu'nun "Lisenin hedefi nedir? Lise, ortaokul gibi, yüzde 70'i hayata atılacak, yüzde 30'u yüksek tahsile devam edecek talebe yetiştiren bir müessese midir? Lise bu değildir. Lise hiç değilse nazari olarak mezunlarının tamamı yüksek tahsile gidebilecek bir müessesedir" açıklaması bir tarafa bırakılıp en küçük yerleşim merkezlerinde bile plansız, binasız, kadrosu yetersiz, donatısız liseler açılarak umudunu üniversiteye bağlayan milyonluk işsiz gençler ordusunun kapısı aralanmıştır.

Dönemin birkaç iyi uygulaması özel programlı lise yeniliğinde görülüyor. 1953-1954 öğretim yılına rastlayan ve orta dereceli okullarda program geliştirme kapsamında yer alan bu uygulamaların en başarılı örneği İstanbul Atatürk Kız Lisesi'nde gerçekleştirildi. II. Dünya Savaşı sonrasında hızla artan nüfusa ve eğitimde demokratikleşme kavramına bağlı olan bu yenilik, Türkiye'de 1953'te gündeme geldi. Hazırlanan Deneme Okulu Program Taslağı, adı geçen lisede 1955-56 öğretim yılından başlayarak uygulandı. Bunu, Ankara Bahçelievler Lisesi izledi. Ford Vakfı'nca desteklenen çalışmalarla 6 erkek koleji de deneme okulları listesine alındı. Bu okulların tek ya da çok amaçlı olabilmesi esnekliği öngörüldü. Ama ilke olarak okul programlarının amaçlarını, öğretim metodlarını, öğretilen konuları, öğrenme zevkini, öğrenciyi çalışmaya yönlendirmeyi, öğretmeni ipbağında yetiştirmeyi denemek gözetildi. İstanbul Atatürk Kız Lisesi'nde uygulanan programın ders dağıtım cetvelinde orta kısım için, haftada toplam 27 saat ana dersler ile 8 saat özel dersler olmak üzere 35 saat çalışma vardı.

1951-1954 arasında genel liselerde öğretim süresi 4 yıla çıkartılırken olgunluk sınavları kaldırıldı. 1954-55 öğretim yılında yeniden 3 yıla döndüğünde ise olgunluk sınavı konmadı. Lise Müfredatı, 1957'de yeni baptan düzenlenmiş, derslerde ve konularda önemli bir değişiklikte gidilmemekle birlikte, eğitimde ileri ülkelerin programları örnek alınmaya çalışılmıştır.

1956'da çıkartılan 660 sayılı "Güzel Sanatlarda Fevkalâde İstidat Gösteren Çocukların Devlet Tarafından Yetiştirilmesi Kanunu" bu alandaki ihtiyaca cevap vermiştir. Öte yandan, ortaöğretimdeki fırsat eşitliği dengesinin, 1955'te, ülkenin Batı bölgeleri lehine giderek daha çok bozuldu, bunda da politik yaklaşımlardan daha ziyade ailelerin sosyo-ekonomik yapısının, bölgesel kalkınma imkânlarının rol oynadığı görülmektedir. Liselerin, küçük ve seçkin bir azınlığın okulu olmaktan çıkıp ortaokullarla beraber kitle öğretimine yönelmesi, öğrenci kompozisyonlarının değişmesi ve lise kapılarının her tipten ailelerden gelen öğrencilere açılması, bunun sonucunda da lise ve ortaokullarda zihin, yetenek, motivasyon, değer yargıları ve davranış bakımından daha zengin bir çeşitliliğin ortaya çıkması 1955'ten sonradır.

Bundan dolayıdır ki 1960'lardan başlayarak "seçkin azınlık" olmak özlemini koruyan ailelerin öncülüğünde başka bir akım; Özel Okullara, Anadolu Liselerine yönelişi hızlandırmıştır. Yine, 1950'lere gelinceye kadar liseler, yüksek öğretime öğrenci hazırlama amacıyla ve 1960'a kadar da her lise mezununun bir yüksek öğretim programı seçebilmesi imkânı varken, 1950-60 arasındaki kaliteyi gözardığı eden okullaşma çabaları, üniversite ve yüksek okulların kapasitelerini birkaç misli aşan lise mezunlarının birikimine neden olmuştur.

1940-50 arasında meslekî ve teknik orta öğretime önem verilmesine karşılık 1950 sonrasında, klasik ortaokulların hızla artışı; teknik okulların aleyhine oldu. Bu, yalnız okul sayılarında değil, okul programlarında da kendini göstermiş; 1956-1957 öğretim yılından itibaren meslek ortaokulları bir bakıma, iş programları adını basan birer ortaokul kimliği kazanmıştır.

1950'li yılların sonlarında, öğretim sistemlerinin ve kurumlarının, halkın eğitimlerine göre yönlendirilmesi süreci başlatılınca, üniversite ve yüksek okulların da bölgelere yaygınlaştırılması kaçınılmazdı. 1955-57 arasında 4 yeni üniversite ve birçok yüksek okul kuruldu. Ege Üniversitesi (1955), Karadeniz Teknik Üniversitesi (1955), Ortadoğu Teknik Üniversitesi (1956), Erzurum Atatürk Üniversitesi (1957); 1959'da ise İstanbul, İzmir, Ankara ve Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademileri, Bursa, Buca Eğitim Enstitüleri öğretime açıldı. Ancak, DP iktidarı, 1946'da özerklik elde eden İstanbul ve Ankara üniversitelerinin tutumlarından duyduğu rahatsızlık sonucu yeni üniversitelere özerklik vermedi. Hatta, 1954'ta Millî Eğitim Bakanının, ilgili üniversite senatosundan görüş almak amacıyla öğretim üyelerini görevden alma yetkisiyle donattı. Bundan dolayı da 1950-60 dönemi, üniversite çevrelerinin en ziyade rahatsızlık duyduğu yıllar olmuştur.

5-14 Şubat 1953 tarihleri arasında toplanan V. Millî Eğitim Kurulunun gündeminde "Okul Öncesi Eğitim ve Öğretim", "İlkokullarda sağlık konusunda alınması gereken önlemler", "Özel Eğitime Muhtaç Çocukların Eğitimi", "İlköğretim ve Eğitim Yasası Tasarısı ve İlköğretimin Planlanması", "İlkokul Programı", "Yeni İlkokul Yönetmeliği", "İlkokullara Öğretmen Yetiştirme ve Yeni İlköğretmen Okulu Programı" vardı. On gün boyunca komisyonlarda ve genel kurulda tartışılan bu gündemden, ancak sekiz yıl sonra gerçekleşen önemli bir sonuç çıkmıştır ki, o da 6 Ocak 1961'de Millî Birlik Komitesiince yasalaştırılan 222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu'dur.

18-23 Mart 1957'deki VI. Kurul'da, Meslekî ve Teknik Öğretimle Halk Eğitimi tartışılmış, enstitülerin 3 yıla çıkartılması, ortaokul (birinci devre) kırsallarında, genel ortaokullardakine denk kültür verilmesi vb eğitimin ikinci ve üçüncü sınıftaki sorunları konuşulmuş; Halk

Eđitimi alanýnda ise “gönüllü eleman yetiştirilmesi”, “Görme ve iþitme yolu ile eđitim”, “Köycü Kardeþ Kollarý”, “Ordunun ve öteki bakanlýklarýn yardýmý” gibi, çođunun gerçeikleştirilemeyeceđini, gündeme getirenlerin de bildiđi konular tartýþýlmýþtır.

1960'tan Günümüze Bir Değerlendirme

27 Mayıs 1960'tan sonra esen olumlu hava; izleyen koalisyonlu yıllardaki arayýþlar; ilk kitlesel öđrenci eylemlerinin, öđretmen boykotlarýnýn 1971'e deđin getirdikleri ve götürdükleri; okul, öđretmen ve öđrenci kalitelerinin erozyona sürüklendiđi, öđretim kurumlarýnda çalkantý ve anarþinin yaþandýđý 1975-1980 yıllarý; 12 Eylül dönemi ve sonrası; geleceđin araþtırmacılarına yýđýnlarla doküman býrakmýþ bulunuyor. Fakat þu gerçek ki, bu kırk yılın belgelerine eđilenler ne kadar iyimser ve objektif olsalar da eþ zamanlý evrensel eđitim geliþmelerinin yanýnda, Türk millî eđitiminin giderek kalite yitikliđine uđradýđýný, bir iç açýsýyla saptamaya mecbur olacaklardýr. Bu gerçeđin gerisindeki asýl neden ise 40 yılda genel nüfusunu % 250 artýran ve okul çađý nüfusunu 20 milyonun üzerine çýkartan ülkenin demografik yapýsýdır. Ýpte o vakit akla gelen, “Aþ tabýnca kepçeye paha yetmez!” atasözüdür.

1850'lerde baþlayan eđitim çabalarý; yine bu son 40 yılda, barýþ gönüllülerinden, yedeksubay öđretmenlerden, “hýzlandýrýlmýþ öđretim” gülünçlüklerinden, kırk yılda aþýlamayan okur-yazarlýk kördüđümünü dört ayda aþabilme safdilliđinden medetler umarak hedefleri kovalarken daima daha geriye düþmüþ; eđitimimiz onca ilginç deney yaþamasýna rađmen þartlarýna uygun modelleri yakalayamamýþ; bütün bu çalkantýlar arasýnda, oturmuþ birçok ilkeleri, yöntemleri, disiplinleri de terk etmiþtir. Dođal ki bu çözümler, örneđin ilkokul, ortaokul, lise bitirme sýnavlarýnýn kaldýrýlmasý, Türkçenin bir baraj dersi olmaktan çýkartýlmasý, okullardaki yýđýlmalarý önlemek için “reform” denilerek yönetmeliklerde yapýlan deđiþiklikler, üniversitelere ortaokul düzeyinde Türkçe dersi konulmasý gibi düþündürücü sonuçlar getirmiþtir. Her yüzeysel ve yapay deneme, topluma “Millî Eđitim'de reform” olarak tanýtýlmýþ; ama hiçbir þartlarýmýza uygun, kalıcı, verimli, baþarıyý arttırıcı yenilikler olamamýþtır. Bunda da gelip geçici bakanlarýn “az zamanda çok iþler yapmýþ olmak” hevesleri vardýr. 1920-1960 arasýnda 27 bakanla temsil edilen Millî Eđitim, 1960-2000 arasýnda da bir o kadar bakan daha görmüþ; hükümetler daha sýk deđiþmiþtir. Yönlendirici üst düzey kadrolar ise, 1960'lara kadarki tasfiyelerden sonra, ülkenin eđitim sorunlarýna vakýf olanlardan ziyade, politik, ideolojik, bölgesel yakýnlık ve dostane iliþkilere göre doldurulduđundan, bakan trafiđindeki hýzlılýđa koþut bir bürokrat trafiđi de kaçýnýlmaz olmuþtur.

1961'e girilirken ilkokuldan üniversiteye kadar 3.400.000 dolayýnda öđrenci 26.000 okulda eđitim imkâný bulurken (genel nüfusun yüzde 12'si), 2000'de gerçi, 75.000 okulda 13.500.000 öđrenci (genel nüfusun yüzde 21'i) okuma fýrsatý elde etmiþtir ama, bu sayý ve oran, okuma yoksunu çađ nüfusunu azaltmadýđý gibi, okuyanlarýn da çađdaþ eđitim, öđretim görebildiklerini ifade etmemektedir. Bu gerçek; 1976'dan beri Millî Eđitim Bakanlýđýnýn görev ve yetkilerinin tanýmýnda geçen “Türk milletinin bütün fertlerini, Atatürk devrimlerine ve Anayasa'nýn baþlangýcýnda ifadesini bulan Türk milliyetçiliđine bađlý, kaderde, kıvançta, tasada ortak, bölünmez bir bütün halinde millî þuur ve ülküler etrafýnda yetiþtirmek” savý açýsýndan ayrıca düþündürücüdür.

1960 sonrası yönetimlerinin, yoğunlaşan sorunlara çözüm bulur umuduyla Millî Eğitim Bakanlığı toplantıya çağırıldığı görülmektedir.

5-15 Şubat 1962'deki Yedinci Dönem'de, tüm yurttaki eğitim ve öğretimin belli bir sistem içinde yaygınlaştırılması, 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu'nun belirlediği biçimde ilköğretimin ve ortaöğretimin düzenlenmesi, yaş ve beceri düzeylerinin her eğitim-öğretim kademesinde dikkate alınması, öğretimde, çevrenin ekonomik özelliklerinin de gözönünde bulundurulması, ortaokullarda, zorunlu derslerin yanına seçmeli dersler de konması, ortaokul sonrası için okul yönetimlerinin velilere yöneltme tavsiyesinde bulunması, tek amaçlı lise yerine, ortaokula dayalı çok amaçlı lise programlarının hazırlanması, lise ve dengi meslek okullarının bitirenlerin, tek elden yönetilecek, çeşitli olgunluk sınavlarından geçirilmeleri; kız teknik öğretiminin, çevrenin yaşama koşullarını geliştirici yönde ve sanat zevki verecek tarzda belirlenmesi; erkek teknik öğretiminin amacının, ülkenin teknik alandaki insan gücü ihtiyacını karşılayacak biçimde düzenlenmesi; Eğitim Enstitüleri'nin tüm bölümlerinin üç yıla kısaltılması öngörülmüştür.

28 Eylül-3 Ekim 1970'deki Sekizinci Dönem'de "Eğitim sisteminin toplum ihtiyaçlarına cevap vermekten uzak olduğu, ekonomik ve sosyal kalkınmayı hedef alan bir eğitime ihtiyaç bulundu" vurgulanarak bir diğeriyle birlikte üçlü sistemin (ilköğretim-ortaöğretim-yükseköğretim) sağlıklı bir yapıya kavuşturulması; ilköğretimin 222 sayılı yasanın öngördüğü tarzda işlenmesi; ortaöğretimin genel kültür ve yurttaşlık eğitimi veren, öğrencileri ilgi ve yeteneklerine göre yönlendiren iki devreli konumda düzenlenmesi; programlar arasında yatay ve dikey geçiş imkânlarının hazırlanması; küçük yerleşim birimlerinde çok amaçlı (genel, mesleki ve teknik programların yan yana uygulandığı) liseler açılması gündeme getirilmiştir.

24 Haziran - 4 Temmuz 1974'teki Dokuzuncu Dönem'de; Millî Eğitim Temel Kanunu'nun getirdiği esasların irdelenmesi; buna bağlı olarak, ortaokulun, ilköğretimin ikinci kademesi sayılması; ortaöğretimde hem mesleki hem yüksek eğitime, bir yönüyle de hayata ve iş alanlarına hazırlayan programlara yer verilmesi; ortaöğretimde ders geçme ve kredi sisteminin uygulanması; öğrenci akışında, ölçme ve değerlendirme işlemlerinin ilkelere bağlanması; bakanlık merkez ve taşra örgütlerinin yeni okul sistemi bütünlüğüyle bağlanacak tarzda yeniden ele alınması tartışılmıştır.

23-26 Haziran 1981'deki Onuncu Dönem'de; eğitim programları, öğrenci akışını düzenleyen kurallar; okul öncesi eğitim, temel eğitime bağlama yapısının 7'den 6'ya indirilmesi öngörülmüş, ancak uygulamaya 1983-1984 öğretim yılında başlanmıştır.

8-11 Haziran 1982'deki Onbirinci Dönem'de; öğretmenlik ve sorunları; 18-22 Temmuz 1988'deki Onikinci Dönem'de Türk Eğitim Sistemi, yüksek öğretim, öğretmen yetiştirme, eğitimde yeni teknolojiler, Türkçe ve Yabancı Dil eğitimi-öğretimi; eğitim finansmanı, öğretim programları; 15-19 Ocak 1990'daki Onüçüncü Dönem'de yaygın eğitim konuları 27-29 Eylül 1993'teki Ondördüncü Dönem'de, eğitim yöneticileri, okul öncesi eğitim; 13-17 Mayıs 1996'daki Onbeşinci Dönem'de, zorunlu ilköğretimin 8 yıla kısaltılması önerisini de içeren, 2000'li yıllarda Türk Millî Eğitim Sistemi tartışılmış; 22-26 Şubat 1999'daki Onaltıncı Dönem'de da Mesleki ve Teknik eğitimin ortaöğretim sisteminde ayrılmış olarak yeniden yapılandırılması gündemlerin başlıca konuları olmuştur.

Dönemler, Millî Eğitimin gerçek ve çok boyutlu sorunlarına çözümler aranan geniş kapsamlı birer forum olmakla birlikte, onca heyecana, yükselen tansiyona, oluşturulan

ortak görüplere ve kararlara rağmen, her seferinde “öncekilerde varılan kararlarnın uygulamaya konulmadığından yakınıldığına göre” fiili sonuçları bakımından bu toplantıların çoğu göstermelik olmuştur. Yine, alınan kararlarnın uygulamaya dönüştürülmesinde okul ve öğretmen için hedefler gösterilmediği için, örneğin, “öğrencilerin beden, zihin, ahlák, ruh ve duyu bakımından dengeli ve sağlıklı yetiştirilmeleri” gibi, Millî Eğitim Temel (Madde 2) Yüksek Öğretim (Madde 4) kanunlarına dahi giren kimi kararlarnın, nasıl ve hangi vasıtalarla gerçekleştirileceği havada kalmıştır.

Öte yandan 1982'deki Onbirinci Dûra'da “Eğitim hizmetindeki öğretmen ve eğitim uzmanlarının durum ve sorunları” tek maddelik gündeminin uzun uzun tartığılması, Türkiye gerçeklerine göre öneriler getirilmesi, öğretmenlik standartlarının ortaya konulması; hizmet öncesi ve hizmet içi eğitimlerle geçiştirilemeyecek bu sorunun bir bütün olarak ele alınması; öğretmenlik davranığının, özel bir meslek bilgisi programıyla kazandırylabileceği ve Hizmetiçi Eğitim Dairesi'nin çalışmalarının yetersiz kaldığı vurgulamaları da somut ve inandırycı tepebbüslere dönüşmemiştir.

Onbeşinci Dûra'da, ilköğretimin 8 yıla çykartılması kararının alınması sırasında yabananlar, þûraya siyaset ve din istismarı tabıymaktan çekinmeyen kimi milletvekillerinin takındıkları tutum dikkatlerden kaçmamıştır. Bunlardan biri Kur'an kurslarının kapanacağını ima ederek “Tilâveti öldürüyorsunuz!”; diğeri “Siz burada istediğiniz kararı alın; yasa tasarısı komisyonda önümüze gelince icabına bakarsız!” tepkileri herhalde komisyon tutanaklarına geçmiştir. Bu þûradan ancak bir yıl sonra ve nice zorlamalarla Meclis gündemine tabınan 8 yıllık zorunlu eğitimin, 1970'lerden beri ertelene ertelene nasıl çetin bir savaşıyla yasalağını ise Türk toplumu hayretle izlemiş; bu zor dönemeç, aynı zamanda ulusça verilen bir sınav olmuştur.

Türk eğitiminde, her derecedeki eğitim kurumu için “millî”, “genel”, “özel” amaçların belirlenmesi, 1940'lara kadar gider. 1948 İlkokul Programındaki “İlkmekebin bağlıca maksadı, genç nesli faal bir halde hayata intibak ettirmek suretiyle iyi vatandaşlar yetiştirmek” ilkesi buna bir örnektir. Hatta amaçların dayanağı düsturlar, parti programlarında yeralmıştır: “Kuvvetli cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, laik ve inkılapçı vatandaşlar yetiştirmek” gibi... Eğitimin amaçları kalkınma planlarında da vurgulanmıştır. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planındaki “Eğitim, kalkınmanın en etkili aracıdır. Eğitimle davranışları değiştirmek, yaratıcı gücü arttırmak, kipiilere yeteneklerine göre yetişme olanağı vermek, insanlara doğal ve toplumsal çevrelerini tanıtmak”; İkinci Beş Yıllık Plan'daki “Vatandaşların refah ve mutluluklarını arttırmak, kültür değerleri korunarak eğitim vermek” vb gibi. 13 Ekim 1972'de belirlenen Millî Eğitim reform Stratejisi ise, 14.6.1973'te 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'nun çykmasına kaynak olmuştur.

Kanunun 1. maddesi “Türk Millî Eğitiminin düzenlenmesinde esas olan amaç ve ilkeler, eğitim sisteminin genel yapısı, öğretmenlik mesleği, okul bina ve tesisleri, eğitim araç ve gereçleri ve devletin eğitim ve öğretim alanındaki görev ve sorumluluğu ile ilgili temel hükümleri bir sistem bütünlüğu içinde kapsar” der. Bununla en azından, okul binalarının, öğrenci çalışma vasıtalarının (sıra, masa, tahta, laboratuvar, kitaplık, okul gereçleri vb) normalize edilmesi, sağlık ve pedagojik þartların uygun düzeye getirilmesi, öğretmenlerin, eğitim mesleğinin “ehli” olmaları hedeflenmiştir. 14. maddede eğitim kurumlarının yer, bina, tesis ve ekleri, donatım, araç-gereç ve kapasiteleri ile ilgili standartların önceden tespiti ve optimal büyüklüklerde kurulması, verimli çalıştırılması hükme bağlanmış, 53. madde ile de

eğitim teknolojisi, program ve metodların yeniletilmesi, geliptirilmesi öngörölmüptür. Bu yasanın, 1983'te çýkan 2842 sayılı kanunla değipik 2. maddesinde ise "Atatürk milliyetçiliğine bağlı, Türk milletinin milli, ahlâkî, insanî, manevî, kültürel değerlerini benimseyen, koruyan, geliptiren, ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan, insan haklarına ve Anayasa'nın başlangıçındaki temel ilkelere dayanan milli, demokratik, laik, sosyal bir hukuk devleti olan TC'ye karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar yetiştirmek; beden, zihin, ahlâk, ruh ve duyu bakımlarından dengeli ve sağlıklı... vs vs" denilmiştir. Ancak hizmetin ve ortamın nasıl sağlanacağı, kaynakların nerelerden temin edileceği belirtilmediğinden; sırf yasalara "en iyi ve edebi" sözlerin konulmasıdaki hikmet-i hükümet uyarınca daha böyle nice madde yasada yer almıştır. Yasa, Türk dilinin her kademedede öğretilmesini vurguladığı gibi (10. madde), Türk çocuklarının iyi birer vatandaş olabilmeleri için, gerekli bilgi, beceri, alışkanlık ve davranışları, milli ahlâkî edinmeleri, ilgi, istidat ve kabiliyetleri yönünde yetişmeleri zaruretini de (23. madde) ihmal etmemiştir. 18. ve 19. maddelerde eğitim sistemi "örgün" ve "yaygın" olarak iki ana bölüme ayrılarak örgün eğitimin; Okul Öncesi, İlköğretim, Ortaöđretim ve Yükseköđretim kurumlarını kapsaması öngörölmüptür.

Bu kanunun en çarpıcı yanı ise kuşkusuz 4-17. maddelerdeki temel ilkelerdir. Eğitimde din, dil, cinsiyet, ırk farkı gözetilmemesi, programların Türk vatandaşlarının istek ve kabiliyetleri yönünde düzenlenmesi, herkesin yeteneğine uygun programları seçebilmesi; eğitimde kadın-erkek eğitimi, genel ve meslekî eğitim fırsatlarının yaşam boyu sürekliliği, demokrasi bilincinin beslenmesi, eğitimde laikliğin esas kıyınması, programların, metodların, araç-gereçlerin bilimsel ve teknolojik esaslara uygunluğu, eğitim-insangücü-istihdam ilişkilerinin planlanması, bina-tesis-donatım-personel standartları da yasada unutulmamıştır ama aradan geçen yıllarda, bu doğrultularda yatırımların planlandığına, bütçelerden ödenekler ayrıldığına ilişkin ciddi girişimler görölmemiştir. Aksine, giderek çöğlaşan eğitim çadı nüfusu karşısında, "okul ve öğretmen yok denmesin!" düşüncesiyle her tip yapıdan, her tip okumaktan istifade yolları aranır olmuştur. Nihayet öğretmen açığı on binleri, yirmi binleri, otuz binleri bulunca bütün üniversite mezunlarına, hukukçulara, mühendislere, veterinerlere, jeologlara, hatta pratisyen hekimlere -pedagojik formasyon da aranmaksızın- öğretmenlik yolu açılmış; bir zamanlar çavuş eğitmenler gönderilebilen köylere üniversite mezunu her branştan gençler "sınıf öğretmeni" unvanıyla sevk edilmiştir. 1997'de açılan bu yeni çözüm kapısının gerisinde ise öğretmen yetiştiren köklü bütün kurumların söndürölmesi, bu en önemli ulusal mesleği besleme görevini üniversitelere devreden bakanlığın, asıl işlevinden ve sorumluluğundan sıyrılması gerçeği vardır. Kapı bir kez, onbinlere açıldığı için de her sıkışmada aynı yolun kullanılması doğaldır. Oysa bu, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının özüne terstir: "Kimse eğitim ve öğretim hakkından yoksun bırakılamaz. Öğretim hakkının kapsamı kanunla tespit edilir. Eğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri ve inkılapları doğrultusunda çadı bilim ve eğitim esaslarına göre devletin gözetimi ve denetimi altında yapıılır. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılmaz" (1982 Anayasası, 42. madde). Bu hüküm, kuşkusuz, eğitim ve öğtimi yürütecek elemanların da çok iyi ve pedagojik formasyon da kazanarak yetişmiş, gereksinimi karşılayacak nitelik ve nicelikte olmalarını gerektirmektedir.

Plan ve Eğitim

1960'ly yıllarda planly döneme geçilince gerçi editime önem verildiði her vesileyle vurgulanmıþtır. Ama, editimin bir uzun süreç olduðu, kuþaktan kuþaða geliþtirilerek sürmesi gerekliliði, yetkililerin bir kaygısı ve amacı olamamıþtır. Birinci ve İkinci Beþ Yıllık Kalkınma Planlarında “Kalkınmanın gerektirdiði sayı ve yeterlilikte insan gücü editimine önem verileceði”, Üçüncü Plan'da, “Eğitim sisteminin, kalkınma sürecinin bir parçası olduğu”, Beþinci'de, “En değerli milli varlığımız ve beceri kaynağımız olan çocuklarla gençlerin kalkınmanın sürekleyci unsurları oldukları” yinelenmiþse de örneğin 1979-1983 yıllarını kapsayan Dördüncü Beþ Yıllık Plan'da “Eğitimde beklenen hedeflere ulaþılamadıđy, editim sisteminin, sosyal adalet sağlanamadığy için, kalkınmanın gerektirdiði nitelikte ve nicelikte insan gücü yetiþtirmede yetersiz kaldığy”; 1985-1989 Beþinci Yıllık Plan'da da “Geçmiþ plan dönemlerinde editim sektöründe kullanılan kaynaklar arasında, sayı ve nitelik geliþmesi sağlanamadığy” ifade edilebilmiþtir. Devlet Planlama Teþkilatının yayınladığy (1970) Rasyonalizasyon Tedbirlerinde, “Gelecek kuþakları için icaplarına uygun yetiþtirmek için neler yapılması gerektiði sıralanarak: İnisiatif sahibi, yaratıcı gücü olan, hayatını her türlü þartlar altında kazanabilen insanlara ihtiyaç olduğu; vatandaşı genç yaþta prodüktif hale getirecek bir editim sisteminin kaçınılmazlığy; bürokrat yetiþtiren sistemin yerine teknisyen yetiþtiren sistemin gerekliliði...” gibi saptamalara “laf” düzeyinde yer verilmiþtir.

Hükümet programlarında da kimi zaman “maarif”, kimi zaman “editim”, uzun bölümler oluþturagelmifdir. Programlarda “On yılda okulsuz köy bırakmayacağız” gibi iddialar da eksik olmamıþtır. Dilden folklorla, üniversiteden Gezici Köy Kadınları kurslarına, editim tesislerine mutlaka temas edilmiþ; “Eğitimde birlik ilkesine aykırı uygulamaların sona erdirileceði, Atatürk ilkelerinin her kademedede egemen kılınacağy” da vurgulanmıþtır. 1950'den sonra kırsal fasıllar döneminde, “milliyetçi-muhafazakâr” iktidarların iþbâfında olmasına rağmen, 1979'daki hükümet programında “Eğitimin beynelmilelci ve Marksist tesirlerden kurtarılacağy” vaadinde bulunulması da enteresandır.

Milli editimi yönlendiren belli bağılı üç beþ yasa döneminde, doğrudan ya da dolaylı ilgili yasa ve yönetmeliklerin sayısını bile tespit etmek mümkün değildir. 1961-1981 arasında yürürlüde konan ve Milli Editimin çeþitli birimleri, görevleri ve hizmetleriyle ilgili 218 ayrı yönetmelik bulunduğunu hatırlatmak yeterlidir. Son eklentiler ve yenilikler döneminde 1980'li yılların sonuna doğru, editimimizi doğrudan ilgilendiren mevzuat yđöntüsünün üç büyük ciltte toplam 2548 sayfağy kapsadığy belirtmekte de yarar var.

1980'e gelindiğinde yaşanan uzun ve korkutucu anarþi yangınına, bu anarþiye kurban verilen yüzlerce öğretmenin acı anıları* bir yana, þu gerçekler ortaya çıktı: Türkçe'nin editim ve öğretiminin, dilin bir düşünce ve yükselme vasıtası olarak edebiyat, tarih, felsefe öğretimlerinin desteğinde, evrensel bilinci uyandıracak düzeye ulaþtırılamaması; okul ortamlarının, zekânın ve duyguların sağlıklı geliþmesine yeterli donanımdan yoksunluğu ve giderek çekiciliğini yitirmesi, hattâ itici olması; sanat, spor, kültür faaliyetlerinin çok geri ve göstermelik düzeylerde kalması; editim örgütlerinin çocuk ve genç üzerindeki etkinliğinin azalması, etkinin kontrol dışı alanlara ve iletiþim araçlarına kayması; yabancı dil, matematik, fen öğretimlerindeki başarısızlık; endüstriyel ve teknolojik geliþmelerin okullardan daima uzakta kalması; programların çağdaş ilkelere göre yenilenememesi; okul kitaplarının, öğretmenlerin, okulların sürekli eleþtiriye, öğretmenliğin giderek nitelik kaybına uğraması; okuma yasakları; fikirsizliğin ürünleri sayılan “milli tarih”, “milli coğrafya” adlandırmaları; editim yerine, ezber ve tekrarcılığda öncelik veren; bir Bakanına

“Liselerde Eflâton okutulmasa ne olur?” dedirtebilen; öğretmeni ve öğrenciyi zengin gözlem ve kaynak alanları yerine dar, donanımsız derslik soğukluğunda tutmayı yeğleyen bir sistem!

1980'lerden sonra ise, öğretmenlerin hizmet içi yetiştirilmeleri, lisans ve lisansüstü akademik formasyonlar kazanmaları gündemdedir ama, sayıları yüz binleri ağan ve “devlet memuru” sayılan bu büyük kitlenin ülke düzeyindeki dağıylım, nakil, ayrılma, dönme trafikleri yeterince iç yoğunluğu sağladığından, ayrıca yatırımsızlık, bürokrasi engelleri karđısında, bu yaklaşımların da bir “diploma dağıtma” kolaycılığında takılıp kaldığı görölmektedir. Millî Eğitim Temel Kanunu'na göre öğretmenlik “Devletin eğitim, öğretim ve bununla ilgili yönetim görevlerini üzerine alan özel bir ihtisas mesleği”dir ama, ihtisasların nasıl kazandığı hâlâ meçhuldür ve özellikle de pedagojik formasyonun nasıl verildiği bilinmemektedir. Oysa 1983'te Onbirinci Đura'daki tanımlamayla; öğretmen adaylarının: “Atatürk ilkelerini yapıtıp yüceltecek, eğitim biliminin kuramsal yapıısını, metodolojisini, terminolojisini öğrenmiğ, kalkınma ile eğitim arasındaki bağlantıyı bilen, eğitim sorunlarını inceleyen, ders konularının eğitim programındaki rolünün farkında, eğitim süreçlerini özümsemiğ, edindiklerini öğrenci davranışlarının geliğiminde kullanan” aydınlık olarak yetiştirilmeleri pek edibâne önerilmiştir. Günümüzün öğretmeni ise bunların yabancısı olarak 657, 439, 1702, 5442... sayılı yasaların, bir dizi kararname ve yönetmeliğin yasakları, kuralları ortamında görevini yapmaya çalışmaktadır.

Program, Kitap

1924, 1926, 1936, 1962 ve 1968'de önemli değişiklikler gören öğretim programları, 1970'li, 80'li, 90'lyıllarda da değiştirilmiştir. Yeni dersler ve programlar getirilmesi doğaldır. Ancak, giderek daha eklektik ve tutarsız öğretim programları kaçınılmaz olmuştur. Örneğin, 1988'de yayınlanan Ortaokul Programının 27-51. sayfaları arasındaki “Eğitim ve Öğretim İlkeleri”nin hangi yetkili kurulca ne zaman yürürlüğe konulduğu bilinmemektedir. Öte yandan, lise programında böyle bir bölüm yoktur. Yani, ortaokul öğretimi için ilkeler, lise öğretimi için ilkesizlik sözkonusudur. Galip Karagözoğlu böyle diyor: “Öğretim programları ile verilmesi istenen bilgi ve beceri çocuğun günlük hayatında kullanılacak türde değildir. İlk, orta, lise kademelerinde öğretim programları bakımından bir bütünlük yoktur... Dengeler kurulamamıştır. Okullarda fiziki şartlar elverişsizdir... Öğrenci başarıyı eskimiş yöntemlerle değerlendirilmektedir... (Milliyet, 11.11.1988, “Eğitim Sorunları özömlenemez”). Türkçe Eğitim Programı 1981'de kabul edilmişken yirmi yıl boyunca uygulanmamıştır. Programa uygun ders kitabı yazılmadığından “okuma” dersleri devam etmektedir. Çocuklara ve gençlere elyazısı becerisi kazandıran öğretmen sayısı, bunu ihmal edenlere oranla yüzde 10 bile değildir. Edebiyat programı “sakıncasız ölü ozanlar ve yazarlar antolojisi” durumundadır. İlkokul-ortaokul öğrencilerine “Türklerin Anayurdu ve Göçler” hikâyesi ile atalarının buzullar çağından önce bile uygarlık kurdukları belletilir. 10 yılındaki çocuklar Mısır ve Mezopotamya'nın beş bin yıl önceki devletlerini ezberlerler. 1981'de kabul edilen TC İlköl Tarih ve Atatürkçöl Programının açıklamalarında laiklik sadece bir kez ve böyle geçer: “Bu kavramın dinsizlik olmadığı belirtilerek, Atatürk'ün İslâm dinine olan saygısı kendi sözleriyle açıklanacak; onun esas itibarıyla tutuculuk, geridilik, yobazlık ve hurafelerle safsatalara ve din istismarcılığına karđı olduğu üzerinde durulacaktır.”

Bir dönem, Lise Fizik Programı 9, Biyoloji Programı 13 sayfa iken, Sağlık Bilgisi Programı 90 sayfa olabilmıştır!

Cumhuriyet'in ilk yıllarında ders kitabı ve yayın işleri, yeni rejim, yeni toplum, yeni gençlik ilkelerine uygun yürütülür ve 1933'te 2259 sayılı yasa uyarınca ilkokuldan üniversiteye kadar tutarlı kitaplar yayınlanırken bu önemli konu giderek ihmal edilmiş, 1974'te Dokuzuncu Dönem'de her ders için tek kitap ilkesi benimsenmiş; 1739 sayılı yasanın 54. maddesi de bunu öngördüğü için bir süre de bu yol denenmiştir. 1985'te ders kitapları için bir yönetmeliğe bağlanınca dönemin bakanı, bakanlık müfettişlerini iki ay içinde 1400 ders kitabı yazmaya zorlamış, bu garip "kitap yazma seferberliği" bakanın istifasıyla noktalanmıştır. İçerikleri ne pedagojik ne bilimsel, ne de öğretim dili açısından incelenmeden yayınlanan, bakanlığın 425 ayrı ders kitabının yıllık tirajı 35 milyon civarındadır. Piyasaya bırakılan ders kitapları ise bütçe döndürücü kazançlar sağladığı için bunların çoğu gösterişli fakat içeriksiz, yanlış, yetersizdir.

1976'da da YAY-KUR (Açık Öğretim Programları) çalışmalarını başlatılmıştır. "Eğitim Araçları ve Donatım Standardı" ise 1990'da yayınlanmıştır. Fakat bu yönetmelikteki mütevazı araç-gereç donatılarının okullarımıza bir "hava" getirmesi hayaldir. Oysa "Özel Öğretim Kurumlarına Ait Standartlar Yönergesi" özel öğretim kurumlarının tepeden tırnağa araca-gerece, kitaba boşmayı amaçlamaktadır. Devlet okulları için "Türkçe araç-gereç listesi" dahi düşünülmemişken özel sürücü kurslarında bile kitaplık bulundurulması zorunlu kılınmıştır.

Okullar

Milli Eğitim Temel Kanunu uyarınca (Diğer bakanlık ve kuruluşlara ait olanlar dışında) özel, genel, meslekî okulların sayısı çok, düzeyleri farklıdır. Ama programları, öğretmen kadroları her birinin sağlıklı ve verimli öğretim yapabilmelerine cevap verememektedir. Faal örgün eğitim kurumlarının başlıcaları; ana sınıfı (ilkokul bünyesinde), Anaokulu, Uygulama Anaokulu, Özel Türk Anaokulu, Özel Azınlık Anaokulu, İlköğretim Okulu (resmî), Özel İlköğretim Okulu, Özel Yabancı İlköğretim Okulu, Özel Azınlık İlköğretim Okulu, Yatılı İlköğretim Bölge Okulu, Pansiyonlu İlköğretim Okulu, Özel Uluslararası İlköğretim Okulu (International Commut), Yüzüncü Yıl İlköğretim Okulu (Uluslararası), Lise (resmî), Anadolu Lisesi, Fen Lisesi, Yabancı Dille Öğretim Yapan Lise (Süper Lise), Yabancı Dille Öğretim Yapan Yabancı Lise, Azınlık Lisesi, Çok Programlı Lise, Yabancı Dil Kolu Bulunan Lise, Güzel Sanatlar Lisesi, Endüstri Meslek Lisesi, Teknik Lise, Yapı Meslek Lisesi, Anadolu Teknik Lisesi, Meslek Lisesi, Anadolu Meslek Lisesi, Kız Meslek Lisesi, Kız Teknik Lisesi, Anadolu Kız Teknik Lisesi, Anadolu Meslek Lisesi, Anadolu İmam Hatip Lisesi, Ticaret Lisesi, Anadolu Ticaret Meslek Lisesi, Anadolu Tekstil Lisesi, Anadolu Öğretmen Lisesi, Anadolu Otelcilik ve Turizm Meslek Lisesi, Anadolu Aşçılık Meslek Lisesi, Denizcilik Meslek Lisesi, Sağlık Meslek Lisesi, Anadolu Sağlık Meslek Lisesi, Anadolu Dış Ticaret Meslek Lisesi, Anadolu İletişim ve Basın Yayın Meslek Lisesi, Anadolu Mahalli Yönetimler Meslek Lisesi, Anadolu Sekreterlik Meslek Lisesi, Terzilik, Seramik, Motor Meslek Liseleri, Özel Akşam Lisesi, Özel Akşam Ticaret Lisesi, Açıköğretim Lisesi, Eğitimi Güç Çocuklar Okulu, Ortopedik Özürlüler Okulu, Aday İhtisatçı Okulu, Alt Özürlü Sınıfı, İhtisatçı Engelliler Özel Sınıfı, Yetiştirme Yurdu, Edilebilirler İhtisatçı Okulu.

Yaygın Eğitim kurumlarının bağlıcaları ise şunlardır: Yaygın Eğitim Enstitüsü, Endüstri Pratik Sanat Okulu, Pratik Kıız Sanat Okulu, Olgunlaşma Enstitüsü, Yetişkinler Teknik Eğitim Merkezi, Meslekî Eğitim Merkezi, Halk Eğitimi Merkezi, Eğitim Odası, Çıraklık Eğitim Merkezi, Meslekî ve Teknik Açık Öğretim Okulu, Akşam Sanat Okulu, Eğitim ve Uygulama Okulu, Meslek Okulu, Bilim ve Sanat Merkezi, Özel Kurslar, Özel Dershaneler, Meslek Kursları.

Bu çepitliliği, Türk Cumhuriyetleri ile Türk ve Akriba Topluluklarında açılan resmî ve özel okullar, Eğitim Merkezleri; Almanya'dan Bangladeş'e, Avustralya'ya, Güney Afrika Cumhuriyeti'ne kadar dağıymış olan yurt dışı özel öğretim kurumları ve örgün öğretim kurumları daha da zenginleştirmiştir.

Okullar, kurumlar türlü çepitli ve çoktur ama örneğin 1979'da sanayi ve hizmetler sektörlerinde çalışan kadınları temsilen binlerce işçi kadının imzaladığı dilekçe o yıllarda 0-6 yaş grubunun ancak binde 5'inin okul öncesi eğitimden yararlanabildiğini belgelemiştir. Bu oran, 1990'larda yüzde 4'e ulaştırılabildiğir. Okul öncesi eğitime Türkiye'de henüz "lüks" gözüyle bakıldığından, çocuklar 7 yaşına kadar çoğu durumda bağıboş bırakılmaktadır. Bu gruptaki 810 milyon çocuktan sadece üç dört yüz bininin, yarım milyon dolayındaki korunmaya muhtaç çocuktan ise yalnızca on beş bininin eğitimi mümkün olabilmektedir. Sayıları milyon aşan özürlü çocukların ise sadece otuz bini eğitim almaktadır. 625 Sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu ile bu yasada değişiklikler yapan kanun hükmünde kararnameler, kurumlara ilişkin yönergeler, 1985'te çykartılan Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliği ise çadad ve demokratik ülkelerdeki resmî-özel okul yarımını değil, zengin-yoksul ayrıcalığını su yüzüne çykarmıştır.

Temel eğitimin, ilkokul-ortaokul (ilköğretim okulu) olarak 8 yıla çykartılması, 1970'lerden 1998'e değin, siyasetçi müdahaleleriyle ertelenmiştir. Öte yandan, "iş eğitimi ağırlıklı" ilköğretim programının uygulanmaması, yaşama ve ekonomiye kısa zamanda uyum sağlayan insan yetiştirmeyi engellemektedir. İlköğretim okullarının çiçekli, adaçlıklı bahçelerden yoksun, özensiz ve sevimsiz, çocuk silolarına dönüşmesi bu son dönemdedir.

1961'de yürürlüğe giren 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu'nun birçok maddesi, 1983'te çykartılan 2917 sayılı yasa ile değiştirildikten sonra hazırlanan ve 948 sayfalık bir doküman olan İlkokul Programı, gerçi İlköğretimle ilgili yasal hükümleri, "iyi ve doğru" her şeyi içermektedir: Demokratik eğitim-öğretim, etkileşim, hayatilik, planlılık, okul-aile işbirliği, millilik, hoşgörü, Türkçeyi doğru ve açık kullanma, araştırma... uzun uzun açıklanmıştır. Oysa okullar neredeyse otokratik ama herhalde otoriter ve klasik bir eğitim-öğretim manzarası sergiler. İlköğretim Yönetmeliği "mecburî öğrenim çadı, çocuğun 5 yaşını bitirdiği yılın Eylül ayı sonunda bağlar, 14 yaşını bitirip 15 yaşına girdiği yılın öğretim yılı sonunda biter", "İlköğretimde normal öğretim esastır", "Öğrencilere maddi ve manevi ceza verilmez", "Birinci devre öğrencilerine evde yapmak üzere ödev verilmez..." kurallarını içermiş olsa da bunlara kulak asılmamakta, her yıl yüzbinlerce çocuk zorunlu ilköğretime kayıt olmadığı gibi, okullarda dayak ve apağlama önlenememekte, programdan veya program dışından ödev de verilmektedir.

Liselerin bugün hangi amaca hizmet ettiği tartışma konusudur. Bir zamanların milli kültürün ve hümanizm ruhunun kazandırdığı, bütün mezunlarının üniversiteye girebildiği liselerinden; her yıl yüzbinlerce mezununu, umutsuz ve meyas kılan liselere gelinmiştir. Anadolu Liselerinin sayısıs, kadro, kalite, yer düpünümeden arttırılmışsa da A ilindeki bir

Anadolu Lisesi ile B ilindeki Anadolu Lisesi arasında uçurum denecek farklılıklar sözkonusudur. Nüfusu az ve dağınık yerleşim birimleri için, genel, meslekî ve teknik öğretim programlarının bir arada veren Çok Programlı Liselerin sayısı da giderek artmaktadır. Öğretmen Liseleri, Anadolu Öğretmen Liselerine dönüştürülmüşse de bu okulların öğretmen yetiştirmek gibi bir hedefi yoktur. 1972'de kabul edilen İmam-Hatip Lisesi Yönetmeliği'nin 1. maddesi "Laik öğretim sistemimiz içinde, Millî Eğitim Bakanlığı'nın hizmetleri arasında ayrı bir meslek okulu niteliğinde, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun 4. maddesi gereğince kurulmuş bulunan İmam-Hatip okullarının amaçları, 633 sayılı Diyanet İşleri Bakanlığı Kanunu'nun 22. maddesine göre imamlık, hatiplik, Kur'an kursu öğreticiliği, gerektiğinde müftülük, vaizlik benzeri görevleri yapmak üzere ortaöğretim görmüş din görevlileri yetiştirmektedir" diyorsa da bunların, zaman içinde "arka bahçe"ye dönüştürülerek bir rücu eyleminin odakları yapılması çabalarının kamuoyu izlemiştir; bu okulların sayıları ve mevcutları neredeyse genel liselerle yarışacak düzeylere ulaştırılmıştır; kızlar için ayrı İmam-Hatip Liseleri, İmam-Hatip Liselerinde ayrı kız sınıfları, okullarda ayrı kız sınıfları, ayrı dershaneler açılmıştır; giyim kuşam farklılıkları yaratılmıştır.

Bir kentteki aynı müdürlükte bağlı, kızlar ve erkekler için ayrı ayrı ve tamamen bağımsız okullar dikkate alındığında 1990'lardaki sayıları 1000'e, öğrenci mevcutları da 500 bine ulaşan İmam-Hatip Liselerinin, özel yurtlarda barındırılan yoksul köy çocuklarına daha bir beşkatle kucak açtığı, dindar ailelerin de kızlarının öncelikle bu okullara gönderdikleri gözlenmiştir. Yine, zorunlu ilköğretim süresinin 8 yıla çıkartıldığı 1998'e değin, 4800 Kur'an kursunda, çağdaş eğitim, denetim ve gözetim ilkelerinden uzak 155.000 çocuk okumakta, her yıl yeni 300 Kur'an kursu açılmaktaydı.

Kız Meslek ve Kız Teknik Liselerinde ve Pratik Kız Sanat Okullarında, ayrıca yaygın eğitim kapsamındaki kurum ve kurslarda, eğitim, genel kültür ve beceri kazandırmaya dönük çocuk gelişiminden ev yönetimine ve giyime, nakış, resim, tekstil ve seramikçilikten kuaförlük, elektronikten, yapı ressamlığına, bilgisayara, hazır giyime ve besin teknolojisine kadar pek çok dalda program uygulanmakta ise de bu kurumlar hiçbir dönemde birer cazibe merkezi olamamıştır. Erkek Teknik Öğretimin örgün ve bu alanın yaygın eğitim kurumlarında da elektronikten gazetecilik, kadastro, boya-afre, serigrafi işlerinden, restorasyon, konfeksiyonculuk ve kuyumculukta değin 80 dolayında program vardır. Son yıllarda sayıları artan Çok Programlı Liselerde ise benzeri programlar ile bankacılık, muhasebe, petro-kimya gibi yeniliklere de yönelindiği görülmektedir. Endüstriyel Okullar, Yaygın Meslek Eğitimi, Mesleki Eğitim, Teknik İşbirliği projeleri için, diğer krediler ve karşılıksız diğer yardımlar alınmaktadır.

Okur-Yazarlık

Vasıflı insan gücü yetiştirmek için 1977'den sonra, 2089 sayılı Çırak, Kalfa ve Ustalık Kanunu, 1986'da da 3308 sayılı Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunları yürürlükte konmuştur. 1988'de 53 ilde toplam 167 Çıraklık Eğitim Merkezi varken, 1990-91'de önceki yaygın eğitim kurumları ve 752 Halk Eğitim Merkezi ile birlikte 4093 yaygın eğitim kurumu örgütlenmiştir. Bunlarda 1.352.000 kişinin eğitim gördüğü bildirilmiştir (Cumhuriyet, 19 Şubat 1991). Halk Eğitimi Merkezleri'nde ve bağlı Gezici Kurslar'da 107 ayrı dalda beceri kazandırılmaktadır. Halk Eğitimi aracılığıyla sürdürülen okuma-yazma çalışmalarında da 1989 sonuna değin

toplam 4.282.468 kişiye hizmet götürüldü; okuma-yazma genel oranının da yüzde 89'a (?) ulaştığı iddia edilmektedir.

Oysa 1980 Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre 22.041.595 kadından 11.105.977'sinin (yüzde 50), 22.695.362 erkekten de 7.296.074'ünün (yüzde 34) okur-yazar olmadığı ve herhangi bir okulu bitirmediği saptanmıştır. 18.402.051 ümmî (okuma-yazma bilmeyen) ise 1980 nüfusunun yüzde 41'ini oluşturmaktadır. 1989'a değin, çabı nüfusunun tamamını alamayan okulların, 10 yılda 4 milyon kişiye okuma-yazma öğrettiği sanılan kursların, yüzde 59'luk okur-yazarlık oranını, yüzde 89'a nasıl çıkartılabildiği ise cevapsız kalıyor. Esasen okur-yazarlık kavramına, artık a, b, c'yi tanımak olarak bakılmayacağı gibi verilen yüksek oranların da okur-yazar olmayanların sayıca azaldığını göstermediği açıktır. Örneğin, 1940'lardaki yüzde 40 ümmî, 7 milyon ifade ederken, 1990'larda yüzde 15'lik oran 9 milyon demektir. Okur-yazarlık oranının Hakkari'de yüzde 32 olması; İstanbul'da bile 1,5-2 milyon ümmî bulunması; iktisaden faal nüfusta okur-yazarlık gerçekten yüzde 89.4'e ulaşırken, 6 yaş yukarılarında bu oranın yüzde 77'de kalması, belirli bölgelerde de yüzde 45.8 çizgisinde oluşu, Türk Millî Eğitiminin en önemli sorunudur. Güneydoğu ve Doğu'da ise yüksek doğum oranı, hem Türkçe'yi bilmeyenlerin hem ümmîlerin sayısını hızla arttırmaktadır.

Türkiye'de eğitim çabı nüfusu, üniversite bazında (0-21 yaş) genel nüfusun yüzde 56'sı, ilköğretim bazında (0-15 yaş) yüzde 42'sidir. Bu demektir ki ilköğretim çağında 25 milyon nüfus vardır. Tespitlere göre ilköğretim mezunlarının bile yüzde 20'si, ilk 3-5 yıl içinde okuma-yazmayı unutmaktadır. Bu oran kadınlar arasında daha yüksektir. Okuma-yazmayı, günlük yaşamın vazgeçilmez bir üyesi ve gereksinimi olanların oranı ise henüz hesaplanamamıştır ve herhalde yüzde 10'un altındadır.

Üniversite, Bütçe ve Okullaşma

Genel ve meslekî liselerden her yıl mezun olan gençlerin ancak yüzde 26'sının yüksek öğrenim hakkı elde edebilmesi; geçmiş yıllardan, ileriki yıllara ne denli ürkütücü bir "okumuş işsizler" in yığılmakta olduğunu gösteriyor. 1990'da LİME (Lise Mezunlarına Meslek Edindirme) projesi, bu sorun için düşünülmüş oyalayıcı bir çözüm olarak sunulmuşsa da tutmamıştır.

Üniversite ve yüksek öğretimle ilgili olarak 1960 sonrasındaki en ciddi iki müdahale 114 sayılı kanunla, 147 öğretim üyesinin uzaklaştırılması (tasfiye); 115 sayılı kanunla da üniversitelere tam özerklik tanınması olmuştur. 4 Kasım 1981'de ise 2547 sayılı Yüksek Öğretim Kanunu (YÖK) ile üniversite, yüksek okul, akademi ve enstitülerin tek çatı altında toplanması; özerkliğin sınırlandırılıp geniş yetkili Yüksek Öğretim Kurulu'nun oluşturulması tepkiler uyandırmıştır. Sayıları 83'e ulaşan Resmî ve Özel Üniversitelerle bunlara bağlı yüksek okulların, öğretim kadrosundan, kurullaşmaya değin sorunları çoktur. Yüksek Öğretim Kanununu değiştiren ek kanunlar, Kanun Hükmünde Kararnameler, Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararları, Üniversite-Millî Eğitim Bakanlığı ilişkilerindeki sorunlar, açmazları daha da çoğaltmaktadır. 1960 sonrasının ticarî amaçlı özel yüksek okulları, 1963'te başlatılan, "uzaktan öğretim yöntemi" Yay-Kur ve Mektupla Öğretim, 1980 sonrası Açık Öğretim; nihayet 1982'den sonra hemen bütün üniversitelerde kabul gören "yetiştirme rolünden ziyade öğrenci sayısında artış" ilkesi; konuya en iyimser bakanlara bile "Üniversitelerin başarıları, toplumun gelişmişlik düzeyi ile sınırlıdır. Bu ve kendilerini hızla

yenileyememeleri, sürekli eleştiri almalarına neden olmaktadır” dedirtiyor (bkz. Dr. Hüseyin Korkut, “Üniversiteler”, Cumhuriyet Döneminde Eğitim, İstanbul, 1983, s.334). Genç nüfusu artan bir ülkede, mezunlarının genel nüfusa oranını yüzde 3'lerin üstüne çıkartamayan üniversitelerin bu noksanlığının örtmek ve toplumun tepkisini kırmak için üniversiteye girmeye hak kazanan öğrenci sayısı katlanınca Açık Öğretim yolunun gösterilmesi; her yıl üniversite sınavına 1 milyon 500 bin dolayında genç katılarak, bunlardan yaklaşık 1 milyonu sınavı kazandığı halde ancak 300 bin kadar gencin lisans ve önlisans okuma hakkı elde edebilmesi sorunu; 200 bin dolayındaki yüksek öğrenim gençliğine sağlanabilen yurtların, sosyal ve sportif tesislerin yetersizliği daha uzun zaman sürecek görünmektedir.

Genel bütçelerde Millî Eğitime gerçi büyük paylar ayrıldığı görülür. Oysa bu paylar içerisinde okul yapımı ve donatımı gibi yatırımlara ayrılan miktarlar oldukça düşük seviyelerdedir. Örneğin, 8 trilyona yaklaşan 1990 Millî Eğitim bütçesinde, yatırımlara ayrılan para 880 milyardır ki bu, 11 milyon öğrenciden her birine “seksen lira” düştüğünü gösterir. Eğitim bütçesinin yüzde 90'a yakın bölümü, öğretmen ve personel giderlerini karşılamaktadır. Yatırım yetersizliği veya Millî Eğitim bütçesi içindeki bu dengesizlik; “Kendi okulunu kendin yap!” kampanyalarıyla yamanmaya çalışılıyor. Bu, elbette ki faydalı bir yoldur. Fakat görülüyor ki, bundan bölgelere ve ihtiyaçlara bağlı, programları gerçekleştirici sonuçlar alınmamaktadır. Birçok “hayırsever” de hem adını ebedileştirmek hem ödeyeceği verginin büyükçe bir bölümünü bu işe ayırıp toplumun duasını almak için hazine arsalarına okul yaptırmaktadır.

Çağ nüfusuna göre okullaşma oranları 1982'yi izleyen 20 yıl için; okul öncesinde yüzde 4,7'den yüzde 55'e; ilköğretimde yüzde 93'ten yüzde 100'e; ortaokulda yüzde 34'ten yüzde 75'e; genel liselerde yüzde 17,6'dan yüzde 18,4'e buna karşılık meslek liselerinde yüzde 10,2'den yüzde 29,7'ye yükselecek biçimde öngörülmüştür. 1990'lara gelindiğinde okul öncesi eğitimde yüzde 4,7'nin aşılamadığı; ilköğretim düzeyinde 1 fazlasıyla yüzde 94'ün yakalanabildiği; genel ve meslekî ortaöğretimde de yüzde 35 seviyesinin elde edildiği görülmektedir. Yine 1990'lı yıllarda 13 milyon öğrenci, 65 bin okulda, 450 bin öğretmen tarafından eğitim görmekteydi. Bu ortalama sayılar içerisinde İlköğretim I. Kademe 7.5 milyon öğrenci, 52 bin okul, 225 bin öğretmenle ilk sınıfa almıştır. Bu kademedeki derslik başına 44 öğrencinin düşmesi, öğretmen dağınığının, kent ve köy arasında ortaya koyduğu adaletsizlik, öğretmenlerin katledildiği anarşi ve terör ortamlarında yüzlerce okulun kapalı kalması; son yıllarda gündeme gelen tabii sistemle binlerce köy okulunun tamamen kapatılması, ilköğretimin önde gelen sorunlarıdır. 2001 verilerine göre eğitime açık ilköğretim okulu sayısı 36 bindir. Bu okullarda, 2000-2001 eğitim yılında 10 milyon 288 bin (4 milyon 776 bini kız) okumaktadır. 602 bin öğrenci de tabii sistemle merkez okullarda eğitim görmüştür. 225 yatılı ilköğretim bölge okulunda 125 bin öğrenci, 216 pansiyonlu ilköğretim okulunda ise 44 bin öğrenci okuma olanağı bulmuştur. Diğer yandan, 19 bin 551 “Birleştirilmiş sınıflı ilköğretim okulu”nda, 1 milyon köy çocuğu, eğitimde fırsat eşitliğinden yoksun olarak örgün eğitim görmekte iken 7 bin 800 ilköğretim okulunda da ikili öğretim devam etmiştir. Köy okullarının bina, donatım yetersizlikleri ve öğretmen yokluğu, denilebilir ki bu kurumları, eğitimin en verimsiz ve pansız aşaması durumuna getirmiştir.

İlköğretimden liseye kadarki ölçme ve değerlendirme uygulamalarının 1988'e ait kesin rakamları ilkokullarda öğrencilerin yüzde 8'inin, ortaokullarda yüzde 29'unun, liselerde ise yüzde 25'inin sınıfıta kaldığını; buna karşılık, her yıl ilköğretime fazladan 150-200 bin; liselere 200 bin dolayında öğrenci kaydı yapıldığı görülmektedir. Bu açmazların en kolay çözümü, sınıfıta kalmayı kaldıran yönetmeliklerle bulunmaya çalışmaktır; bu da kaliteyi büsbütün düşürür olmuştur.

Yurt dışındaki 0-18 yaş grubu Türk çocuklarının sayısı 1981 tespitlerine göre Almanya'da 584.400, Hollanda'da 36.249, Fransa'da 34.077, Belçika'da 30.258, Danimarka'da 6.264, İngiltere'de 2.000, Avusturya'da 17.539, İsviçre'de 13.604, İsveç'te 8.181, Norveç'te 719, Avustralya'da 10.000, Arap ülkelerinde 1.400 olmak üzere toplam 744.691'dir. Bunların milli kültür/milli eğitim çizgilerinde ne ölçüde yetiştirilebildikleri konusunda cevaplar alınmıyor.

Sonuç

Her yıl 1.200.000 dolayında çocuk ilkokula kaydoluyor. Payet 6 yaş grubu da bu sayıya katılsa (yasal olarak katılması gerekir) sayı 2 milyona çıkmaktadır. Standartlardan yoksun okulların bu yükü alması mümkün değildir. İlköğretim çağına gelip de bu haktan yoksun kalan ve yasal takibe alınmayan çocuk sayısı Doğu'da ve Güneydoğu'da (Diyarbakır, Erzurum gibi kent merkezleri de dahil) inanılmayacak boyutlarda olduğu gibi, okullarda eğitim standartları da yakalanamamıştır.

Diğer yandan, Cumhuriyetin ilk yıllarındaki toplam lise sayısı kadar lise bugün sadece Bursa'da, Konya'da vardır. Buna rağmen çağ nüfusunun ancak yüzde 20'si liselere devam edebiliyor. 1981'deki bir tespite göre genel ve meslekî teknik liselerin 1747'si kendi binasında hizmet verirken, 1123'ü ilkokul binalarında ikili öğretim yoluyla, 421'i kiralık binalarda çalışmaktaydı.

Büyük merkezlerdeki bazı liselerin mevcudu ise 3 binli, 4 binli sayılarla gösteriliyor. Bu, okullarda eğitim sürecinin bırakıldığını, salt böyle böyle öğretim yapılabildiğine, bu nedenle de özel dersanelerin lise öğrenimi sırasında ve sonrasında devam edilmesi zorunlu, üniversite sınavlarına hazırlayıcı kurumlar konumunu elde ettiği görülüyor.

Yine 1980'lerin hesaplarına göre Ankara'da 185, İstanbul'da 198, en az ihtiyaç gösteren Kars'ta bile 24 ve her biri 10'ar derslikli yeni lise binasına gereksinim vardı.

Meslekî ve Teknik ortaöğretim, daha sağlıklı bir gelişme yansıtıyorsa da çağ nüfusunun bu okullara daha yoğun yönlendirilmesi sağlanamamaktadır.

Yaygın eğitim faaliyetlerinde 1980'lerden 1990'lara doğru olan gelişmelere bakıldığında, en yararlı dalın Çıkraklık Eğitimi olduğu gözlenmektedir. Türkçe, Matematik, Sosyal Bilgiler, Fen Bilgisi, Din Kültürü gibi genel bilgi derslerinin yanında, 45 ayrı programın (Meslek bilgisi dersleri) uygulandığı Çıkraklık Eğitim Merkezlerine devam eden çıkrak aday, çıkrak ve kalfa sayısı 6 binden 200.000'e yükselmiştir.

Yapılan hesaplar ve tahminler; eğitimdeki kapasite açıklarını kapatmak, yığılmaları önlemek, eskileri yenilemek, çağdaş donatımı, öğretmen hizmet içi eğitimini, ileri programların uygulanmasını, kaynak, kitap ve araç gereçleri sağlanmak için, 5 ilâ 7 milyar dolarlık ek bir yatırım kaynağının gerektiğini gösteriyor.

Okullarına yakıt, su ve elektrik parasını dahi zamanında gönderemeyen; kadrolarını 21. yüzyılın gerektirdiği formasyonda ve sayıda eğitimcilerle dolduramayan, öğretmenlerine

mesleklerini severek, hatta çöpkuyla yapımları olanaklarıný sađlayamayan Milli Eđitimimizin bu þansı yakýn bir gelecekte yakalayacađy ise iyimserlerimiz bile umudu deđildir.

Dünden Bugüne Eğitim Tarihi Kronolojisi

1332 - 2000

- 1332** İlk Osmanlý medresesi olan Orhaniye Medresesi Ýznik'te açýlarak, müderrisliđine Þerafeddin Davud-ý Kayseri atandı.
- 1365** Bursa Çekirge'de Muradiye Medresesi açýldý.
- 1418** I. Mehmed (Çelebi) Bursa'da yeni bir medrese yaptırdý.
- 1447** II. Murad Edirne'de Muradiye Medresesi'ni yaptırdý.
- 1454** II. Mehmed'in (Fatih) izniyle Ýstanbul Fener'de bir Rum mektebi açýldý.
- 1461** Ýstanbul'da Sahakyan Nunyan Ermeni mektebi açýldý.
- 1471** II. Mehmed (Fatih) Ýstanbul Fatih'te Medaris-i Semaniye adý verilen sekizer derslikli bir medrese topluluđu tesis etti.
- 1482** II. Bayezid, Enderun'a aday yetiřtirmek üzere Galatasarayý Acemi Ocađýný açýrdý.
- 1559** Sultan Süleyman'ın (Kanuni) yaptırdýđy Süleymaniye Külliyesi'nde Medaris-i Süleymaniye adý altında bir Dârülhadis ile dört medrese öđretime açýldý.
- 1583** Ýstanbul'daki Cizvit tarikatı, Galata'da Saint Benoit Kilisesi yanında bir cizvit mektebi açý.
- 1727** Temmuz Macar asýlý Ýbrahim Müteferrika'ya, III. Ahmed'in fermaný ve Þeyhülislám Yeniþehirli Abdullah Efendi'nin fetvasýyla, sadece lúgat, hikmet, mantýk ve cođrafya kitapları basmak üzere Fatih Yavuzselim'deki evinde matbaa kurma izini verildi.
- 1729** Ocak Dârü't Týbaatü'l-Âmiré adý verilen bu matbaada ilk olarak Arapça-Türkçe bir sözlük olan Vankulu Lúgatý 1000 adet olarak basýldý.
- 1731** I. Mahmud, musiki öđrenimi için bir saray içöđlanýný Avrupa'ya gönderilmesine izin verdi.
- 1734** Aralık Üsküdar'da, ilk Osmanlý askeri teknik okulu olan Humbarahane-i Hümayun açýldý.
- 1759** Görevli müderrislerin, Ramazan'ın ilk iki haftasında padiřahýn huzurunda gerçekteřtirdikleri ve dini konularla ilgili açıklamaları kapsayan Huzur Dersleri bađladı. Tahttaki padiřahý dini konularda aydýnlatmaya yönelik bu gelenek, her yıl Ramazan ayında yinelenerek 1924'te Hilâfetin kaldýrýlmasına kadar sürmüřtür.
- 1773** Haliç Tersanesi'nde Mühendishane-i Bahrî-yi Hümayun'un çekirdeđi olan Hendesehane açýldý.
- 1776** Kasým Teknik deniz subayları yetiřtirilmek üzere Kasýmpařa'da Mühendishane-i Bahrî-yi Hümayun açýldý.
- 1776** Fransızca öđrenerek, sarayda tercümanlýk yapmak üzere Ýshak adlý Müslüman bir genç Paris'e gönderildi.
- 1784** Sadrazam Halil Hamid Paşa, 30 gencin Fransa'da öğrenim görmesi için Fransa büyükelçisi Choiseul-Gouffier ile anlaştı.
- 1796** Mayıs Topçu ve istihkâm subayý yetiřtirmek üzere Hasköy'de Mühendishane-i Berrî-i Hümayun açýldý.
- 1804** Üsküdar'da Dârü't-Týbaatü'l-Cedide adýnda bir matbaa tesis edildi.
- 1805** Ýstanbul'da Kuruçeřme'de, Rum Talimgháhy da denilen özel bir Týb Mektebi açýldý.
- 1821** Nisan Bazý Babýalı görevlilerinin Fransızca öđrenmeleri için Tercüme Odasý kuruldu.
- 1824** Osmanlý Devleti'nde ilk Amerikan misyoner okulu, Beyrut'ta Syrian Protestant College adýyla açýldý.
- 1825** Þubat Mühendishane-i Bahrî-yi Hümayun, II.Mahmud'un fermanýyla Heybeliada'daki binasına tađýndý ve öđretim sisteminde yeni ilkeler benimsedi.
- 1827** Mart Osmanlý ordusunun hekim ihtiyacýný karřýlamak üzere Týbhane-i Âmiré açýldý.
- 1830** Serasker Hüsrev Paşa'nın kölelerinden seçilen beş genç, öğrenim görmek üzere Paris'e gönderildi.
- 1831** Kasým Takvim-i Vekayi yayýnlanmaya bađladı.
- 1832** Ocak Orduya operatör yetiřtirmek amacıyla Cerrahhane-i Mâmure açýldý.
- 1832** Topkapý Sarayýndaki Enderun'un dađıtýlması üzerine saraya hizmet personeli yetiřtirilmek üzere bir Enderun Mektebi kuruldu.

- 1832** Açılması düşünülen Harbiye Mektebi'ne aday hazırlamak için Selimiye Kışlasında Şıbyan Bölükleri adıyla tında sınıflar oluşturuldu.
- 1834** Maçka Kışlasında Mekteb-i Ulüm-ı Harbiye açıldı.
- 1834** Beşiktaş Sarayında Muzika-i Hümayun Mektebi açıldı.
- 1836** Tıbhane-i Âmire ile Cerrahhane-i Mâmure, Topkapı Sarayı dış bahçesinde yapılan Mekteb-i Tıbbiyye'ye taşındı.
- 1838** II. Mahmud'un fermanıyla Galatasaray Mekteb-i Tıbbiyye-i Âlisi adıyla yüksek hekimlik ve eczacılık okulu açıldı.
- 1838** İstanbul'da kimsesiz çocuklar için Gureba Mektebi açıldı.
- 1839** Pubat Rüptiye adıyla ilk ve orta sınıfları kapsayan ilk ilköğretim okullarının İstanbul'da açılması kararlaştırıldı.
- 1839** Pubat Eğitimde bir dönüştürme sağlayan Meclis-i Umur-ı Nafiâ lâyihası yayımlandı.
- 1839** Pubat İstanbul'da Sultanahmet Camii hünkâr mahfelinde, rüptiye düzeyinde ilk sivil devlet okulu olan Mekteb-i Maarif-i Adliye açıldı. Halk bu yeni okulu Mekteb-i İrfani olarak adlandırdı.
- 1839** Mart Evkaf-ı Hümayun Nezareti'nde Mekâtib-i Rüptiye Nazırlığı örgütlendi.
- 1839** Mart Mekâtib-i Rüptiye Nazırlığı İmamzâde Es'ad Efendi'nin hazırladığı lâyiha, rüptiye mektepleri için nizamname olarak kabul edildi.
- 1839** Mart Süleymaniye'de, Mekteb-i Maarif-i Adliye'ye denk yeni bir rüptiye olmak üzere, Mekteb-i Ulüm-ı Edebiye açıldı.
- 1839** Mayıs Galatasarayına taşınan ve Mekteb-i Tıbbiyye-i Adliyye-i Bahane adıyla verilen tıbb okulunda, II. Mahmud'un da katıldığı açılış töreniyle derslere başlandı.
- 1839** Kasım Hariciye Nazırlığı Mustafa Reşid Paşa, Tanzimat Fermanının, Topkapı Sarayının Gülhane mevkiinde kalabalık bir topluluk önünde okudu.
- 1839** Meclis-i Umur-ı Nafia tarafından hazırlanan ve yeni eğitim öğretim hedeflerini içeren Meclis-i Umur-ı Nafia lâyihası yayımlandı.
- 1840** Ocak Mekâtib-i Rüptiye Nezareti, Evkaf Nezareti'nden ayrı bir kuruluş haline getirildi.
- 1840** Dönemim gelişmelerine uygun olarak astronomi bilgileri vermek ve camilere muvakkit yetiştirmek için İstanbul'da Mekteb-i Fünun-ı Nücum açıldı.
- 1840** Tophane Mekteb-i Harbiyesi (Topçu Harp Okulu) açıldı.
- 1841** Medreselere karşımaksızın yeni açılacak okullara program hazırlamak, Avrupa'ya öğrenci göndermek gibi konulara bakmak üzere Sultan Abdülmecid'in iradesiyle Meclis-i Maarif-i Umumiye kuruldu.
- 1842** İstanbul'da Fenn-i Kıbâle Mektebi adıyla ilk ebe kursu açıldı.
- 1842** Heybeliada'daki Mühendishane-i Bahriyye-i Hümayun'da reform öngörülerek Mekteb-i Fünun-ı Bahriyye-yi Bahane adıyla yeniden organize edildi.
- 1843** Eylül Mekteb-i Tıbbiyye'nin ilk mezunları için, Abdülmecid'in huzurunda icazetname merasimi yapılarak yeni tabiplere cübbe giydirildi.
- 1844** İstanbul'da Heybeliada'da Rum Ruhban Mektebi açıldı.
- 1845** Nisan Meclis-i Maarif-i Muvakkat, okulların programlarını hazırlamak üzere çalışmalarına başladı.
- 1845** Mayıs Abdülmecid, Ordu-yı Hümayun merkezi olan vilayetlerde birer askeri idadi açılması için bir irade yayınladı.
- 1845** Ağustos Mekteb-i Tıbbiyye'de kıbâle (ebelik) eğitimi gören ebe adayları, padişah Abdülmecid'in de hazır bulunduğu mezuniyet imtihanından geçip yemin ederek icazetname aldılar.
- 1846** Temmuz Meclis-i Maarif-i Muvakkat'ın yerine kurulan Maarif-i Umumiye Meclisi'nde, mekteplerin şıbyan, rüptiye, darülfünun düzeylerinde üç aşama olması öngörüldü.
- 1846** Ekim İstanbul'da Ayasofya Meydanında, Darülfünun binasının temeli atıldı.
- 1846** Ekim Mekteb-i Fünun-ı Harbiye'de erkân-ı harp (kurmaylık) sınıfı da açıldı.
- 1846** Kasım Maarif Nezareti'nin başlangıçta sayılan Mekâtib-i Umumiye Nezareti kuruldu. Vak'anüvis Es'ad Efendi ilk nazır olarak atandı.
- 1846** Kasım Mekteb-i Fünun-ı Harbiye iki bölüme ayrıldı. Mekteb-i İdadî denen hazırlık bölümü Maçka Kışlasında kalırken Harbiye sınıfları Pangaltı'daki yeni binasına taşındı. Bu münasebetle yapılan küpâd (açılış) merasimine Sultan Abdülmecid de katıldı.

- 1846** İstanbul'da Sainte Pulcherie Fransız Mektebi açıldı.
- 1847** Ocak İlk uygulamalı tarım okulu olan "Ziraate Mütteallik Fünun Mektebi", İstanbul'da Ayamama Çiftliği'nde açıldı. Ziraat Talimhanesi adıyla da anılan bu okulda görevlendirilen Amerikalı öğretmenlerin yanına bir de çevirmen atandı.
- 1847** Nisan Şeyhan mektepleri için ilk temel eğitim yönetmeliği sayılabilecek bir "talimat" hazırlandı.
- 1847** Nisan Mekteb-i Cedid-i Harbiye-i Bahane'nin yönetimine ilişkin bir tüzük yürürlüğe konuldu.
- 1847** Aralık Mekâtib-i Umumiye Nezaretî, Mekâtib-i Umumiye Müdürlüğü'ne dönüştürüldü.
- 1847** Mühendishane-i Berrî-yi Hümayun, Topçu ve Mimar Mektebi adını aldı.
- 1848** Mart Rüştiyelere öğretmen yetiştirilmek amacıyla, İstanbul'da Çarşamba'da Dârümuallimin adıyla ilk öğretmen okulu açıldı.
- 1848** Temmuz Sultan Abdülmecid'in huzurunda Mekteb-i Harbiye'de erkân-ı harp sınıfı mezuniyet imtihanı yapılarak ilk defa yüzbaşı rütbesinde beş erkân-ı harp zabiti orduya katıldı.
- 1848** Temmuz Mekâtib-i Umumiye Müdürlüğü yeniden Mekâtib-i Umumiye Nezaretî'ne dönüştürüldü.
- 1848** Barutçubaşı Dadyan Efendi İstanbul'da Zeytinburnu'nda ilk sanayi mektebini açtı.
- 1849** Ocak Mekteb-i Fünun-ı Harbiye'de bir baytar sınıfı açıldı.
- 1850** Mart Abdülmecid'in annesi Bezimiâlem Valide Sultan'ın kurduğu vakfa bağlı, rüştiye düzeyindeki Dârümaarif adlı mektebin Cağaloğlu'nda yaptırılan yeni binasında derslere başlandı.
- 1850** Nisan Hekimbaşıyağın yerine Mekteb-i Tıbbiye Nezaretî kuruldu.
- 1851** Temmuz İlk Osmanlı bilim akademisi sayılan Encümen-i Dâniş çalışmaya başladı.
- 1852** Ekim Mekteb-i Fünun-ı Bahriye-i Bahane'ye öğrenci adayları yetiştirilmesi için idadi sınıfları da açıldı.
- 1853** İstanbul'da Zoğrafyon Rum Mektebi açıldı.
- 1853** Temmuz İstanbul'da, başlıca 25 büyük kentte de birer rüştiye mektebi açılması yolunda, Sultan Abdülmecid'in iradesi yayımlandı.
- 1854** Medreselerin geleneksel yapısı dışında, Peyhüslâmiyâe bağlı olarak Süleymaniye'deki Mekteb-i Ulûm-ı Edebiye binasında, iki yıl öğrenim süreli Muallimhane-i Nüvvâb adıyla yeni bir okul açıldı. Muallimhane-i Nüvvâb'ın bitirenlerin, Per'îye mahkemelerine kadı olarak atanmaları 1924'e değin sürmüştür.
- 1855** Askeri Tıbbiye'ye yalnızca rüştiyeyi bitirenlerin alınması öngörüldü.
- 1855** Paris'te, Mekteb-i Osmanî adıyla Osmanlı Devleti'nden gelecek genç subaylara ileri askerlik bilgileri verilmek üzere, öğretim dili Fransızca ve Türkçe olan bir okul açıldı.
- 1856** İstanbul'da Fransız Notre Dame de Sion kız mektebi açıldı.
- 1857** İubat Aralarında Selim Sabit Efendi'nin de bulunduğu bir grup öğrenci, ilerde Darülfünun'da hocalık yapmak üzere Paris'e gönderildi.
- 1857** Nisan Mekâtib-i Umumiye Nezaretî, Maarif-i Umumiye Nezaretî adı altında yeniden örgütlendi ve nazırlıkta Abdurrahman Sâmî Paşa atandı.
- 1856** Meslek dersleri öğretim dili Fransızca olan Mekteb-i Tıbbiye-i Bahane'de ders cetveline Arapça ve Farsça da eklendi.
- 1857** İstanbul'da English High School for Girls adıyla bir İngiliz kız ortaokulu açıldı.
- 1858** Temmuz Orman mühendisleri yetiştirilmesi amacıyla Ticaret Orman ve Maadin Nezaretî tarafından Fransa'dan getirtilen orman mühendisi Tassy, kurs düzeyinde bir okul açtı.
- 1859** Ocak İstanbul'da Sultanahmet'teki Cevri Kalfa Mektebi'nde ilk inas (kız) rüştiyesi açıldı.
- 1859** Ocak Mekteb-i Mülkiye'nin açılmasına dair Sultan Abdülmecid'in iradesi yayımlandı.
- 1861** Mart Maarif-i Umumiye Nezaretî'nin görev ve çalışma ilkelerine dair "Maarif-i Umumiye Nezaretî Vezaifine Dâir Mevad" yayımlandı.
- 1860** İstanbul'da Soğukçeşme'de Telgraf Memur Mülâzimi Mektebi açıldı.
- 1861** Nisan Ticaret Nezaretî içinde bir Ticaret Mektebi açıldı.
- 1861** Haziran Halka din kurallarını öğretmek amacıyla Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye adlı bir derneğin kurulmasına izin verildi. Dernek ancak 1865'te faaliyete geçebildi.
- 1862** Haziran Kuruluşunda Mekteb-i Aklâm, daha sonraları Mahrec-i Aklâm adıyla anılan, devlet

- dairelerine memur ve kâtip yetiştirmek üzere resmi bir okul açıldı.
- 1862** Ekim El sanatlarının bir okul disiplini içinde öğretilmesi amacıyla Mekteb-i Hiref ve Sanaî adıyla altında bir sanat okulu açılması için, üyeleri arasında yabancı uzmanların da bulunduğu bir encümen kuruldu.
- 1862** Dağlan Encümen-i Dâniş'in yerine Cemiyet -i İlmiye-i Osmaniye adıyla verilen yeni bir dernek kuruldu.
- 1863** Ocak Ayasofya'daki binası daha tamamlanmayan Darülfünun'a hazırlık olmak üzere "herkese açık" deneme derslerine başlandı.
- 1863** Mekteb-i Harbiye'ye ve asker idadilere terbiye-i bedeniye, askerî idadilerin programında Fransızca dersleri konuldu.
- 1863** Tuna Valisi Midhat Paşa, ilk sanayi mektebini İslahane adıyla Niş'te açtı.
- 1863** Temmuz Meclis-i Vükelâ'da, devlet dairelerine, sadece Mekteb-i Aklâm'dan mezun memur alınması kararlaştırıldı.
- 1863** Eylül İstanbul'da Rumelihisarında Amerikalı misyonerlerin kurduğu Robot Kolej'de öğretime başlandı.
- 1863** Ekim Meclis-i Muhtelit-i Maarif'in çalışmalarına son verilerek Maarif-i Umumiye Heyeti ile bu heyete bağlı Daire-i Mekâtib-i Umumiye Dâire-i Mekâtib-i Hususiye adında iki encümen kuruldu.
- 1863** Aralık Mekteb-i Aklâm'ın, öğrenim süresi 3 yıl olarak Mahrec-i Aklâm adıyla yeniden örgütlendi.
- 1864** Ocak Osmanlı uyruğu Rum, Ermeni, Katolik Ermeni ve Bulgar milletlerinden 16 genç, askerî fenler öğrenmek için Paris'teki Mekteb-i Osmani'ye gönderildi. Bunların, İstanbul'daki Harbiye ve Bahriye mekteplerine kayıtları için de Sultan Abdülaziz bir irade yayınladı.
- 1864** Ocak Osmanlı Donanması'nın teknik eleman gereksinimini karşılamak üzere üç Yeddiye Bölüğü kurulması kararlaştırıldı.
- 1864** Pubat Bahriye Mektebinde de erkân-ı harb sınıfı açıldı.
- 1864** Mart İmalât-ı Harbiye Sanayi Mektebi'nin çekirdeğini oluşturan, asker giysilerinin dikildiği Yeddi Bölükleri kuruldu.
- 1864** Mahrec-i Mekâtib-i Askeriye adlı ilk askerî lisenin şubeleri Galatasaray ve Halıçözü'nde açıldı.
- 1864** Askerî idadilere aday yetiştirmek üzere ancak programında askerlik dersleri bulunmayan Mahrec-i Mekâtib-i Askeriye açıldı.
- 1865** Mart Cemiyet -i Tedrisiye-i İslâmiye faaliyete geçerek halka okuma yazma öğretilen ilk kursu Sırtmakeş Hanı'nın yanındaki şıbyan mektebinde açtı.
- 1865** Nisan Halkın, özellikle de okul çocuklarının okuyup yararlanacağı yabancı dillerde yazılmış kültür kitapları ile haritaların Türkçe'ye çevirilmesi için bir Tercüme Cemiyeti kurularak başkanlığına Münif Efendi (Paşa) getirildi.
- 1865** Dârü't-Tıbbâ't-ül-Âmire ve Takvimhane'nin yerine Topkapı Sarayı'nın dış bahçesinde bir, basımevi konumundaki Matbaa-yı Âmire kuruldu.
- 1865** Bosna Eyaletinin merkezi Saraybosna'da, "Tahsil-i İlme ve Fenn-i Nakşâ Mahsus İnas Mektebi" (Bilgi ve Nakşâ İşleri Kız Okulu) açıldı.
- 1865** Ekim Harbiye ve Bahriye mekteplerinin hazırlık sınıfları konumundaki idadiler, Mekteb-i Yeddi-yi Umumi adıyla birleştirildi.
- 1866** Ocak Mekteb-i Mülkiye ve Mahrec-i Aklâm mezunlarının devam edebilecekleri Mülkiye Mühendis ve İslâh-ı Sanayi Mektebi açıldı.
- 1866** Maarif-i Umumiye Nezareti'nde Telif ve Tercüme Dairesi kuruldu.
- 1867** Ocak Mekteb-i Tıbbiye-i Pahane bünyesinde, Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye adıyla ilk sivil tıp sınıfı da açıldı.
- 1867** Nisan Askerî idadilere matematik öğretmeni yetiştirmek için, Mekteb-i Harbiye mezunlarından seçilenlerden oluşan 3 yıllık "Hoca Sınıfı"nda derslere başlandı.
- 1867** Haziran Vilayet merkezlerinde birer işlahane açılması için nizamname yayınlandı.
- 1867** Haziran Sultanahmet'teki eski Kışkane'de öğrencilerinin, İstanbul'daki çeşitli fabrika ve imalathanelerde uygulamalı ders yapacağı, İslâh-ı Sanayi Mektebi açılışını öngören Sultan Abdülaziz'in iradesi yayınlandı.
- 1867** Ağustos Tuna Vilayeti'nin Rusçuk, Niş ve Sofya kentlerindeki işlahanelere öğretmen yetiştirilmek üzere Paris'e öğrenci gönderildi.

- 1868** Pıbat R p tiyelerin  drenim süresi beş yıla  kartıldı. Mahrec-i Aklâm'a Fransızca dersi de konuldu.
- 1868** Meclis-i Vükelâ'nin yayınladığı bir beyanname ile ana ve babaların çocuklarını okutmalarını zorunlu kıldı.
- 1868** Ağustos Cemiyet-i Tedrisiye-İslâmiye'nin girişimiyle Dar l f faka'nın temeli atıldı.
- 1868** Eylül Mekteb-i Sultan , Sultan Abdülaziz'in de katıldığı k pat merasimi ile Galatasaray'nda  dretime açıldı.
- 1868** Eylül Dersaadet Islah-ı Sanayi Mektebi eski K l hane'de  dretime ba ladı.
- 1868** Kasım Ta rada ve İstanbul'daki s byan mekteplerinin yetersiz hocalarını yetiştirmek amacıyla Beyazıt'taki eski matbaa binasında, İbtid i Dar muallimini adıyla hizmetiçi  ditim kursu açıldı.
- 1868** Kasım Mekteb-i Sanayi Nizamnamesi yayımlandı.
- 1869** Haziran S byan mekteplerinin inas (kız) ve z k r (erkek) olmak üzere ayrılmasına, ayrıca İnas R p tiyeleri açılmasına ilişkin Sultan Abdülaziz'in iradesi  ktı.
- 1869** Eylül Maarif-i Umumiye Nizamnamesi yayımlandı. Bu tüzük, Türkiye'de  ditimle ilgili yasal düzenlemelerin ilk ve en önemlilerinden; aynı zamanda da yeni k pakların  ditilip yetiştirilmelerinin devlete d pen bir görev olduğunu belgeleyen önemli bir yasa sayıldı.
- 1869** Tophane Nezaretince onarılan Yedikule'deki eski Baruthane'de İnas Sanayi, Haydarpaşa'da da Tatbikat-ı T bbiye-i Askeriye mektepleri açıldı.
- 1870** 2 Pıbat Darülfünun-ı Osmanî'nin ders programını Takvim-i Vekay 'de yayımlandı.
- 1870** 20 Pıbat Dârülfünun-ı Osmanî, yapılmakta olan binası bitmediğinden  emberlita 'taki günümüzde Basın Müzesi olan binada merasimle açıldı.
- 1870** 26 Nisan Kız okullarının  dretmen gereksinimi için İstanbul'da ilk D r muallimat açıldı.
- 1870** 8 Mayıs Meclis-i Maarif-i Kebir'ce hazırlanan ve iptidaiyelere ilişkin kural, yöntem ve ders konularının içeren Rehn m -y  Muallimin adlı kılavuz kitap yayımlandı.
- 1870** 14 Mayıs Okul ders kitaplarının yazım ve yarışma koşullarını da içeren Telif ve Tercüme Nizamnamesi yayımlandı.
- 1870** 2 Temmuz Divan-ı Ahk m-ı Adliye Dairesi'nde, ilk hukuk okulu Kavanin ve Nizamat Dershanesi adıyla açıldı.
- 1870** 7 Temmuz  ok İubeli Dârümuallimin-i  li kuruluncaya değin Darümuallimin-i R p 'nin açılması kararlaştırıldı.
- 1870** 13 Eylül Mekteb-i T bbiye-i Mülkiye'nin, Askeri T bbiye'den ayrı, bağımsız bir kurum olmasını sağlayan nizamname yayımlandı.
- 1870** 22 Eylül R p tiyeler için 74 maddeden oluşan bir nizamname  ktı.
- 1870** 13 Ekim Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin vilayetlerde nasıl uygulanacağına ilişkin 9 maddelik bir talimatname yayımlandı.
- 1870** Mekteb-i T bbiye-i Bahane'de derslerin Fransızca değil, Türkçe yapılması kararlaştırıldı.
- 1870**  sk dar Amerikan Kız Koleji açıldı.
- 1871** 3 Ocak 1858'de kurs düzeyinde faaliyete geçen Orman Mektebi,  dretim süresi 2 yıl olan bir okul statüsünde yeniden örgütlendi.
- 1871** 22 Ocak Vali ve maarif müdürü ile vilayet umumi meclislerinin  ditim  dretim içerindeki görev ve sorumluluklarını da içeren Ydare-i Umumiye-i Vilay t Nizamnamesi yürürlüde girdi.
- 1871** Mayıs Darülfünun hocalarından Hoca Tahsin Efendi ile Cemaleddin Efgan  "ders-i  mm" (herkese açık ders) vermeye ba ladılar.
- 1871** 28 Mayıs Vilayet İslahhanelerinde birer ziraat sınıfının da açılması için Sultan Abdülaziz'in iradesi yayımlandı.
- 1871** İstanbul Arnavutköy'de Amerikan Kız Koleji açıldı.
- 1872** Pıbat Mühendishane-i Berriye-i Hümayun'un harbiye ve idadiye sınıfları Mekteb-i Harbiye sınıflarıyla b t nleştirildi.
- 1872** 22 Mayıs Mektep imtihanlarının haziran ayında yapılması kararlaştırıldı.
- 1872** 13 Ağustos Vilayetlere gönderilen bir tamimle s byan mekteplerinin İslah edilmesi istendi.
- 1872** 25 Ağustos Yayınlanan bir tamimle bütün vilayetlerde,  par vergisinin onda biri oranında yeni vergi konulup gerekirse salma da uygulanarak her köy ve mahalleye s byan mektebi açılması istendi.
- 1872** Askeri okullarda İfai (sözlü) imtihan yerine tahriri (yazılı) imtihanlara geçildi.

- 1872** Tıbbiye-i Mülkiye Mektebi, Topkapı Sarayı Ahırkapısından girilen Gülhane meydanındaki yeni binasına taşındı.
- 1872** Nuruosmaniye Camii Şıbyan Mektebi "usu-i cedide" (yeni yöntem) uygulanan ilk numune mektebi oldu.
- 1872** Daha sonra Vefa İdadisi - Vefa Lisesi adıyla alacak olan Dersaadet İdadisi-i Mülkiye-i İhahanesi açıldı.
- 1873** 15 Haziran Darülfıfaka, yapılmı tamamlanan Fatih'teki binasında, Dârülfıfakatü'l-İslâmiye adıyla öğretime açıldı.
- 1873** Darülfünun-ı Cedid adı verilen üçüncü bir darülfünun ve buna bağlı Turuk u Maabir ve Mühendis-ini Mülkiye Mektebi adıyla yeni bir yüksek teknik okul, Galatasarayında öğretime başladı.
- 1873** 18 Aralık Dârülmaarif, rüptiyenin üstü ve öğretim dili Türkçe olan lise düzeyinde bir mülkiye idadisine dönüştürüldü.
- 1874** 13 Ocak Açılması öngörülen Maadin Mektebi için hazırlanan nizamname yayınlandı.
- 1874** Mekteb-i Sultanî bünyesinde açılan, öğretim dili Türkçe ve Fransızca olan Dârülfünun-ı Osmanî'de derslere başlandı.
- 1874** 14 Mart Darülmualimin, "iptidai" (ilköğretmen), "rüpti" ve "idadi" (ortaöğretmen) olmak üzere üç aşamalı olarak yeniden örgütlendi.
- 1875** 9 Ocak Paris'teki Mekteb-i Osmanî kapatıldı. Buna ayrılan ödeneklerden yararlanılarak vilayet ve Ordu-yı Hümayun merkezlerinde birer askeri rüptiye açılması kararlaştırıldı.
- 1875** 2 Nisan Askeri idadiler, Mekteb-i İdadî-i Umumî adı altında Kuleli Kıblasında öğretime başlarken Kasımpaşa'da da bahriye zabitlerinin çocuklarının alınacağı Bahriye Rüptiyesi açıldı.
- 1875** 13 Nisan İstanbul'daki şıbyan mekteplerinin şartlarını iyileştirip sorunlarını çözmek amacıyla semt halklarının seçeceği Mecâlis-i Tedrisiye ve İubatı adlı sivil bir örgütlenmeye gidilmesi için talimat yayınlandı.
- 1875** 16 Haziran Muzır kitapların yayınlanmasını veya Türkçe'ye çevrilmesini, böyle kitapların Osmanlı ülkelerine sokulmasını önlemek amacıyla Maarif-i Umumiye Nezareti'ne onay, denetim, sansür ve yasaklama yetkileri veren Sultan Abdülaziz'in kitap sansürü iradesi çıktı.
- 1875** 9 Ağustos Menfe-i Küttab-ı Askerî adıyla askeri kâtip okulu açıldı.
- 1875** İstanbul'da 9 ayrı askeri rüptiye açıldı.
- 1875** Rüptiye ve idadi düzeyindeki askeri okullara öğretmen yetiştirmek için Menfe-i Muallimin adıyla yeni bir kurum açıldı.
- 1875** 13 Kasım 1873'te Mekteb-i Sultanî içinde, Turuk u Maabir ve Mühendis-ini Mülkiye Mektebi adıyla açıldıktan hemen sonra kapatılan fen ve mühendislik fakültesi yeniden açıldı.
- 1875** İstanbul'daki ilk mülkiye idadisi, Mora Yenişehir'i'nde açıldı.
- 1876** 9 Mayıs Haydarpaşa Ameliyat-ı Tıbbiye Mektebi'nde, öğretim dili Türkçe olmak üzere eczacı sınıfı da açıldı.
- 1876** Mekâtib-i İbtidaiye Talimatnamesi yürürlüde girdi.
- 1876** Eğitim ve öğretim işlerinde ciddiyeti ve başarısıyla tanınacak olan Mekteb-i Osmanî, Hüseyin Avni Bey tarafından İstanbul-Aksaray'da açıldı.
- 1877** 10 Nisan İdadî (lise) ve âli (yüksek) kısımlarını kapsayacak biçimde örgütlenen Mekteb-i Mülkiye'nin yeni nizamnamesi yürürlüde girdi.
- 1877** 1 Aralık Mekteb-i Fünun-ı Mülkiye'de, yapılan yeni düzenlemeden sonra görkemli bir küşad merasimiyle derslere başlandı.
- 1878** 28 Ekim Mekteb-i Sultanî bünyesinde 1873'te açılıp bir süre sonra kapanan Darülfünun-ı Osmanî, Darülfünun-ı Sultanî adıyla yeniden açıldı.
- 1878** 23 Eylül Rüptiye mezunlarına, Fransızca ve Arapça'nın yanısıra bir de Osmanlı azınlıklarının dili öğretilmek üzere, İstanbul'da Elsine (yabancı diller) Mektebi açıldı.
- 1879** İstanbul'da İhtilâli Terakki Lisesi açıldı.
- 1879** 1 Kasım Divan-ı Muhasebat bünyesinde Mekteb-i Fünun-ı Maliye adıyla yeni bir meslek okulu açıldı.
- 1879** 20 Aralık Zenginlerin sağladığı maddi katkıyla, Yeniköy'de bir yalıda açılan, Maarif Nezareti'ne bağlı Ticaret Mektebi'nde derse başlandı.
- 1879** 22 Aralık Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye, Maarif Nezareti'ne bağlandı.
- 1880** 13 Mart İstanbul'da Babıâli civarında, öğretim dili Türkçe ve Fransızca olmak üzere, genel kültür,

- musikî, el ve ev işleri derslerinin verileceği, kızlara mahsus, leylî (yatılı) ve nehari (gündüzlü) Ameli Hayat Mektebi açıldı.
- 1880** 17 Haziran Adliye Nezareti'ne bağlı Mekteb-i Hukuk açıldı.
- 1880** 11 Temmuz Orman ve Maadin mekteplerinin yeni bir statüye kavuşmasını sağlayan nizamname yayınlandı.
- 1880** Rüştiye mekteplerinin ders programına Fransızca eklendi.
- 1881** 4 Ocak Maarif Nezareti Telif ve Tercüme Dairesi kapatılarak yerine Encümen-i Teftiş ve Muayene kuruldu.
- 1881** 30 Kasım Şıbyan mekteplerinde usul-i cedit ile elifba öğretimine geçildi ve öğretmenlerden, bu okullarda, iptidai mekteplerdeki programa paralel bir eğitim yapmaları istendi.
- 1882** 11 Şubat İmtiyazlı eyalet konumu elde eden Girit'te, Müslüman çocukları için ilköğretimi zorunlu kılan bir nizamname yayınlandı.
- 1882** 16 Şubat Osmanlı Devleti sınırları içinde ilk defa kapsamlı bir eğitim örgütlenmesine gidilmesi gündeme geldi. Buna bağlı olarak her vilayete bir maarif müdürü atanması ve vilayetlerde maarif meclisi oluşturulması kararlaştırıldı.
- 1882** 6 Nisan İstanbul'da Aksaray'daki Hacı Bekir Paşa Konağında, şıbyan mektepleri hocalarına, usul-i cedit denilen yeni elifba yöntemini öğretmek amacıyla Dârülameliyat adıyla sürekli bir kurs faaliyete geçti.
- 1882** İstanbul'da Sankt Georg Avusturya Ticaret Mektebi açıldı.
- 1883** 16 Ocak Hamidiye Ticaret Mektebi açıldı.
- 1883** 19 Ocak Vilayet maarif müdürlerinin, vilayetlerde birer darümuallimîn yapılmasına öncülük etmeleri kararlaştırılarak, bu konuda bir irade yayınlandı.
- 1883** 8 Şubat Her köyde bir mektep açılması ve bunların giderlerinin "maarif hisse-i iânesi" adıyla bir vergiyle karşılanması için tamim yayınlandı.
- 1883** 3 Mart İlk Sanayi-i Nefise (Güzel Sanatlar) Mektebi, İstanbul'da Müze-i Hümayun yanındaki binasında törenle açıldı.
- 1883** 25 Eylül Dârülmâarif kapatılarak hoca ve talebelere diğerkütüpelelere dağıldı.
- 1883** 8 Ekim İlk sivil mühendislik okulu olan Mühendishane-i Mülkiye Mektebi İstanbul'da açıldı.
- 1883** İstanbul'da Beyazıt'ta Kütübhane-i Umumi açıldı.
- 1884** 15 Ocak Pemsü'l-Maarif adıyla verilen "hususî mektep" açıldı.
- 1884** 20 Mart Rüştiyenin üstünde bir teknik okul olarak kurulan Hendesehane-i Mülkiye'nin nizamnamesi yayınlandı.
- 1884** 17 Mayıs İnas (kız) sanayi mektepleri Ticaret Nezaretine bağlandı.
- 1884** 17 Mayıs Halkalı Ameliyat (uygulamalı) Ziraat Mektebi açıldı.
- 1884** Muallimhane-i Nüvvab'ın yerine, kadı adaylarının yetiştirilmesi, Peyhüslâmiyâda bağlı Mekteb-i Nüvvab açıldı.
- 1884** İstanbul'da Debistan-ı İrani adıyla bir İran mektebi açıldı.
- 1885** II. Abdülhamid, Yıldız Sarayı Mabeyn-i Hümayun bahçesinde hanedanının erkek ve kız çocukları için bir Pehzadegân Mektebi yaptırdı.
- 1885** İstanbul'da Zapyon Rum Kız Mektebi açıldı.
- 1885** Selânik'te Fevziye Mektebi açıldı.
- 1885** 18 Kasım Maarif Nezareti'nde Meclis-i Maarif-i Umumiye'nin yerine, en yetkili karar organı olmak üzere Meclis-i Kebir-i Maarif yeniden kuruldu.
- 1886** 6 Mayıs Gayrimüslim ve yabancı okullarının denetimi, program ve ders kitaplarının incelenmesi işleri için Maarif Nezareti'nde Mekâtib-i Ecnebiye ve Gayrimüslime Müfettişliği kuruldu.
- 1886** 31 Ekim Mekteb-i Hukuk'un yönetimi, Adliye Nezareti'nden Maarif Nezareti'ne bağlandı.
- 1887** 2 Ocak Ticaret, Kız Sanayi ve Sanayi-i Nefise Mektepleri Maarif Nezareti'ne bağlandı.
- 1888** Tarsus Amerikan Koleji açıldı.
- 1888** İstanbul'da İtalyan Ticaret Mektebi açıldı.
- 1888** Bursa'da Harir (ipek) Dârüttalimi açıldı.
- 1889** İstanbul'da Sultanahmet'te, giderleri Ziraat Bankası tarafından karşılanan Mülkiye Baytar Mektebi açıldı.
- 1889** Mekteb-i Tıbbiye-i Askerî öğrencileri, İstanbul'da İttihad ve Terakki Cemiyeti'ni kurdular.
- 1891** 30 Eylül İstanbul Ticaret Mektebi içinde Körler ve Sağırlar Mektebi açıldı.

- 1891** 25 Ekim Maarif Nezareti merkez örgütündeki deöiþiklikle Mekâtib-i Âliye Müdiriyeti kaldýrýlýp yerine Mekâtib-i Ýdadiye Müdiriyeti kuruldu.
- 1891** 3 Kasým Darümuallimîn'in "Âliye" (yüksek) þubesi açýldý.
- 1892** 11 Eylül Lisan Mektebi Yıldýz Sarayý'na verilen bir jurnal üzerine kapatýldý.
- 1892** 3 Ekim Ýstanbul'da, Arabistan ve Arnavutluk ile Doðu vilayetleri aþiretlerinden ileri gelen kiþilerin çocuklarý için Aþiret Mektebi açýldý.
- 1893** 19 Eylül Orman ve Maadin Mektebi'nin kapatýlmasý'nın ardýndan Halkalý Ziraat Mektebi'nde bir orman þubesi açýldý. Avrupa'ya öðrenim için gönderilen madencilerin buradaki öðrenimlerini bitirdikten sonra açýlmasý tasarlanan Maden Mühendis Mektebi'nde muallimlik etmeleri kararlaþtırýldý.
- 1893** Dört yýllık taþra köy mektepleri için yeni ders cetveli hazýrlandı.
- 1894** 17 Temmuz Uzmanlardan oluþan bir heyet tarafýndan hazýrlanan yeni Darümuallimîn ders programý uygulamaya konuldu.
- 1894** 14 Eylül Aþiret Mektebi'nin, Ortaköy'deki binasýnda derslere baþlandı.
- 1895** Muhtelif mekteplerde okutulacak ders kitaplarý'nın seçiminin, muallimlere býrakýlmayarak Maarif Nezareti'nde oluþturulacak bir komisyon tarafýndan belirlenmesi benimsendi.
- 1895** Rûþtiyelerin öðrenim süresi iptidaiden sonra üç yıl, köy mektepleri de dört yıl oldu.
- 1896** Gülhane Hastahanesi, Tatbikat Mektebi oldu.
- 1896** 13 Aralık Vilayet maarif müdürlerinin görevlerini gösteren talimatname yayýnlandı.
- 1897** Ýstanbul'da Bulgar Mektebi açýldý.
- 1897** Aybe Sýdyka Haným'ın yazdýđý Usul-i Talim ve Terbiye Dersleri adlý pedagoji kitabý yayýmlandý.
- 1898** Maarif Nezareti tarafýndan, ilk Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye yayýmlandý.
- 1900** 19 Aðustos Darülfünun-ý Þahane, II. Abdülhamid'in tahta çýkþý'nın 25.yýlnda, Mülkiye Mektebi binasýnda törenle açýldý.
- 1901** Askeri ve mülki mektepleri derece ile bitirenlere verilmek üzere altýn ve gümüş Maarif Madalyasý çýkartýldý.
- 1902** Ankara'da Nümune Çiftliði ve Çoban Mektebi açýldý.
- 1903** 1 Eylül Ýstanbul'da, ZeynepHaným Konađýnda, Dârülhayr-i âli adýnda bir darüleytam (öksüzler yurdu) Ýstanbul'da açýldý.
- 1903** 22 Eylül Pam'da da bir Mekteb-i Týbbiye açýldý.
- 1903** 4 Kasým Halkalý Ziraat ve Ormançýlık Mekteb-i Âlisi Nizamnamesi yayýnlandı.
- 1904** 21 Temmuz II. Abdülhamid'in emriyle iptidaiyelerden tarih ve coğrafya dersleri kaldýrýldý.
- 1905** Ýstanbul'da English High School (Ýngiliz Erkek Ortaokulu) açýldý.
- 1905** Ordu merkezleri olan Edirne, Manastýr, Erzincan, Pam ve Baðdat'ta da birer harbiye mektebi tesis edildi.
- 1904** 24 Ekim Kasýmpaþa'da Çarkçý Mektebi açýldý.
- 1907** 10 Eylül Konya, Selanik ve Baðdat'ta hukuk mektepleri açýlmasý için II. Abdülhamid'in iradesi yayýnlandı.
- 1907** Ýstanbul'daki Aþiret Mektebi kapandı.
- 1908** Maarif Nazýrý Abdurrahman Peref Bey'in giriþimiyle çaðdaþ yöntemlere göre, öðrencilerin becerilerini geliþtirici programlarýn uygulanacađý yeni "Nümune" mektepleri açýldý.
- 1908** 18 Kasým Askeri ve mülki tıbbiye mektepleri, yapýmý tamamlanan Haydarpaþa Týp Fakültesi'nde bir araya getirilerek "Mekteb-i Týbbiye-i Þahane" adýyla ortak öðretime geçti.
- 1908** 20 Aralık Ýstanbul'da Rýzapaþa Yokuþu'nda, Selim Sýrý Bey'in (Tarcan) açtýđý Terbiye-i Bedeniye Mektebi törenle hizmete girdi.
- 1909** 29 Ocak Cemiyet-i Tedrisiye-i Ýslamiye kapandıđý için üyeleri, Darüþþafaka Meclis-i Ýdare ve Meclis-i Tedris örgütlerinde görev aldýlar.
- 1909** 26 Þubat Medaris-i Ýlmiye Nizamnamesi yayýnlandı.
- 1909** Nisan Geniþ yetkilerle Darümuallimîn müdürlüðüne atanan Mustafa Sâty Bey, okulun geliþmesini saðlayıcı çalıþmalar baþlattý.
- 1909** 21 Aðustos Beyazıt'ta, Zeynep Haným Konađýndaki Darülhayr-ý âli kapatýlarak, bina Darülfünun'a tahsis edildi.
- 1909** Hendesehane-i Mülkiye'nin adý Mühendis Mektebi'ne çevrildi.

- 1909** Hamid Naci Bey, İstanbul'da Azapkapı'da "Millî ve Hususî Ticaret-i Bahriye Kaptan ve Çarkçı Mektebi"ni açtı.
- 1910** 27 Şubat Darülfenâna Mezunları Cemiyeti, İstanbul'daki zanaatkar ve esnaf çıraklarına okuma yazma öğretilmek üzere bir çırak mektebi açtı.
- 1910** 16 Mayıs Başarılı öğretmenlere, bilim ve sanata hizmet edenlere verilmiş üzere, üç ayrı rütbesi olan gümüş Maarif Nihanı çıkartıldı.
- 1910** 28 Mayıs Maliye Nezareti'nce, İstanbul'da rühtîye üstü eğitim verecek bir Maliye Mektebi açıldı.
- 1910** 28 Mayıs Orman ve Maadin ve Ziraat Nezareti'nce İstanbul Bahçeköy'de bugünkü Orman Fakültesi'nin çekirdeğini oluşturan Orman Mekteb-i Âlisi açıldı.
- 1910** 14 Ekim Baytar Mektebi, Tatbikat-ı Baytariye Mektebi'ne dönüştürüldü.
- 1911** 14 Ekim Rühtîye ve idadi sınıflarını kapsayan ilk kız ortaokul-lisesi İstanbul İnas Ydadisi adıyla hizmete girdi.
- 1911** Muallimhane-i Kuzat-Mekteb-i Nüvvab'ın yerine, kadı adaylarının yetiştirilmesi, Peyhülislâmiyâda badlı Medresetü'l-Kuzat açıldı.
- 1912** 1909'da programları revize edilen İstanbul medreseleri, Dârü'l-Hilâfetü'l-Âliyye Medresesi adıyla tek medrese kabul edildi.
- 1913** 25 Eylül Maarif Nezareti'nce Mekâtib-i Hususiye (özel okullar) Talimatnâmesi yürürlüğe konuldu.
- 1913** 6 Ekim Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkati Sultan V. Mehmed Reşad'ın iradesi olarak yayınlandı.
- 1913** İlk tiyatro okulu olan Dârü'lbedayi İstanbul'da açıldı.
- 1914** 29 Eylül Dârü'l-Hilâfetü'l-Âliyye Medresesi adı altında toplanan medreselerin yenileştirilmesi için Islâh-ı Medâris Nizamnamesi yayınlandı.
- 1914** 14 Kasım Kızlara resim ve heykel sanatları eğitimi verilmiş üzere İnas Sanayi-i Nefise Mektebi açıldı.
- 1915** 2 Mart Ana Mekteplerinin açılması ve eğitim ilkelerine ilişkin nizamname yayınlandı.
- 1915** 5 Mart Darülfünun Tıp Fakültesi Nizamnamesi yürürlüğe girdi.
- 1915** Beyoğlu'nda Musevi Mektebi açıldı.
- 1915** Yalnız kızlara mahsus İnas Darülfünunu açıldı.
- 1915** Hat çalışmalarını için Medresetü'l-Hattatın denen dersane açıldı.
- 1915** 5 Temmuz Darümuallimin ve Darümuallimat'ın aşamalarını, sürelerini ve programlarını belirleyen nizamname yürürlüğe girdi.
- 1915** Peyhülislâmiyâ tarafından İlmiye Salnamesi yayınlandı.
- 1916** 14 Mart İnas (Kız) Ydadisi, Leyli (ya tılı) ve Nehari (gündüzlü) İnas Sultanisi olarak bir üst düzeye çıkartıldı.
- 1916** İstanbul'da kurulan Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti faaliyete geçti.
- 1916** Mayıs İstanbul'da ilk kez, okulların katıldığı Ydman Bayramı kutlandı.
- 1916** İlk musiki okulu olan Darü'l-elhan İstanbul'da açıldı.
- 1917** 14 Nisan Badımsız bir akademi konumuna getirilen Sanayi-i Nefise Mekteb-i Âlisi yeniden örgütlendi.
- 1917** İnas (Kız) Darülfünun'u ilk mezunlarını verdi.
- 1918** 17 Mart Zükür (erkek) okullarında bayan öğretmenlerin de görev almaları Maarif Nezareti'nce kabul edildi.
- 1919** 19 Mart İstanbul Darülfünunu, işgaller karşısında izlenmesi gereken siyaset konusunda Damad Ferid Paşa hükümetine muhtıra verdi.
- 1919** 19 Mart İstanbul İnas (kız) Darülfünunu ile Asrı Kadınlar Cemiyeti, Fatih Türbesi'nde düzenledikleri toplantıda İtilâf Devletlerini kınadı.
- 1919** 31 Mart İstanbul Darülfünunu'nda Pierre Loti'ye fahri doktorluk beratı verildi.
- 1919** 18 Mayıs İstanbul'da Darülfünun'da, Yunan birliklerinin İzmir'i işgalini kınamak, dünya kamuoyunu harekete geçirmek, örgütlü direnişleri başlatmak amacıyla toplantı yapıldı.
- 1919** Vaiz, imam, hatip adaylarını çağırarak din anlayışıyla yetiştirmek için Peyhülislâmiyâda badlı Medresetü'l-İrfad açıldı.
- 1919** 4 Eylül İki gün önce Sivas'a gelen Mustafa Kemal Paşa'nın ikamet ettiği idadi binasında Sivas Kongresi başladı.
- 1919** 11 Ekim İstanbul Darülfünunu'na, yayınlanan Darülfünun-ı Osmanî Nizamnamesi ile özerklik tanındı.
- 1919** 24 Aralık Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa, Kırşehir'de Gençler Derneği'ni ziyaret etti.
- 1920** 23 Ocak İstanbul'da Zeynep Hanım konağındaki Darülfünun binasında, Türk dostu Pierre Loti ve

- Veliaht Abdülmecid efendinin de katıldığı bir toplantı yapıldı.
- 1920** 5 Mayıs İstanbul'da padişah yanlısı hükümetin Maarif Nezareti'nden ayrı olarak, Ankara 'da da bir Maarif Vekâleti kuruldu. TBMM, Dr. Rıza Nur'u, ilk Maarif Vekili seçti.
- 1920** Ağustos İstanbul'da Amiral Bristol Ebe ve Hampshire Mektebi açıldı.
- 1920** 4 Aralık Ankara okullarında görevli öğretmenler, aylardır maaş alamadıkları için greve başladılar. Eylem birkaç gün sürdü.
- 1921** 15 Şubat Heybeliada'daki Mekteb-Fünun-ı Bahriye-i Bahane talebelerinden bir grup Millî Mücadele'ye katılmak üzere İstanbul'dan Samsun'a hareket etti.
- 1921** 12 Mart TBMM, Mehmet Âkif'in (Ersoy) yazdığı İleri İstiklâl Marşı olarak kabul etti.
- 1921** 29 Haziran Ankara'da Maarif Vekâleti Telif ve Tercüme Heyeti çalışmaya başladı.
- 1921** 30 Haziran Ankara'da Himaye-i Etfal Cemiyeti kuruldu.
- 1921** 16 Temmuz Açılış konuşmasını, TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığı Maarif Kongresi açıldı.
- 1921** 16 Eylül İstanbul Darülfünunu Divanı (senato) kızların da Darülfünun'a alınmalarını kararlaştırdı.
- 1921** 3 Aralık Ankara'da Maarif Vekâleti'nin yerleştiği Erkek Muallim Mektebi binasında "serbest halk dersleri" adı altında konferanslar vermeye başladı.
- 1922** 22 Mart Mustafa Kemal Paşa, Başkumandan sıfatıyla Akşehir'de medrese ve mektepleri inceledi.
- 1922** Ağah Şirri Bey (Levend), İstanbul'da yatılı gündüzlü özel İstiklâl Lisesi'ni kurdu.
- 1922** 19 Eylül İstanbul Darülfünun'u Edebiyat Fakültesi Müderrisler Meclisi Mustafa Kemal Paşa'ya fahri müderrislik unvanı verdi.
- 1922** 27 Ekim TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa, Bursa'da İstanbul'dan gelen muallim ve muallimelere hitap etti.
- 1922** 4 Kasım Son Osmanlı Vekâlet Heyeti'nin (bakanlar kurulu) istifası üzerine Maarif Nezareti kurumsal olarak tarihe karıştı.
- 1922** 8 Kasım İstanbul'a gelen İsmet Paşaya, Darülfünun'u ziyaretinde fahri müderrislik beratı verildi.
- 1922** 17 Kasım Ankara'da Muallimler Birliği Kongresi yapıldı.
- 1923** 21 Ocak Mustafa Kemal Bursa'da sultanı muallimlerinin çay partisine katıldı.
- 1923** 7 Şubat Mustafa Kemal Balıkesir'de Zaferan Paşa Camii minberinde cemaate seslenerek "Hutbeler halkın anlamayacağı dilde olmamalı, hutbeden maksat, ahalinin tenvir ve irşadıdır. Yüz iki yüz, hatta bin sene evvelki hutbeleri okumak insanların cehl ve gaflet içinde bîrakmak demektir." dedi.
- 1923** 21 Mart Mustafa Kemal, Konya Sultanisi'nde muallimlere seslenerek cehaletin süratle ortadan kaldırılmasını istedi.
- 1923** 24 Mart TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa, Kütahya'da, muallimlerin çaylı toplantısına katılarak, toplumu kurtaracak iki kuvvetten birinin irfan ordusu olduğunu vurguladı.
- 1923** 8 Nisan Muallim mektepleri ile taşra idadileri vilayet özel idarelerinden alınıp Maarif Vekâleti'ne bağlanırken, ilk mektebe devam zorunluluğu ile mektep vergisi konulmasını getiren "Yük Mektepler Hakkında 326 sayılı Kanun" kabul edildi.
- 1923** 29 Mayıs İstanbul Vilâyeti Tedrisat-ı İptidaiye Meclisi'ne, öğretmenler tarafından ilk defa bir bayan öğretmen üye seçildi.
- 1923** 15 Temmuz I. Heyet-i Milliye, Ankara'da çalışmalarına başladı. Kongre, çalışmalarını 15 Ağustos'ta tamamladı.
- 1923** 1 Eylül Bütün ilköğretim ve muallimleri Maarif Vekâleti'ne bağlandı.
- 1923** 27 Eylül Harbiye Mektebi, Ankara'dan İstanbul'a, Pangaltı'daki eski binasına taşındı.
- 1924** 16 Ocak İzmir Sanat Mektebini ziyaret eden Mustafa Kemal "Türkiye Cumhuriyeti, bu sanat mekteplerinin inkişafına çok muhtaçtır," dedi.
- 1924** 7 Şubat Yabancı okulların binalarındaki dinî alâmet ve işaretler kaldırıldı.
- 1924** 3 Mart Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edildi.
- 1924** 5 Mart İstanbul Maarif Müdürlüğü, Tevhid-i Tedrisat Kanunu gereği medreselere el koydu.
- 1924** 7 Mart Maarif Vekili Vasıf Bey, Fransızlara ve İtalyanlara ait yabancı okullardan 30'unu kapattı.
- 1924** 13 Mart Orta Tedrisat Muallimleri Kanunu kabul edildi.
- 1924** 3 Nisan Telif ve Tercüme Heyeti Talimatnamesi yayımlandı.

- 1924** Nisan II. Heyet-i ʔlmiye Ankara'da toplandı.
- 1924** 21 Nisan ʔstanbul Darülfünunu'nun hükmü bahsiyeti hakkında kanun kabul edildi.
- 1924** 16 Ağustos Amerikalı tanınmış eğitim uzmanı John Dewey Türkiye'ye geldi.
- 1924** 22 Ağustos Ankara'da Muallimler Birliği Kongresi toplandı.
- 1924** 25 Ağustos Muallimler Birliği Kongresi üyelerine verilen çayda Mustafa Kemal "Muallimler! Yeni nesli, Cumhuriyetin fedakâr muallim ve mürebbiyeleri, sizler yetiştireceksiniz. Yeni nesil sizin eseriniz olacaktır." dedi.
- 1924** ʔlk mekteplerde muhtelit (karma) tedrisata geçildi.
- 1924** 16 Eylül Mustafa Kemal, Trabzon'da Muallim Mektebini ziyaretinde hatıra defterine, "Yeni nesil en büyük cumhuriyetçilik dersini bugünkü muallimlerden ve onların yetiştireceği muallimlerden alacaktır." diye yazdı.
- 1924** 18 Eylül Mustafa Kemal, Rize'de, medreselerin açılmasını isteyen bir hoca topluluğuna, "Mektep istemiyorsunuz! Halbuki halk mektep istiyor.Bırakınız, artık bu zavallı millet, bu memleket evladı yetişsin. Medreseler açılmayacaktır. Millete mektep lâzımdır!" dedi.
- 1924** 22 Eylül Mustafa Kemal, Samsun'da ʔstiklâl Ticaret Mektebi'nde şerefine tertip edilen çaydaki konuşmasında, "Hayatta en hakiki mürşit ilimdir." dedi.
- 1924** 14 Ekim Mustafa Kemal Kayseri'de Sultanı'yi ziyaret ederek dersleri izledi.
- 1924** 1 Kasım Ankara Musiki Muallim Mektebi açıldı.
- 1924** 16 Kasım ʔstanbul'da Darülfünun ve yüksek okul öğrencileri, bir Belçika şirketinin elinde bulunan ʔstanbul Tramvay Şirketi'ni, talebeye bilet tenzilatı yapılmadığı için protesto ettiler.
- 1925** 18 Ocak Reisicumhur Mustafa Kemal, Adana'da Ziraat Mektebini, ertesi gün de Adana Sultanisi ile Kız ve Erkek Muallim mekteplerini ziyaret etti.
- 1925** 28 Ocak Mustafa Kemal Silifke'de Sultanî mektebini ziyaret etti.
- 1925** 1 Mart Maarif Vekâleti Maarif Mecmuasının yayınlanmaya başladı.
- 1925** 14 Nisan Maarif Vergisi Kanunu kabul edildi.
- 1925** 1 Mayıs ʔlk Maarif müfettişleri kongresi Konya'da yapıldı.
- 1925** 2 Mayıs Muallimler Birliği Umumi Kongresi, Başbakan ʔsmet Paşa'nın nutkuyla Ankara'da açıldı.
- 1925** 17 Eylül Ankara'da Maarif Vekâleti binasının temeli atıldı.
- 1925** 4 Ekim Mustafa Kemal, Bursa Kız Muallim Mektebi'nin müsameresini izledi.
- 1925** 14 Ekim Mustafa Kemal, ʔzmir'de Kız ve Erkek Muallim mekteplerini ziyaret münasebetiyle, onuruna verilen çay partisinde "Milletleri kurtaranlar yalnız ve ancak muallimlerdir," dedi.
- 1925** 5 Kasım Ankara Hukuk Mektebi'nin açılışında bulunan Mustafa Kemal, "Biz bugün dinî müsavatla değil, millî müsavatla bağlıyız," dedi.
- 1925** 8 Aralık Maarif Vekâleti "Türk birliğini parçalamaya çalışan cereyanlar" hakkında bir tebligat yayınladı.
- 1925** 8 Aralık Mustafa Necati Bey, Hamdullah Suphi Bey'in yerine Maarif vekili olarak atandı.
- 1925** 26 Aralık III. Heyet -i ʔlmiye Ankara'da toplandı. Heyet çalışmalarını 8 Ocak'ta tamamladı.
- 1926** 22 Mart TBMM'nde Maarif Teşkilatına dair kanun kabul edildi.
- 1926** 28 Mart "Talim ve tedris işlerini ilmi ve müstakil bir merkezden idare etmek üzere" Millî Talim ve Terbiye Dairesi kuruldu.
- 1926** 24 Nisan Okul kitaplarının Maarif Vekâleti tarafından bastırılması hakkında kanun kabul edildi.
- 1926** 3 Mayıs Lise ve ortamekteplerin nehari (gündüzlü) kırsımları, meccani (ücretsiz) oldu.
- 1926** 29 Mayıs ʔlk mektep Muallimleri Meslek Kursları Talimatnamesi yayımlandı.
- 1926** 10 Temmuz Ankara'da iş prensiplerine dayalı tedrisat kursu açıldı.
- 1926** 14 Temmuz II. Meşrutiyet dönemi Maarif Nazırlarından Pükrü Bey, diğer ʔzmir suikastı hükümlüleri gibi ʔzmir'de idam edildi
- 1926** 15 Temmuz Muallimler Birliği Umumi Kongresi Ankara'da toplandı.
- 1926** Konya'da Orta Muallim Mektebi açıldı.
- 1927** 28 Nisan Ankara'da Türk Ocakları Kurultayı yapıldı.
- 1927** 24 Mayıs Meslek Mektepleri Kanunu kabul edildi.
- 1927** 28 Mayıs Mektep pansiyonlarının idaresine dair kanun kabul edildi.

- 1927** 2 Haziran Maarif emirleri Ankara'da toplandı.
- 1927** 20 Haziran Ziraat mektepleri hakkında kanun kabul edildi.
- 1927** 21 Haziran Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu kabul edildi.
- 1927** 15 Temmuz Ankara ve Sivas'ta ilk tedarikat müfettişleri kursları açıldı.
- 1927** 8 Ağustos Ankara'da Gazi Muallim Mektebi'nin temeli atıldı.
- 1927** 1 Eylül Ankara'da Mektep Levazımı Sergisi açıldı.
- 1927** 20 Ekim Mustafa Kemal Paşa, Cumhuriyet Halk Fırkası II. Büyük Kongresi'nde, 15 Ekim'den beri faslılarla 36 saatte okuduğu nutkunu, "Türk Gençliğine Hitabe" ile tamamladı.
- 1927** 14 Kasım Mektep kitaplarının başlanması mahsus krediye dair kanun kabul edildi
- 1928** 29 Ocak Vekiller Heyeti, Hıristiyanlık propagandası yapan Bursa Amerikan Kız Koleji'nin kapatılmasına karar verdi.
- 1928** 31 Ocak Türk Maarif Cemiyeti kuruldu.
- 1928** 7 Mayıs Ankara'da Musiki Muallim Mektebi binasının temeli atıldı.
- 1928** 24 Mayıs Uluslararası rakamların kabul edilmesine dair kanun yürürlüğe girdi.
- 1928** 24 Mayıs Meslek Mekteplerinin inşasına dair kanun kabul edildi.
- 1928** 29 Mayıs Millet Mektepleri hakkındaki Yıca Vekilleri Heyeti kararı uyarınca Maarif Vekâleti'nin hazırladığı Halk Dershaneleri ve Konferansları Nizamnamesi yayımlandı.
- 1928** 9 Ağustos Gazi Mustafa Kemal, İstanbul'da Sarayburnu Parkı'nda harf devriminin yapılacağına ilişkin konuşmasını yaptı.
- 1928** 26 Ağustos Muallimler Birliği 4. Kongresi Ankara'da toplandı.
- 1928** Ağustos Okul kitapları yeni harflerle basılmaya başlandı.
- 1928** 1 Eylül Mustafa Kemal, yeni harfleri tanıtmak üzere yurt gezisine çıktı. Yeni öğrenim yılında ilköğretilere başlayan çocuklar okuma ve yazmayı yeni alfabelerden öğrenmeye başladılar.
- 1928** 16 Eylül Mustafa Kemal, Samsun'da öğretmenlerin balosuna katıldı.
- 1928** 14 Ekim Ankara Ziraat Enstitüsü'nün temeli atıldı.
- 1928** 3 Kasım Millî eğitim alanındaki en büyük dediklik ve yenilik olan Türk Harfleri Kanunu yürürlüğe girdi.
- 1928** 8 Kasım Mustafa Kemal Paşa, Millet Mektebi umumi reisliğini ve başmuallimliğini kabul etti.
- 1928** 8 Kasım Bütün devlet memurları yeni yazıdan imtihan edilmeye başlandı.
- 1928** 24 Kasım Millet Mektepleri Talimatnamesi yayımlandı.
- 1929** 1 Ocak Millet Mektepleri'nin kurulması için büyük çaba sarfeden Maarif Vekili Mustafa Necati Bey, dershanelerin açıldığı gün öldü.
- 1929** 1 Ocak Arap harfleriyle kitap basımını yasaklayan kanun yürürlüğe girdi.
- 1929** 1 Ocak Çalışmalarını İstanbul'da sürdüren Türk Dili Encümeni, ilk olarak İbrahim Grandi'nin Alfabe Raporu ile Ahmed Cevad'ın Türkçe Gramer adlı mektep kitabını yayınladı. Yazılacak diğer kitaplar ve ders kitapları için tanınmış yazarlardan komisyonlar oluşturuldu.
- 1929** 3 Mart İstanbul'da yayınlanan Ta Hronika gazetesi'nin yönetim binası, 1 Mart 1929'da yayınlanan Türk aleyhtarı yazıdan dolayı üniversite gençliği tarafından tahrip edildi.
- 1929** 9 Mart İstanbul'da Matbaacılık Mektebi açıldı.
- 1929** 1 Nisan İlkokul öğretmenlerinin Maarif Vekâleti tarafından tayin edilmesine dair kanun kabul edildi.
- 1929** 4 Nisan İstanbul Darülfünunu'nda, yerli malların kullanılmasını gösteri yapıldı.
- 1929** 8 Nisan Yabancı memleketlere gönderilecek öğrenciler hakkında kanun kabul edildi.
- 1929** 12 Nisan İstanbul Muallimler Birliği kongresi yapıldı.
- 1929** 15 Nisan İstanbul Darülfünunu'nda Yunus Emre için anma töreni düzenlendi.
- 1929** 23 Nisan Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin aldığı kararla Nisan ayının son haftası, ülke genelinde "Çocuk Haftası", haftanın Hakimiyet-i Milliye Bayramı'na rastlayan ilk günü olan 23 Nisan da "Çocuk Bayramı" ilan edildi. Yoksul ve kimsesiz çocukların sevindirilmesini amaçlayan Çocuk Haftası ve Bayramı ilk kez kutlandı.
- 1929** 30 Mayıs Leyli meccani (parasız yaşı) okuyan talebeye mecburi hizmet yükümlülüğü getiren kanun kabul edildi

- 1929** 1 Haziran Geçiş süreci sona erdiğinden Türk Alfabeti ülkenin her yanında geçerlilik kazandı.
- 1929** 8 Temmuz İstanbul'da Darülfünun Konferans salonunda Balkan Talebe Birlikleri Kongresi başladı.
- 1929** 1 Eylül Maarif Vekâleti'nin tamimiyle bütün okullardan Arapça ve Farsça dersleri kaldırıldı.
- 1929** 8 Ekim Maarif Vekaleti, Fransızca'dan başka ikinci bir yabancı dilin yüksek mekteplerde mecburi olması yönünde karar aldı.
- 1930** 15 Aralık Mustafa Kemal, İstanbul Darülfünunu'nu ziyaret ederek onur defterine "İlim timsali olan bu yüksek müessesemizin büyük hizmetleriyle iftihar edeceğimize şüphe yoktur." tuncesini yazdıktan sonra, üniversitenin kurumsal önemini vurguladı.
- 1930** 23 Aralık Menemen'de Derviş Mehmed ve kendisine uyanlar, korkunç bir gerici eylemi sergileyerek yedeksubay muallim Kubilay'ı katlettiler.
- 1931** 10 Ocak Ankara Hukuk Mektebi talebeleri Hakimiyet-i Milliye Meydanı'nda Kubilay Mitingi düzenlediler.
- 1931** 1 Şubat Mustafa Kemal, İzmir'de liseleri ziyaret ederek öğretmenlerle sohbet etti.
- 1931** 23 Mart Türk çocuklarının ilk tahsillerini Türk mekteplerinde yapmalarına dair kanun kabul edildi.
- 1931** 12 Nisan Üyeleri tarafından ortaokul ve lise tarih kitapları da yazılacak olan Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti kuruldu.
- 1932** 16 Ocak İstanbul Darülfünunu'nda yapılacak reform için çağrılan Cenevre Üniversitesi profesörlerinden. Albert Malche geldi.
- 1932** 19 Şubat İlk 14 Halkevi, başlıca vilayet merkezlerinde açıldı.
- 1932** 12 Temmuz Türk Dili Tetkik Cemiyeti kuruldu.
- 1932** 26 Eylül Türk Dil Kurultayı, İstanbul'da Dolmabahçe Sarayında Mustafa Kemal'in de katılımıyla toplandı.
- 1933** 25 Şubat İstanbul'da Darülfünun ve yüksek okul talebeleri, Vagon-Li adlı Fransız yataklı vagonlar birliği müdürünün, Türkçe konuşan bir görevliyi cezalandırmasına tepki olarak bir gösteri yaptı.
- 1933** 2 Temmuz Mustafa Kemal, İstanbul Darülfünunu'nu ziyaret ederek Hukuk Fakültesi imtihanlarını izledi.
- 1933** 10 Temmuz Eğitim ve Öğretim konularının görüşülüp tartışılması için "Maarif Dürası'nın toplanmasına ilişkin yasa kabul edildi. (İlk Dürası, 1939'da toplanmıştır.)
- 1933** 31 Temmuz İstanbul Darülfünunu kapatıldı.
- 1933** 29 Ekim Türkiye'nin her köşesinde ve tüm okulların ve halkın da katılımıyla Cumhuriyet'in Onuncu Yılı Bayramı kutlandı.
- 1933** 2 Kasım Gazi Mustafa Kemal, Ankara'da İsmetpaşa Kız Enstitüsünde düzenlenen Maarif Sergisi'ni açtı.
- 1933** 18 Kasım Darülfünun'un yerini alan İstanbul Üniversitesi'nde, Maarif Vekili Hikmet Bey'in (Bayur) nutkuyla yeni akademik yıl başladı.
- 1933** Milli Eğitim Bakanlığı'nda Mesleki ve Teknik Öğretim Genel Müdürlüğü kuruldu.
- 1934** 1 Ocak Ankara Gazi Orman Çiftliğinde Onuncu Yılı Yatı Mektebi açıldı.
- 1934** 18 Şubat İstanbul Üniversitesine bağlı Dil Mektebi açıldı.
- 1934** 5 Nisan İstanbul Üniversitesi'nde yabancı uzmanların görevlendirilmesine ilişkin kanun kabul edildi.
- 1934** 12 Nisan Atatürk, İzmir'de Gazi İlkokulu'nu ziyaret etti ve çocuk balosunda bulundu.
- 1934** 12 Mayıs Mustafa Kemal, Kız Lisesi'nin Ankara Halkevi'nde verdiği müsamereyi izledi.
- 1934** 21 Haziran Soyadı Kanunu'nun kabulü ile bütün vatandaşlarla birlikte öğretmen ve öğrenciler de soyadı aldılar.
- 1935** 27 Mayıs Ulusal Bayram ve genel tatiller hakkında kanun kabul edildi.
- 1935** 10 Haziran Mülkiye Mektebi'nin adı kanunla Siyasal Bilgiler Okulu oldu.
- 1935** 11 Haziran Saffet Arıkan, adı Kültür Bakanlığı'na dönüştürülen Maarif Vekâletine atandı.
- 1935** 14 Haziran Ankara'da Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi kurulması hakkında kanun kabul edildi.
- 1934** Türkçe'nin araştırılması sürecinde okullara, eğitim ve öğretime ilişkin terim ve deyimler de Türkçeleştirildi. Derslere ve bilim alanlarına göre terim sözlükleri basıldı.
- 1935** 29 Kasım Recep Peker, Ankara Hukuk Fakültesi'nde öğretim yılının ilk İnkılap Tarihi dersini verdi.
- 1936** 13 Nisan Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı Umumi Kongresi Ankara'da başladı.
- 1936** Köy öğretmenleri için yetiştirme kursları açıldı.

- 1936** 24 Ađustos III. Türk Dil Kurultayý Atatürk'ün de katýlýmýyla Dolmabahçe Sarayý'nda toplandı.
- 1936** 24 Eylül Harp Okulu Ýstanbul'dan Ankara'ya tařýndý.
- 1936** 2 Kasým Ankara Hıřfzýssýhha Okulu açýldý.
- 1937** 16 Ocak Atatürk, Ýstanbul Ticaret ve Ýktisat Yüksek Okulu'nun Pera Palas'taki toplantýsýný onurlandırdý.
- 1937** 26 Mart Atatürk, Bursalý gençlerin Ankara Halkevi'ndeki toplantýsýna katýlarak gençliđe güvenini vurguladı.
- 1937** 19 Mayıs Türkiye genelinde ilk kez 19 Mayıs Gençlik Bayramý kutlandı.
- 1937** 20 Eylül II. Türk Tarih Kongresi, Atatürk'ün de katýlmasýyla Dolmabahçe Sarayý'nda toplandı.
- 1937** 26 Eylül Reisicumhur Atatürk, Beylerbeyi Sarayý'nda II. Türk Tarih Kongresi'ne katýlan tarih öđretmenlerine verilen çay partisine katýldý.
- 1938** 22 Ekim Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü kuruldu.
- 1938** 10 Kasým Türk milli eđitiminin kurucusu, bařöđretmen Atatürk öldü.
- 1938** 28 Aralık Hasan-Áli Yücel Maarif Vekilliğine atandı.
- 1939** Ocak-Şubat Maarif Vekáletinin resmi ve mesleki süreli yayýnlarý olmak üzere Tebliđler Dergisi'nin ve Ýkđöđretim Gazetesi'nin (1 Şubat) yayýmlanmaya bařlamasý
- 1939** 1 Mayıs Ankara'da "On Yýllık Neřriyat Sergisi" ve Birinci Türk Neřriyat Kongresi açýldý.
- 1939** 17 Temmuz I. Maarif Şurasý Ankara'da çalıřmalarýna bařladı. 29 Temmuz'da kapanan şurada Cumhuriyet maarifinin esaslarý, talimatnameler ve müfredat programlarý tartýřýldý.
- 1940** 20 Şubat Ankara'da Tercüme Heyeti hazýrlık çalıřmalarý bařladı.
- 1940** 28 Şubat Dünya klásiklerinin Türkçeye çevirilmesi görevi verilen Tercüme Heyeti, ilk toplantýsýný Ankara'da yaptı.
- 1940** 17 Nisan Köy Enstitüleri'nin kuruluş kanunu çıktı.
- 1940** 19 Mayıs Milli Eđitim Bakanlýđý tarafından Tercüme Dergisi yayýmlanmaya bařladı.
- 1940** 20 Mayıs Ankara Devlet Konservatuvarý kuruluř kanunu çıktı.
- 1940** Liselerde "klasik kol" adýyla Latince şubeleri de açýldý.
- 1940** 4 Kasým Dil ve Tarih Cođrafya Fakóltesi'nin yeni binasý törenle hizmete girdi.
- 1941** 6 Haziran I. Coğrafya Kongresi Ankara 'da toplandı.
- 1941** 3 Temmuz Devlet Konservatuvarý ilk mezunlarýný verdi.
- 1941** 7 Temmuz Gramer Komisyonu Ankara'da çalıřmalarýna bařladı.
- 1941** Maarif Vekilliđi örgütü yeniden düzenlenerek Genel Eđitim Müsteřarlýđý ve Meslekî Teknik Öđretim Müsteřarlýđý kuruldu.
- 1942** 15 Nisan Ankara'da Türk Ýnkýlap Tarihi Enstitüsü kuruldu.
- 1942** 19 Haziran Köy Okullarý ve Enstitülerini Teřkilátlandırma Kanunu çıktı.
- 1942** 14 Ađustos IV. Dil Kurultayý çalıřmalarý Ankara'da bařladı.
- 1942** 14 Ađustos 4304 sayılı Mesleki ve Teknik Okulların açýlmasý hakkında kanun kabul edildi.
- 1943** 15 Şubat II. Maarif Şurasý Ankara'da toplandı. 21 Şubat'ta çalıřmalarýný tamamlayan şurada okullarda ahlak eđitimi tartýřýldý.
- 1943** 8 Kasým Ankara FenFakóltesi açýldý.
- 1943** 15 Kasým III. Türk Tarih Kongresi Ankara'da toplandı.
- 1943** Hasanođlan Köy Enstitüsü içinde Yüksek Köy Enstitüsü açýldý.
- 1943** Köy Enstitüleri programý yayýmlandý.
- 1943** Köy Enstitülerinin verdiği ilk mezunlar köylere atandı.
- 1944** 16 Ekim Balýkesir Necati Eđitim Enstitüsü açýldý.
- 1944** 2 Aralık Ýstanbul Teknik Üniversitesi açýldý.
- 1945** 19 Ekim Ankara Üniversitesi Týp Fakóltesi açýldý.
- 1946** 18 Şubat 24 Şubat'a kadar sürecek Beden Eđitimi ve Spor Şurasý Ankara'da bařladı.
- 1946** 13 Haziran Üniversitelere özerklik tařýyan Üniversiteler Kanunu çıktı.
- 1946** Ýstanbul Eđitim Enstitüsü açýldý.
- 1946** 5 Ağustos Hasan-Áli Yücel Maarif Vekilliđinden istifa etti.
- 1946** 2 Aralık III. Milli Eđitim Şurasý toplandı. 10 Aralık'ta kapanan şurada, lise, mesleki ve teknik okulların program ve yönetmelikleri ile aile ve okul iřbirliđinin esaslarý görüřüldü.
- 1946** Milli Eđitim Bakaný ReřatDemsettinSırer, Köy Enstitülerinin eđitim-öđretim programlarında deđiřiklikler öngördü.
- 1946** Ankara'da Maarif Vekáleti binasý yandı.

- 1949** 22 Ađustos IV. Milli Eđitim Đurasý ħalıbmalarýna bađladı. 31 Ađustos'ta kapanan toplantýda, ilk ve ortaokul programlarý, liselerin 4 yýla ħýkartýlmasý, eđitim enstitüleri ve yüksek öđretmen okullarý ile eđitim ve öđretimde demokratik esaslar gibi konular görüþülüp kararlar alındý.
- 1953** 4 Đubat V. Milli Eđitim Đurasý toplandı. Ana okullarý, okul sađlýđý, özel eđitim, İlköđretim Kanunu, ilkokul programý ve yönetmeliđi, köy enstitüleri yeni programý, ilköđretim sorunlarý gibi konularý görüþen þura 14 Đubat'ta ħalıbmalarýný tamamladı.
- 1954** Đubat Daha önce programlarý deđiþtirilmif bulunan köy enstitülerinin adlarý, diđer öđretmen okullarý gibi ilköđretmen okuluna dönüþtürüldü.
- 1957** 18 Mart Toplanan VI. Milli Eđitim Đurasýnda mesleki ve teknik öđretim ile halk eđitimi tartýþýldý. Þura ħalıbmalarýný 23 Mart'ta tamamladı.
- 1958** 14 Ađustos Ford Vakfýnýn parasal desteđiyle kurulan Eđitim Milli Komisyonu ħalıbmalarýna bađladı.
- 1960** 28 Nisan 27 Mayıs ihtilalini hazýrlayan yüksek öđrenim gençliđi eylem ve gösterileri, Ýstanbul'da ve Ankara'da bađladı.
- 1960** 15 Temmuz Bir süre kamuoyundan saklanan Eđitim Milli Komisyonu Raporu aĸýklandý.
- 1960** 5 Eylül Milli Eğitim Plány Komisyonu Ankara'da ħalıbmalara bağladı.
- 1960** Ekim Öđretmen aĸýđýný karþýlamak amacyla "yedeksubay öđretmen" uygulamasý bađlatýldý.
- 1961** 26 Đubat Hasan-Áli Yücel Ýstanbul'da öldü.
- 1962** Eylül ABD'nin, az geliþmiþ ölkelere nitelikli insan gücü gönderme projesi kapsamında Türkiye'ye ilk "Barýþ Gönüllüleri" geldi ve çođu İngilize öđretmenliđi yapan Barýþ Gönüllülerinin sayýsý kýsa zamanda bini aþtı.
- 1962** 5 Đubat VII. Milli Eđitim Đurasý toplandı. Ýlk, orta, meslekî ve teknik, yüksek öđretimler, din eđitimi, özel okullar, ölçme ve deđerlendirme, olgunluk imtihanlarý, dýþ kültür münasebetleri, beden eđitimi ve sađlık, milli savunma eđitimi, eđitim vakýflarý gibi konularý gündemine alarak tartýþan þura, ħalıbmalarýný 15 Đubat'ta tamamladı.
- 1965** Ýlk kez Ankara Üniversitesi bünyesinde bir eđitim fakóltesi aĸýldý.
- 1968** Mayıs-Haziran Türkiye'de bütün üniversitelerde eđitim sistemini protesto etmek amacyla , üniversitelerde reformlara yönelik istekleri de içeren büyük öđrenci hareketi bađladı. Ýstanbul, Ankara ve Ýzmir'de birçok üniversite ve fakólte iþgal edildi.
- 1969** 15 Aralık Türkiye Öđretmenler Sendikası'nın giriþimiyle ölkede genelde 4 gün süren en kapsamlý öđretmen boykotu yapıldý.
- 1970** 28 Eylül VIII. Milli Eđitim Đurasý toplandı. 3 Ekim'de ħalıbmalarýný bitiren þurada gündemi, ortaöđretim sistemi ve yüksek öđretime geĸib gibi konular oluþturdu.
- 1972** Barýþ gönüllüleri uygulamasýna son verildi.
- 1974** 24 Haziran IX. Milli Eđitim Đurasý toplandı. Gündeminde ders programlarý ve öđrenci aĸýþý gibi konular bulunan þura, 4 Temmuz'da kapandı.
- 1974** 22 Kasým 1750 sayýlý Üniversiteler Kanunu uyarýnca oluþturulan Uluslararası Kurul; "Üniversitelerarasý Öđrenci Seçme ve Yerleþtirme Merkezi" (ÜSYM)'nin kurulmasýný ve üniversitelere giriþ sınavlarýnýn tek merkezden yapılmasýný kararlaþtırdý.
- 1978** Eđitim enstitülerinde hızlandýrýlmıþ eđitim uygulamalarý bađlatýldý.
- 1978-1980** Üniversite, yüksek okul ve ortadereceli okullarda sađ sol ħatýbmalarý ve boykotlar yaygınlaþtı.
- 1981** 23 Mart Türkiye genelinde okuma yazma seferberliđi bađlatýldý.
- 1981** 23 Haziran X. Milli Eđitim Đurasý toplandı. 26 Haziran'da kapanan þura toplantýsýnda milli eđitim sistemi, eđitim programlarý, öđrenci aĸýþý ve öđretmen yetiþtirme gibi konulara yer verildi.
- 1981** 6 Kasým Yüksek Öđretim Kurulu'nu (YÖK) öngören ve üniversite özerkliđi aĸýsýndan tartýþmalara neden olan Yüksek Öđretim Kanunu ĸıktý.
- 1981** 24 Kasým Atatürk'ün baþöđretmen sanýný bu tarihte aldýđý sanýlarak her yıl 24 Kasým'ın Öđretmenler Günü olarak kutlanmasý kararlaþtırdý (Atatürk, baþöđretmen sanýný 8 Kasým 1928'de kabul etmiþtir. 24 Kasým 1928'de ise Millet Mektepleri Talimatnamesi yayýmlanmıþtır).
- 1981** Ankara ve Ýstanbul'da ilk öđretmen evleri aĸýldý.
- 1981** 2547 sayýlý Yükseköđretim Kanunu geređi "Öđrenci Seçme ve Yerleþtirme Merkezi"(ÖSYM) kurularak ilk

- kez iki basamaklı seçme (ÖSS) ve yerleştirme (ÖSY) uygulandı.
- 1982** 8 Haziran XI. Milli Eğitim Pırası toplandı. 11 Haziran'da kapanan toplantıda, öğretmen ve uzman eğitimleri ele alındı.
- 1982** 20 Temmuz Yüksek öğretmen okulları ve eğitim enstitüleri üniversitelerin bünyesine alındı.
- 1984** Ankara'da Bilkent Üniversitesi kuruldu.
- 1985** Temmuz Darwin'in evrim teorisi yanında dinsel yaratılış öğretisinin de okulların ders programına alınması için genelge yayınlandı.
- 1986** 5 Haziran Çıraklık ve Meslek Kanunu çıktı.
- 1988** 18 Temmuz XII. Milli Eğitim Pırası toplandı. Temel eğitim, genel ve mesleki-teknik öğretim, yüksek öğretime geçiş, ölçme ve değerlendirme gibi konuların ele alınarak tartışıldı. İura, 22 Haziran'da kapandı.
- 1990** 15 Ocak XIII. Milli Eğitim Pırası toplandı. 19 Ocak'ta çalışmalarını bitiren İurada yaygın eğitim tartışıldı.
- 1990** Kırsaca LİMME denen "Lise Mezunlarına Meslek Edindirme Projesi" uygulanmaya başlandı.
- 1991** Liselerde, 1991/1992 öğretim yılında Ders Geçme ve Kredi Sistemi'ne geçilmesi kararlaştırıldı.
- 1993** 27 Eylül Gündeminde eğitim yönetimi ve okul öncesi eğitim gibi konular bulunan XIV. Milli Eğitim Pırası toplandı. Toplantı, 29 Eylül'de sona erdi.
- 1993** İstanbul'da Koç Üniversitesi kuruldu.
- 1995** Haziran Liselerde uygulanan Ders Geçme ve Kredi Sistemine son verildi.
- 1996** 13 Mayıs XV. Milli Eğitim Pırası toplandı. Çalışmalarını 17 Mayıs'a kadar sürdüren bu İurada, ilköğretimde yönlendirme, ortaöğretimde yeniden yapılanma, yüksek öğretime geçiş, eğitim ihtiyacının sürekli karşılanması ve eğitimin finansmanı gibi konular tartışıldı. İurada alınan en önemli karar, zorunlu ilköğretim süresinin 5 yıldan, "aralıksız ve kesintisiz olarak 8 yıla çıkartılması" oldu. Ancak İura kararları tavsiye niteliğinde olduğundan, uygulamaya geçilebilmesi için 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu'nda değişiklik yapılması beklendi.
- 1996** Yeni 6 vakıf üniversitesi (Ankara Bahkent, İstanbul Bilgi, İpek, Yeditepe, Fatih, Doğu) açıldı.
- 1997** 28 İubat Millî Güvenlik Kurulu'nun Bakanlar Kuruluna tavsiye kararları arasında ilk ve ortaöğretim kurumlarındaki Anayasa'nın laiklik ilkesine aykırı gelişmelere ivedilikle son verilmesi de istendi.
- 1997** 18 Ağustos Zorunlu ilköğretimi 8 yıla çıkartan kanun kabul edilerek bağımsız ortaokullar, ilköğretimin 6.,7.,8. sınıflarına dönüştürülürken, iki devreli genel ve mesleki liselerin birinci devrelerinin de kademeli olarak kaldırılması kesinleşti.
- 1997** Vakıf üniversitelerine (Ankara Atılım, Çankaya; İstanbul Maltepe, Kadir Has, Kültür, Beykent; Mersin Çad) yeni 7 özel üniversite daha katıldı.
- 1998** İstanbul'da Bahçeşehir, Haliç, Yaşar adlı yeni üç vakıf üniversitesi kuruldu.
- 1999** 22 İubat XVI. Milli Eğitim Pırası toplandı. Gündemi Mesleki ve Teknik öğretimin, ortaöğretim sisteminde ağırlıklı olarak yeniden yapılandırılması olan İura toplantısı çalışmalarını 26 İubat'ta sona erdirdi.
- 1999** Üniversitelere giriş sınavlarının iki aşamalı (ÖSS ve ÖYS) olması bırakılarak tek aşamalı 1999 uygulanmaya başlandı.
- 1999** Ankara'da Ufuk, İstanbul'da Sabancı üniversiteleri kuruldu.
- 1999** Üniversite giriş sınavları yeniden tek basamaklı (ÖSS) yapılmaya başlandı.
- 2001** İzmir Ekonomi, İstanbul Ticaret Üniversiteleri açıldı.